

V I Lenin

Till karakteristiken av den ekonomiska romantiken

Sismondi och våra inhemska sismondister

Innehåll

Kapitel I. Romantikens ekonomiska teorier.....	2
I. Krymper hemmamarknaden till följd av att småproducenterna ruineras?.....	2
II. Sismondis åsikter om nationalinkomsten och kapitalet.....	5
III. Sismondis slutsatser av den felaktiga teorin om årsproduktionens två delar i det kapitalistiska samhället	8
IV. Vad är felet med Adam Smiths och Sismondis teorier om nationalinkomsten?.....	11
V. Ackumulationen i det kapitalistiska samhället.....	13
VI. Utrikesmarknaden som ”utväg ur svårigheten” att realisera mervärdet	17
VII. Krisen.....	19
VIII. Kapitalistisk ränta och kapitalistisk överbefolkning	24
IX. Maskinerna i det kapitalistiska samhället	29
X. Protektionismen.....	33
XI. Sismondis allmänna betydelse i den politiska ekonomins historia	37
Postskriptum.....	42
Kapitel II. Karaktären av romantikernas kritik av kapitalismen	43
I. Den sentimentala kritiken av kapitalismen	43
II. Romantikens småborgerliga karaktär	49
III. Frågan om industriebefolkningens tillväxt på landsbygdsbefolkningens bekostnad.....	52
IV. Romantikens praktiska önskemål.....	55
V. Romantikens reaktionära karaktär.....	60
VI. Romantikens och den vetenskapliga teorins bedömning av frågan om spannmålstullarna i England	67

Den schweiziske ekonomen Sismondi (J Ch L Simonde de Sismondi), som var verksam i början av detta sekel, är av speciellt intresse när det gäller att lösa de allmänna ekonomiska problem som nu framträder särskilt starkt i Ryssland. Läger man därtill att Sismondi i den politiska ekonomins historia intar en särställning genom att stå utanför de viktigaste strömningarna och att han är en småproduktionens varme anhängare, som opponerar mot storföretagsamhetens försvarare och ideologer (precis som även de nutida ryska narodnikerna gör), så förstår läsaren varför vi ämnar ge en beskrivning av huvuddragen i Sismondis teori och i dess relation till andra – samtida och efterföljande – riktningar inom den ekonomiska vetenskapen. Studiet av Sismondi får just nu ökat intresse genom att vi i tidskriften *Russkoje Bogatstvo* för ifjol, 1896, finner en artikel som också ägnats åt en redogörelse för Sismondis teori (*B Efrusi: "Simonde de Sismondis social-ekonomiska åsikter"*. *Russkoje Bogatstvo*, 1896, nr 7 och 8).*

Medarbetaren i *Russkoje Bogatstvo* förklarar redan från början att det inte finns någon författare som ”blivit så oriktigt bedömd” som Sismondi, vilken ”orättvist” har framställts än som reaktionär, än som utopist. Men det är precis tvärtom. Just *detta* omdöme om Sismondi är

* Efrusi dog 1897. En nekrolog över honom publicerades i *Russkoje Bogatstvos* marshäfte 1897.

helt korrekt. Däremot ger artikeln i Russkoje Bogatstvo, samtidigt som den utförligt och noga återger Sismondis åsikter, en helt oriktig* karakteristik av hans teori, idealiserar Sismondi just på de punkter i hans teori, där han kommer narodnikerna närmast, och ignorerar och belyser oriktigt hans relation till senare strömningar inom den ekonomiska vetenskapen. Vår presentation och analys av Sismondis teori blir därför samtidigt en kritik av Efrusis artikel.

Kapitel I. Romantikens ekonomiska teorier

Det utmärkande draget för Sismondis teori är hans lära om inkomsten, om inkomstens förhållande till produktionen och till befolkningen. Sismondis centrala verk är också betitlat "Nouveaux principes d'économie politique ou de la richesse dans ses rapports avec la population" (Seconde édition. Paris, 1827, 2 vol.[†] Första upplagan kom ut 1819) – "Nya principer i politisk ekonomi eller om rikedomen i dess förhållande till befolkningen". Detta tema är nästan identiskt med den fråga, som i den ryska narodniklitteraturen är känd som "frågan om hemmamarknaden för kapitalismen". Sismondi påstod nämligen att utvecklingen av storföretagsamheten och lönarbetet i industrin och jordbruket måste leda till att produktionen överträffar konsumtionen och ställs inför den olösliga uppgiften att hitta konsumenter; att den inte kan hitta konsumenter inom landet, eftersom den förvandlar befolkningens massa till daglönare, enkla arbetare och skapar en befolkning utan sysselsättning, medan det blir allt svårare att finna en utrikesmarknad i och med att nya kapitalistiska länder gör sin entré på världsarenan. Läsaren ser att det är precis samma frågor som sysselsätter de narodistiska ekonomerna med herrarna V V och N-on i spetsen. Låt oss nu se närmare på de enskilda inslagen i Sismondis argumentation och på dess vetenskapliga betydelse.

I. Krymper hemmamarknaden till följd av att småproducenterna ruineras?

I motsats till de klassiska ekonomerna, som i sina teoretiska konstruktioner hade det redan etablerade kapitalistiska systemet i tankarna och tog arbetarklassens existens som något givet och självklart, betonar Sismondi just ruineringen av småproducenterna, den process som leder till uppkomsten av denna arbetarklass. Påpekandet av denna motsättning i det kapitalistiska systemet är obestriddligen en förtjänst hos Sismondi, men saken är den att Sismondi som ekonom inte har förmått *förstå* denna företeelse och har skylt sin oförmåga till konsekvent analys med "fromma önskningar". Småproducentens ruinerings bevisar enligt Sismondi att hemmamarknaden krymper.

I kapitlet "Hur säljaren utvidgar sin marknad" (ch. III, livre IV, t. I, p. 342 et suiv.[‡]) § säger Sismondi: "Om fabrikanter säljer billigare kommer han att sälja mer, eftersom de andra kommer att sälja mindre. Fabrikantens bemödanden är därför alltid inriktade på att göra inbesparingar av arbete eller råmaterial, varigenom han skulle få möjlighet att sälja billigare än de andra fabrikanterna. Eftersom materialen själva utgör en produkt av förflutet arbete, går hans inbesparingar alltid sist och slutligen ut på att använda en mindre mängd arbete på att framställa samma produkt." "Den enskilde fabrikanter försöker visserligen att inte minska antalet arbetare, utan öka produktionen. Låt oss anta att detta lyckas honom, att han tar kunder från sina konkurrenter genom att sänka priserna. Men vilket blir det 'nationella resultatet'?"

* Det är helt riktigt att Sismondi inte är socialist, vilket Efrusi påpekar i artikelns början med upprepning av vad Lippert sagt (se *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, V. Band, Artikel *Sismondi* von Lippert, Seite 678 /*Statsvetenskaplig ordbok*, b V, Lipperts artikel *Sismondi*, s 678/ – Red).

[†] Andra upplagan, Paris 1827, b 2 – Red

[‡] Kap III, bok IV, b I, s 342 och följande – Red

§ Om inte annat anges, hänför sig alla följande citat till ovannämnda upplaga av *Nouveaux Principes*.

härav?” ”Andra fabrikanter kommer att överta hans produktionsmetoder. Då måste de ena eller andra givetvis avskeda en del av arbetarna i samma mån som den nya maskinen ökar arbetets produktivkraft. Om konsumtionen har förblivit oförändrad och om samma mängd arbete utträttas av tiondelen så många händer, så kommer nio tiondelar av inkomsterna hos denna del av arbetarklassen att fräntas den, och dess konsumtion i alla former kommer att minska lika mycket ... Resultatet av uppfinningen – om nationen inte har utrikeshandel och om konsumtionen förblir oförändrad – blir följaktligen en förlust för alla, en minskning av nationalinkomsten, vilket nästa år kommer att leda till en minskning av den totala konsumtionen.” (I, 344) ”Och så måste det också vara: arbetet utgör i sig självt en viktig del av inkomsten [Sismondi avser arbetslönen], och därför kan man inte minska efterfrågan på arbete utan att göra nationen fattigare. Den väntade nyttan av uppfinnandet av nya produktionsmetoder hänför sig därför nästan alltid till utrikeshandeln.” (I, 345)

Läsaren ser redan av dessa ord att vi står inför den för oss så välbekanta ”teorin” om ”hemmamarknadens krympning” till följd av kapitalismens utveckling och om den härav följande nödvändigheten av en utrikesmarknad. Sismondi återkommer mycket ofta till denna tanke och anknyter till den såväl sin kristeori som sin befolknings-”teori”; i hans teori är detta samma dominerande punkt som i de ryska narodnikernas.

Sismondi har givetvis inte glömt, att ruineringen och arbetslösheten under de nya förhållandena åtföljs av en ökning av den ”kommersiella rikedom”, att saken måste gälla storproduktionens, kapitalismens utveckling. Han förstod detta mycket väl och hävdade just att kapitalismens tillväxt minskar hemmamarknaden: ”På samma sätt som det för medborgarnas välfärd inte är likgiltigt om allas välstånd och konsumtion skall närma sig jämlikhet eller om ett litet fåtal skall ha allt i överflöd, medan massan kommer att inskränkas till det rent nödvändiga, är dessa två former av inkomstfördelning inte heller likgiltiga för *den kommersiella rikedomens** [richesse commerciale] utveckling. Jämlikhet i konsumtionen måste alltid leda till att producenternas marknad utvidgas, ojämlikhet till att *marknaden krymper* [de le ile marché/resserrer toujours davantage].” (I, 357)

Sismondi hävdar alltså att hemmamarknaden krymper genom den för kapitalismen kännetecknande ojämlikheten i fördelningen, att marknaden måste skapas genom lika fördelning. Men på vilket sätt kan detta ske när det finns denna *kommersiella rikedom*, som Sismondi omärkligt övergått till (och som han inte kunde undgå att övergå till, eftersom han annars inte skulle kunna tala om *marknaden*)? Detta undersöker han inte. Hur bevisar han att det är möjligt att bevara jämlikhet mellan producenterna när det finns kommersiell rikedom, *dvs* när det råder konkurrens mellan de enskilda producenterna? Han har absolut inget att bevisa det med. Han dekretar helt sonika att det *måste vara* så. I stället för att ytterligare analysera den motsättning, som han helt riktigt har pekat på, ger han sig in i utläggningar om att motsättningar överhuvudtaget inte är önskvärda. ”Det är möjligt att mer kapital har investerats i jorden i och med att småjordbruket avlösts av storjordbruk, att en större rikedom än tidigare har fördelats mellan hela massan av jordbrukare ... [dvs det är ”möjligt” att hemmamarknaden, som ju bestäms just av den absoluta mängden *kommersiell rikedom*, har vuxit? – vuxit jämsides med kapitalismens utveckling?] ... Men för nationen är en rik arrendatorfamiljs plus 50 fattiga daglönarfamiljers konsumtion inte liktydig med konsumtionen i 50 bondefamiljer, varav ingen är rik men i gengäld ingen heller saknar (måttligt) anständigt välstånd [une honête aisance].” (I, 358) Med andra ord: kanske skapar verkligen arrendejordbrukets utveckling en hemmamarknad för kapitalismen. Sismondi var en alltför bildad och samvetsgrann ekonom

* Kursiveringen här liksom på andra ställen har gjorts av oss, om inte annat anges.

för att förneka detta faktum, men ... men här överger författaren sin egen undersökning och sätter i stället för den kommersiella rikedomens "nation" direkt in en "nation" av bönder. För att slippa det obehagliga faktum, som vederlägger hans småborgerliga ståndpunkt, glömmer han rentav vad han själv strax dessförinnan har sagt, nämligen att "arrendatorerna" utvecklats just ur "bönderna" tack vare den kommersiella rikedomens utveckling. "De första arrendatorerna", säger Sismondi, "var enkla åkerbrukare... De upphörde inte att vara bönder ... För det gemensamma arbetet använde de nästan aldrig daglönare, utan bara tjänstefolk [drängar – des domestiques], som de alltid valde ut bland sina likar, som de umgicks med som likar, åt med vid samma bord ... utgjorde en enda klass av bönder." (I, 221) Det hela går alltså ut på att dessa patriarkaliska bönder med sina patriarkaliska drängar ligger författaren varmare om hjärtat, och han vänder helt enkelt ryggen till de förändringar som den "kommersiella rikedomens" tillväxt har framkallat i dessa patriarkaliska relationer.

Sismondi har dock ingen tanke på att erkänna detta. Han lever kvar i tron att han undersöker den kommersiella rikedomens lagar, och glömsk av sina egna förbehåll påstår han rent ut:

"Till följd av förmögenhetskoncentrationen hos ett litet antal egendomsägare *krymper* [!] alltså *hemmamarknaden mer och mer*, och industrin måste mer och mer söka avsättning på utrikesmarknaderna, där den hotas av stora omvälvningar [des grandes révolutions] ." (I, 361) "Hemmamarknaden kan sålunda inte utvidgas annat än vid en ökning av det nationella välståndet." (I, 362) Sismondi menar folkets välstånd, ty han har först nu börjat erkänna möjligheten av "nationellt" välstånd under ett arrendjordbrukssystem.

Som läsaren ser säger våra narodistiska ekonomer ord för ord samma sak.

Sismondi återkommer än en gång till denna fråga i slutet av verket, i bok VII, "Om befolkningen", i kapitel VII, "Om den befolkning, som till följd av uppfinnandet av maskiner gjorts överflödigt":

"På landsbygden har införandet av systemet med stora arrendjordbruk i Storbritannien lett till att klassen av arrendebönder [fermiers paysans], som själva arbetade och likväl åtnjöt ett hyggligt välstånd, har försvunnit; befolkningen har minskat betydligt, men dess konsumtion har minskat ännu mer än dess antal. Daglönarna, som utför alla arbeten på åkrarna och härför erhåller endast det allra nödvändigaste, ger inte städernas industri på långt när samma uppmuntran [encouragement] som de rika bönderna förut gjorde." (II, 327) "Analog förändringar har ägt rum även inom stadsbefolkningen ... De små köpmännen, de små fabrikanterna försvinner, och en enda storföretagare ersätter hundratals av dem; kanske var de alla sammantagna inte lika rika som han. Likväl var de sammantagna bättre konsumenter än han. Hans lyx ger industrin mycket mindre uppmuntran än det måttliga välståndet i de hundra hushåll han har ersatt." (Ibid)

Man frågar sig då: vad blir egentligen summan av Sismondis teori om hemmamarknadens krympning under kapitalismens utveckling? Jo, att dess upphovsman utan att direkt befatta sig med saken har undvikit att analysera de förhållanden som åtföljer kapitalismen (den "kommersiella rikedomens" plus storföretagsamheten inom industrin och jordbruket, eftersom Sismondi inte känner till ordet "kapitalism". Begreppen är identiska, varför det är fullt korrekt att använda detta ord, och vi kommer fortsättningsvis att helt enkelt säga "kapitalism"), och i analysens ställe satt sin småborgerliga syn och sin småborgerliga utopi. Utvecklingen av den kommersiella rikedomens och följaktligen också konkurrensen, menar han, bör lämna de jämställda genomsnittsbönderna med sitt "måttliga välstånd" och sitt patriarkaliska förhållande till drängarna oantastade.

Det är begripligt att denna fromma önskan har förblivit exklusivt förbehållen Sismondi och andra romantiker. bland ”de intellektuella” och för varje dag kommit att kollidera allt hårdare med verkligheten, som har utvecklat de motsättningar, vilkas djup Sismondi ännu inte förmådde bedöma.

Begripligt nog har den teoretiska politiska ekonomin, efter att i sin vidareutveckling* ha anslutit sig till klassikerna, med exakthet fastställt just det som Sismondi ville förneka, nämligen att utvecklingen av kapitalismen i allmänhet och av arrendesystemet i synnerhet inte minskar hemmamarknaden, utan *skapar* en sådan. Kapitalismen utvecklas tillsammans med varuhushållningen, och allt efter som tillverkningen i hemmen ger vika för produktion för försäljning och hemarbetaren ger vika för fabriken, bildas en marknad för *kapitalet*. ”Daglönarna”, som trängs ut från jordbruket genom att ”bonden” förvandlas till ”arrendator”, levererar arbetskraft för kapitalet, och arrendatorerna är köpare av industriprodukter och då inte bara av konsumtionsartiklar (som tidigare framställdes av bönderna i hemmen eller av hantverkare på landsbygden), utan också av produktionsredskap, som inte längre kunnat förbli oförändrade, när småjordbruket avlösts av storjordbruk.† Den sistnämnda omständigheten bör understrykas, eftersom just den ignorerades särskilt av Sismondi, som på det av oss citerade stället talade om böndernas och arrendatorernas ”konsumtion” som om det enbart funnes personlig konsumtion (konsumtion av bröd, kläder o d) och som om köp av maskiner, redskap o d, uppförande av byggnader, lagerlokaler, fabriker o d inte också var konsumtion, fastän bara av annat slag, nämligen produktiv konsumtion, kapitalets och inte människors konsumtion. Och återigen måste konstateras att just detta fel, som vi nu skall få se att Sismondi hämtat hos Adam Smith, övertagits helt och fullt av våra narodistiska ekonomer.‡

II. Sismondis åsikter om nationalinkomsten och kapitalet

Sismondis argumentation mot kapitalismens möjlighet och utveckling begränsar sig inte till detta. Han drog samma slutsatser även ur sin teori om inkomsten. Det måste sägas att Sismondi av Adam Smith helt har övertagit teorin om arbetsvärdet och de tre formerna av inkomst: ränta, profit och arbetslön. Han försöker rentav här och där sammanföra de båda första formerna av inkomst såsom motsatta den tredje; ibland förenar han dem och ställer dem mot arbetslönen (I, 104-105) ; han använder t o m ordet mieux-value (mervärdens) om dem (I, 103). Man får dock inte överdriva detta ordbruchs betydelse, såsom Efrusi tycks göra när han säger att ”Sismondis teori ligger nära mervärdesteorin” (Russkoje Bogatstvo, nr 8, s 41). Egentligen har Sismondi inte tagit ett enda steg längre än Adam Smith, som också sade att ränta och profit är ”avdrag från arbetet”, är en del av det värde som den arbetande tillför produkten (se ”Undersökning om rikedomens natur och orsaker”, Bibikovs ryska översättning, b I, kap VIII ”Om arbetslönen” och kap VI ”Om de delar som ingår i varornas pris”). Längre än så gick inte heller Sismondi. Men han försökte knyta denna uppdelning av en nyskapad produkt i mervärde och arbetslön till teorin om samhällsinkomsten och hemmamarknaden och till produktens realiserande i det kapitalistiska samhället. Dessa försök är ytterst viktiga för bedömningen av Sismondis vetenskapliga betydelse och för klargörandet av sambandet mellan hans doktrin och de ryska narodnikernas. Därför är det mödan lönt att

* Här menas marxismen. (Författarens anmärkning till 1908 års upplaga – *Red*)

† På så sätt skapas på en och samma gång element såväl av variabelt kapital (den ”frie” arbetaren) som av konstant kapital; till det sistnämnda hör de produktionsmedel som småproducenten skiljs från.

‡ Efrusi säger ingenting om denna del av Sismondis doktrin – om hemmamarknadens krympning till följd av kapitalismens utveckling. Vi skall ännu många gånger få se att han har utelämnat just det som tydligast karakteriserar Sismondis *ståndpunkt* och narodismens inställning till hans teori.

undersöka dem mer i detalj.

Eftersom Sismondi överallt skjuter frågan om inkomsten, om dess förhållande till produktionen, till konsumtionen och till befolkningen i förgrunden, måste han naturligtvis också undersöka de teoretiska grundvalarna för begreppet ”inkomst”. Vi hittar också hos honom, i verkets själva början, tre kapitel som behandlar frågan om inkomsten (1. II, ch. IV–VI). Kapitel IV, ”Hur inkomsten uppkommer ur kapitalet”, handlar om skillnaden mellan kapital och inkomst. Sismondi börjar direkt redogöra för detta ämne i relation till hela samhället ”Eftersom var och en arbetar för alla”, säger han, ”måste det som alla producerar konsumeras av alla ... Skillnaden mellan kapital och inkomst är väsentlig för samhället.” (I, 83) Men Sismondi känner på sig att denna ”väsentliga” skillnad *för samhället* inte är så enkel som för den enskilde företagaren. Han gör ett förbehåll: ”Vi närmar oss den mest abstrakta och svåraste frågan inom den politiska ekonomin. Kapitalets och inkomstens natur sammanflätas ständigt i vår föreställning: vi ser att *vad som är inkomst för den ene blir kapital för den andre*, och ett och samma föremål får successivt olika benämningar när det övergår från en hand till en annan” (I, 84), dvs kallas än ”kapital”, än ”inkomst”. ”Men att blanda ihop dem”, hävdar Sismondi, ”är förödande [leur confusion est ruineuse, p. 477].” ”Lika svårt som det är att skilja samhällets kapital och inkomst åt, lika viktigt är det att göra denna åtskillnad.” (I, 84)

Läsaren har förmodligen märkt vari den svårighet Sismondi talar om består: Om inkomsten för den enskilde företagaren är hans profit, som förbrukas på de ena eller andra konsumtionsvarorna,* om inkomsten för den enskilde arbetaren är hans arbetslön, kan man då summera dessa inkomster för att få fram ”samhällets inkomst”? Hur är det då med de kapitalister och arbetare som producerar t ex maskiner? Deras produkt existerar i en sådan form att den inte kan konsumeras (dvs konsumeras individuellt). Den kan inte fogas till konsumtionsvarorna. Dessa produkter är avsedda att tjäna som kapital. Medan de är *inkomst* för sina producenter (nämligen den del som täcker profiten och lönen), blir de för sina köpare *kapital*. Hur skall vi hitta rätt i detta virrvarr, som hindrar oss att definiera begreppet samhällsinkomst?

Som vi har sett har Sismondi knappt kommit fram till frågan förrän han genast ryggat tillbaka för den och begränsar sig till en hänvisning till ”svårigheten”. Han förklarar rent ut, att ”vanligen erkänns tre former av inkomst: ränta, profit och lön” (I, 85), och övergår sedan till att referera Adam Smiths teori om var och en av dem. Den ställda frågan – om skillnaden mellan samhällets kapital och inkomst – förblir obesvarad. Redogörelsen fortskrider sedan utan någon strikt åtskillnad mellan den samhälleliga inkomsten och den individuella. Men Sismondi kommer än en gång fram till den fråga han har övergett. Han säger att liksom det finns olika former av inkomst finns det också ”olika former av rikedom” (I, 93), nämligen *anläggningskapital*, dvs maskiner, redskap o d, *omsättningskapital*, som till skillnad från det förstnämnda förbrukas snabbt och ändrar form (utsäde, råmaterial, arbetslön), och slutligen *inkomst av kapital*, vilken förbrukas utan reproduktion. Viktig för oss här är inte den omständigheten att Sismondi upprepar Smiths alla misstag i teorin om anläggnings- och omsättningskapital och blandar samman dessa kategorier, som hör till cirkulationsprocessen, med kategorier som hör till produktionsprocessen (konstant och variabelt kapital).

Vad som intresserar oss är Sismondis teori om inkomsten. I denna fråga drar han följande slutsats ur den här anförda uppdelningen mellan tre former av rikedom:

”Det är viktigt att notera att dessa tre former av rikedom på lika sätt går till konsumtion; ty allt som har producerats har ett värde för människan endast i den mån det tjänar hennes behov,

* Mer exakt: den *del* av profiten, som inte går till ackumulation.

och dessa behov tillgodoses endast genom konsumtion. Men anläggningsskapitalet tjänar denna på ett indirekt sätt [d'une maniere indirecte] ; det förbrukas långsamt för att hjälpa människan att reproducera vad som tjänar hennes konsumtion” (I, 94-95), medan omsättningskapitalet (Sismondi identifierar det redan med det variabla kapitalet) förvandlar sig till ”*arbetarens konsumtionsfond*” (I, 95). Följaktligen finns det två slag av *samhällelig konsumtion* till skillnad från den individuella. Dessa två slag skiljer sig mycket väsentligt från varandra. Vad saken gäller är naturligtvis inte att anläggningsskapitalet förbrukas långsamt, utan att det förbrukas utan att för någon samhällsklass bilda *inkomst* (konsumtionsfond), att det inte förbrukas individuellt, utan produktivt. Sismondi ser dock inte detta, och eftersom han känner på sig att han återigen har gått vilse* i sökandet efter skillnaden mellan samhällets kapital och inkomst förklarar han hjälplöst: ”Denna rikedomens rörelse är så abstrakt och kräver en så skärpt uppmärksamhet för att man klart skall kunna fatta den [pour le bien saisir], att vi anser det lämpligt att ta det mest enkla exempel.” (I, 95) Exemplet han tar är verkligen ”det mest enkla”: en ensam arrendator (un fermier solitaire) har skördat 100 säckar vete; en del har han själv konsumerat, en del går till utsäde, en del till lejda arbetares konsumtion. Nästa år får han hela 200 säckar. Vem skall konsumera dem? Arrendatorns familj kan inte växa så snabbt. Med detta (i högsta grad misslyckade) exempel försöker Sismondi visa skillnaden mellan anläggningsskapital (utsädet), omsättningskapital (arbetslönen) och arrendatorns konsumtionsfond och säger:

”Vi har urskilt de tre formerna av rikedom i en enskild familj; låt oss nu granska varje form i förhållande till hela nationen och undersöka hur nationalinkomsten kan uppkomma ur denna uppdelning.” (I, 97) Vidare sägs dock endast att det också i samhället är nödvändigt att reproducera samma tre former av rikedom: anläggningsskapitalet (varvid Sismondi understryker, att en viss mängd arbete måste förbrukas på detta, men inte förklarar på vad sätt anläggningsskapitalet byts mot de konsumtionsvaror som erfordras för de kapitalister och arbetare som sysslar med denna produktion) ; därefter råmaterialet (här avskiljer Sismondi detta särskilt) ; sedan underhållet av arbetarna och kapitalisternas profit. Detta är allt kapitel IV ger oss. Det är tydligt att frågan om nationalinkomsten förblir öppen, och Sismondi har underlåtit att undersöka inte bara inkomstens fördelning, utan också själva *begreppet* inkomst. Han glömmer genast den för teorin ytterst viktiga hänvisningen till att också samhällets anläggningsskapital måste reproduceras, och i nästa kapitel, när han behandlar ”nationalinkomstens fördelning mellan olika klasser av medborgare” (ch. V), talar han direkt om tre former av inkomst och förklarar, varvid han slår samman räntan och profiten, att nationalinkomsten består av två delar: profit från rikedom (dvs ränta och profit i egentlig mening) och arbetarnas existensmedel (I, 104-105). Till råga på allt förklarar han:

”På precis samma sätt består den årliga produktionen eller resultatet av alla arbeten, som utförts av nationen under årets lopp, av två delar: den ena ... är profiten, som härrör ur rikedom; den andra är arbetsförmågan [la puissance de travailler], som förutsätts vara lika med den del av rikedom, varemot den byts, eller lika med de arbetande klassernas existensmedel.” ”Nationalinkomsten och årsproduktionen uppväger således varandra ömsesidigt och utgör lika storheter. Hela årsproduktionen konsumeras under årets lopp, dels av arbetarna, som genom att ge sitt arbete i utbyte förvandlar den till kapital och reproducerar den, dels av kapitalisterna, som förtär den genom att ge sin inkomst i utbyte.” (I, 105)

* Nämligen: Sismondi har just skilt *kapitalet* från *inkomsten*. Det förstnämnda går till produktion, den andra till konsumtion. Men det är fråga om samhället. Och samhället ”konsumerar” också anläggningsskapital. Den anförda skillnaden faller bort, och den samhällsekonomiska process, som förvandlar ”kapital för den ene” till ”inkomst för den andre” förblir oförklarad.

Sålunda har Sismondi helt sonika släppt den fråga om åtskillnad mellan nationens kapital och inkomst, som han själv så bestämt ansåg vara ytterst viktig och svår, och helt glömt bort vad han sagt några sidor tidigare! Sismondi märker inte längre att han genom att släppa denna fråga har hamnat i en helt orimlig situation: på vilket sätt kan årsproduktionen helt konsumeras av arbetarna och kapitalisterna i form av inkomst, samtidigt som det för produktionen behövs kapital, behövs – för att uttrycka det mer exakt – produktionsmedel och produktionsredskap? Dessa måste produceras, och de produceras mycket riktigt varje år (såsom Sismondi själv just har erkänt). Men här utelämnas plötsligt alla produktionsredskap, råmaterial osv, och den ”svåra” frågan om skillnaden mellan kapital och inkomst löses med det helt befängda påståendet, att årsproduktionen är lika med nationalinkomsten.

Denna teori att det kapitalistiska samhällets hela produktion består av två delar - arbetarnas del (arbetslönen, eller enligt modern terminologi, det variabla kapitalet) och kapitalisternas del (mervärdet) – är inget specifikt för Sismondi. Den är inte hans. Han har helt och hållet lånat den av Adam Smith och rentav i viss mån tagit ett steg bakåt. Hela den efterföljande politiska ekonomin (Ricardo, Mill, Proudhon, Rodbertus) har upprepat detta fel, som avslöjades först av författaren till Kapitalet, i tredje avdelningen av Andra boken. Vi skall längre fram redogöra för grundvalen för hans uppfattningar. Här skall bara påpekas att även våra narodistiska ekonomer upprepar detta misstag. Att jämföra dem med Sismondi är särskilt intressant, eftersom de ur denna felaktiga teori drar *samma slutsatser som Sismondi själv drog*,* nämligen att det är omöjligt att realisera mervärdet i det kapitalistiska samhället; att en utveckling av den samhälleliga rikedom är omöjlig; att det är nödvändigt att ta sin tillflykt till utrikesmarknaden *till följd av* att mervärdet inte kan realiseras inom landet; att, slutligen, kriserna framkallas just av att det är omöjligt att realisera produkten genom arbetarnas och kapitalisternas konsumtion.

III. Sismondis slutsatser av den felaktiga teorin om årsproduktionens två delar i det kapitalistiska samhället

För att läsaren skall få en föreställning om Sismondis doktrin i dess helhet skall vi först redogöra för hans viktigaste slutsatser av denna teori och sedan övergå till den korrigering av hans grundläggande misstag, som Marx gör i Kapitalet.

Först och främst drar Sismondi av denna Adam Smiths felaktiga teori slutsatsen att produktionen måste motsvara konsumtionen, att produktionen bestäms av inkomsten. Denna ”sanning” (som vittnar om total brist på insikt om den kapitalistiska produktionens karaktär) idisslas grundligt i hela det följande kapitlet, VI, ”Hur produktion och konsumtion, utgift och inkomst ömsesidigt bestämmer varandra”. Sismondi överför direkt den sparsamme bondens moral på det kapitalistiska samhället och tror på allvar att han därmed har korrigerat Smiths teori. Alldeles i början av verket, där han i den inledande delen (bok I, vetenskapens historia) talar om Adam Smith, förklarar han att han ”kompletterar” Smith med tesen att ”konsumtionen är ackumulationens enda syfte” (I, 51). ”Konsumtionen”, säger han, ”bestämmer reproduktionen” (I, 119-120), ”nationalutgifter måste reglera nationalinkomsten” (I, 113), och hela verket vimlar av liknande teser. I direkt samband med detta står ytterligare två för Sismondis doktrin kännetecknande drag: för det första ett misstroende mot kapitalismens utveckling, en oförmåga att förstå hur den skapar en allt större tillväxt av produktivkrafterna, ett förnekande av att denna tillväxt är möjlig – precis som också de ryska romantikerna ”lär ut” att kapitalismen leder till slöseri med arbete o d.

* Och som andra ekonomer, som upprepat Adam Smiths misstag, visligen har avhållit sig från.

”De som eggjar till obegränsad produktion har fel”, säger Sismondi (I, 121). Överskottsproduktion utöver inkomsten framkallar överproduktion (I, 106). Ökning av rikedom är fördelaktig endast ”när den sker steg för steg, när den står i proportion till sig själv, när ingen enda av dess delar utvecklas omåttligt snabbt” (I, 409). Den gode Sismondi tror att ”oproportionerlig” utveckling inte är utveckling (vilket också våra narodniker tror), att denna oproportionerlighet inte är någon lag för det givna samhällsekonomiska systemet och dess rörelse, utan är ett ”misstag” av lagstiftarna o d, att det handlar om att de europeiska regeringarna på ett konstlat sätt imiterar England, som har gått fel väg.* Sismondi förnekar blankt en tes som förts fram av klassikerna och helt anammats i Marx' teori, nämligen att kapitalismen utvecklar produktivkrafterna. Och inte nog med det. Han kommer fram till att varje ackumulation är möjlig endast ”en liten bit i taget”, eftersom han är helt ur stånd att förklara ackumulationsprocessen. Detta är det andra och i högsta grad utmärkande draget i hans uppfattningar. Hans resonemang om ackumulationen är ytterst roande:

”Summan av ett givet års produktion byts sist och slutligen bara mot summan av förra årets produktion.” (I, 121) Här förnekas nu ackumulationen helt: alltså är en ökning av den samhälleliga rikedom omöjlig under kapitalismen. En rysk läsare blir inte särskilt förvånad över denna tes, ty han har fått höra samma sak både av hr V V och av hr N-on. Men Sismondi var ändå lärjunge till Smith. Han känner på sig, att han säger något helt orimligt, och vill korrigera sig:

”Om produktionen ökar successivt”, fortsätter han, ”vållar det årliga utbytet endast en liten förlust [une petite perte] varje år, samtidigt som det förbättrar betingelserna för framtiden [en meme temps qu'elle bonifie la condition future]. Om denna förlust är ringa o... väl fördelad, utstår var och en den utan att klaga .. Men om ööverensstämmelsen mellan den nya produktionen och den föregående är stor, så vållas kapitalet avbräck (sont entamés), förorsakas lidande och nationen går tillbaka i stället för framåt.” (I, 121) Det är svårt att framlägga grundtesen i romantiken och den småborgerliga synen på kapitalismen tydligare och mer rakt på sak än i denna tirad. Ju snabbare ackumulationen går, dvs ju mer produktionen överstiger konsumtionen, desto bättre är det, har det förkunnats av klassikerna, som visserligen inte förmådde hitta rätt i kapitalets samhälleliga produktion och frigöra sig från Smiths misstag, att samhällsprodukten består av två delar, men ändå ställde upp den helt riktiga tesen att produktionen själv skapar sig en marknad, själv bestämmer konsumtionen. Och vi vet att även Marx' teori har anammat denna syn på ackumulationen från klassikerna och anser att ju snabbare rikedom ökar, desto fullständigare utvecklas arbetets produktiv-krafter och dess församhälleligande, *desto bättre blir arbetarens situation*, så långt den kan bli bättre i det givna samhällsekonomiska systemet. Romantikerna hävdar raka motsatsen och sätter allt sitt hopp just till en svag utveckling av kapitalismen, kräver att den skall *fördröjas*.

Ur bristen på insikt om att produktionen skapar en marknad åt sig emanerar vidare teorin om att det är omöjligt att realisera mervärdet. ”Ur reproduktionen uppkommer inkomsten, men *produktionen i sig är ännu inte inkomst*: den får denna benämning [ce nom! Skillnaden mellan produktionen, dvs produkten, och inkomsten är alltså endast en skillnad i ord!], den fungerar som sådan [elle n'opère comme tel] endast sedan den realiserats, sedan varje producerad sak funnit en konsument, som behöver den eller har lust till den [qui en avait le besoin ou le désir].” (I, 121) Att inkomsten identifieras n'opèreoduktionen” (dvs allt som producerats) leder sålunda till att realiserandet identifieras med den personliga konsumtionen. Sismondi har

* Se t e x II, 456-457, och många andra ställen. Senare skall vi ge några små prov på dem, och läsaren skall finna att inte ens uttryckssättet det minsta skiljer våra romantiker i stil med hr N-on från Sismondi.

redan glömt, att realiserandet av sådana produkter som järn, kol, maskiner o d, av produktionsmedel överhuvudtaget, sker på annat sätt, trots att han tidigare nästan kommit fram till detta. Ur realiserandets identifiering med den *personliga* konsumtionen uppkommer naturligtvis teorin att det är just *mervärdet* som kapitalisterna inte kan realisera, eftersom arbetarna av den samhällsliga produktens två delar realiserar arbetslönen genom sin konsumtion. Sismondi har faktiskt kommit fram till denna slutsats (som Proudhon senare utvecklat mer i detalj och som våra narodniker ständigt upprepar) . I polemik mot MacCulloch pekar Sismondi just på att denne (i sin presentation av Ricardo) inte förklarar hur profiten realiseras. MacCulloch säger att i den samhällsliga arbetsfördelningen utgör en produktion marknad för en annan: brödproducenterna realiserar varorna i klädproducenternas produkt och vice versa.* ”Författaren förutsätter”, säger Sismondi, ”ett arbete utan profit [un travail sans bénéfice], en reproduktion som endast ersätter *arbetarnas* konsumtion” (II, 384, Sismondisk kursiv) ..., ”han lämnar ingen andel kvar åt ägaren” ... , ”vi undersöker vad det blir av överskottet av arbetarnas produktion utöver deras konsumtion” (ibid). Hos denne förste romantiker finner vi alltså redan det helt bestämda påståendet att kapitalisterna inte kan realisera *mervärdet*. Av denna tes drar Sismondi den ytterligare slutsatsen – återigen just en som även narodnikerna drar – att *själva realiseringsbetingelserna* gör en *utrikesmarknad* nödvändig för kapitalismen. ”Efter som arbetet i sig utgör en viktig del av inkomsten, går det inte att minska efterfrågan på arbete utan att göra nationen fattigare. Den nytta, som förväntas genom upptäckten av nya produktionsmetoder, hänför sig därför nästan alltid till *utrikeshandeln*.” (I, 345) ”En nation, som kommer först med att göra en upptäckt, hinner under lång tid utvidga sin marknad i proportion till det antal arbetare, som frigörs genom varje ny uppfinning. Den använder dem genast till att öka mängden produkter, som dess uppfinning gör det möjligt att framställa billigare. Men till slut inträder en epok, då hela den civiliserade världen utgör en enda marknad och det inte längre är möjligt att skaffa nya köpare i någon nation. Efterfrågan på världsmarknaden blir då en noggrant bestämd [précise] storhet, om vilken de olika industrinationerna kommer att konkurrera med varandra. Om en levererar mer produkter, så kommer detta att skada en annan. Den totala försäljningen kan inte ökas på annat sätt än genom att det allmänna välståndet höjs eller genom att varor, som tidigare ägts uteslutande av de rika, övergår till att konsumeras av de fattiga.” (II, 316) Som läsaren ser presenterar Sismondi just en doktrin som våra eutrikesmarknaden tillägnat sig så väl, nämligen att utrikesmarknaden är *utvägen ur svårigheten* att realisera produkten i allmänhet och mervärdet i synnerhet.

Ur samma doktrin om att nationalinkomsten är identisk med den nationella produktionen följer också Sismondisk teori om kriserna. Efter vad som ovan redovisats behöver vi knappast anföra några utdrag från de många ställen i Sismondisk arbete som behandlar denna fråga. Ur hans teori om att produktionen måste avpassas efter inkomsten följer självfallet uppfattningen att en kris just beror på att denna överensstämmelse har rubbats, på att produktionen är för stor, större än konsumtionen. Av det nyss anförda citatet framgår klart att Sismondi ansåg att just denna oöverensstämmelse mellan produktion och konsumtion är krisernas grundorsak, och i första rummet satte han därvid folkmassornas, arbetarnas otillräckliga konsumtion. Sismondisk kristeori (som även Rodbertus har övertagit) är därför i den ekonomiska vetenskapen känd som ett mönsterexempel på de teorier, som härleder kriserna ur

* Se tillägg till *Nouveaux principes*, 2:a uppl, b II: *Eclaircissements relatifs à la balance des consommations avec les productions* (Klarlägganden angående balansen mellan konsumtion och produktion – Red), där Sismondi översätter och polemiserar mot en artikel av Ricardos lärjunge (MacCulloch), som trycktes i *Edinburgh Review* under titeln *En undersökning av frågan huruvida konsumtionsförmågan i samhället alltid växer samtidigt med produktionsförmågan.*”

underkonsumtion (Unterkonsumption).

IV. Vad är felet med Adam Smiths och Sismondis teorier om nationalinkomsten?

Vari ligger då Sismondis grundläggande fel, som har lett till alla dessa slutsatser?

Sin teori om nationalinkomsten och dess uppdelning i två delar (arbetarnas del och kapitalisternas del) har Sismondi helt och hållet övertagit från Adam Smith. Sismondi har inte fogat någonting till dennes teser utan rentav tagit ett steg tillbaka genom att utelämna Adam Smiths (må vara misslyckade) försök att teoretiskt bevisa denna uppfattning. Sismondi tycks inte märka hur denna teori kommit i motsättning till teorin om produktionen överhuvudtaget. Enligt den teori, som härleder värdet ur arbetet, består faktiskt den enskilda produktens värde av tre beståndsdelar: den del, som ersätter råmaterialen och arbetsverktygen (konstant kapital), den del, som ersätter arbetslönen eller arbetarnas underhåll (variabelt kapital), och *meux-value* (rioux-value hos Sismondi). Sådan är den smithska analys av den enskilda produkten enligt dess värde som också Sismondi upprepar. Man frågar sig: Hur kommer det sig då att den *samhälleliga* produkten, som utgörs av summan *enskilda* produkter, består bara av de två sistnämnda delarna? Vart har den första delen – det konstanta kapitalet – tagit vägen? Som vi sett har Sismondi bara gått som katten kring het gröt runt denna fråga, men Adam Smith har gett ett svar. Han hävdar att denna del existerar självständigt endast i den enskilda produkten. Men om man betraktar hela den *samhälleliga* produkten, så sönderfaller denna del i sin tur i arbetslön och mervärde – för just de kapitalister som producerar detta konstanta kapital.

När Adam Smith ger detta svar förklarar han dock inte på vilken grund han i denna sönderdelning av värdet av det konstanta kapitalet, t ex maskiner, återigen har utelämnat konstant kapital, dvs i vårt exempel järnet, som maskinerna är gjorda av, de därvid brukade verktygen o d. Om varje produkts värde innefattar en del som ersätter det konstanta kapitalet (och detta erkänner alla ekonomer), är det rena godtycket att utesluta denna del ur vilket som helst område av den *samhälleliga* produktionen. När Adam Smith säger att arbetsverktygen själva sönderfaller i arbetslön och profit (säger Kapitalets författare), så ”glömmer A Smith att tillfoga: *dessutom i priset för de produktionsmedel som förbrukats under deras tillverkning*”. Adam Smith skickar oss helt enkelt från Pontius till Pilatus, ”han hänvisar från en produktionsgren till en annan, från den tredje”en tredje”¹¹⁸, utan att märka att frågan på intet sätt ändras genom denna förskjutning. Detta Smiths svar (accepterat av hela den efterföljande politiska ekonomin fram till Marx) är bara att undvika uppgiften, att försöka slingra sig ur svårigheten. Och här finns verkligen en svårighet. Den består i att begreppet kapital och inkomst inte kan överföras direkt från den enskilda produkten till den *samhälleliga*. Ekonomerna erkänner detta när de säger, att ur *samhällelig* synvinkel ”blir det som för den ene är kapital inkomst för den andre” (se ovan hos Sismondi). Men denna fras *formulerar* bara svårigheten men löser den inte.^{*}

Lösningen ligger i att man, när man behandlar denna fråga ur *samhällelig* synvinkel, inte längre kan tala om produkter överhuvudtaget, utan hänsyn till deras materiella form. I själva verket är det fråga om den *samhälleliga* inkomsten, dvs en produkt som går till konsumtion. Men det är ju inte alla produkter som kan konsumeras i meningen *personlig konsumtion*: maskiner, kol, järn och liknande ting konsumeras inte personligt, utan produktivt. Ur den

^{*} Vi anger här bara innebörden i den nya teori, som gett denna lösning, och förbehåller oss att på annat ställe redovisa den utförligare. Se *Das Kapital*, II. Band, III. Abschnitt (*Kapitalet*, Andra boken, Tredje avdelningen – *Red*). (För en utförligare redogörelse se *Kapitalismens utveckling*, kap I)

enskilde företagarens synvinkel var denna åtskillnad överflödig: om vi sade att arbetarna förbrukar det variabla kapitalet, så antog vi att de på marknaden skaffade sig konsumtionsvaror i utbyte mot pengar, som kapitalisterna fått för de av arbetarna producerade maskinerna och utbetalat till arbetarna. Vad som här intresserar oss är inte detta utbyte av maskiner mot bröd. Men ur samhällelig synvinkel får man inte längre *underförstå* detta utbyte: man kan inte säga att hela klassen av kapitalister, som producerar maskiner, järn o d, säljer dem och därmed realiserar dem. Frågan är just *hur* realiserandet, *dvs* ersättningen av samhällsproduktens alla delar, försiggår. Utgångspunkten i resonemanget om det samhällliga kapitalet och inkomsten – eller, vilket är samma sak, om realiserandet av produkten i det kapitalistiska samhället – måste därför vara att man särskiljer de två helt olika typerna av samhällelig produkt: *produktionsmedlen* och *konsumtionsvarorna*. De förstnämnda kan konsumeras endast produktivt, de andra endast personligt. De förstnämnda kan tjäna *endast* som kapital, de andra måste bli inkomst, *dvs* förtäras genom arbetarnas och kapitalisternas konsumtion. De förstnämnda tillfaller helt kapitalisterna, de andra fördelas mellan arbetarna och kapitalisterna.

Så snart man har förstått denna uppdelning och rättat till det misstag som begicks av Adam Smith, vilken ur samhällsprodukten utelämnade dess konstanta del (*dvs* den del som ersätter det konstanta kapitalet), blir frågan om hur produkten realiseras i det kapitalistiska samhället klar. Uppenbarligen kan man inte säga att arbetslönen realiseras genom arbetarnas konsumtion och mervärdet genom kapitalisternas konsumtion *och nöja sig med det*.* Arbetarna kan konsumera arbetslönen, medan kapitalisterna kan konsumera mervärdet endast då produkten utgörs av konsumtionsvaror, *dvs* endast i en avdelning av den samhällliga produktionen. Men ”konsumera” den produkt, som består av produktionsmedel, kan de inte: den *måste bytas mot konsumtionsvaror*. Men mot vilken del (värdemässigt) av konsumtionsartiklarna kan de byta sin produkt? Uppenbarligen endast mot *den konstanta delen* (konstant kapital), eftersom de övriga två delarna utgör konsumtionsfonden för de arbetare och kapitalister, som framställer konsumtionsartiklarna. Genom att realisera mervärdet och arbetslönen i de produktionsgrenar, som framställer produktionsmedel, realiserar detta utbyte det konstanta kapitalet i de produktionsgrenar, som framställer konsumtionsvaror. Hos en kapitalist, som framställer t ex socker, existerar i själva verket den del av produkten, som skall ersätta det konstanta kapitalet (*dvs* råvaror, hjälpmaterial, maskiner, byggnader o d), i form av *socker*. För att realisera denna del måste han för denna konsumtionsvara erhålla de motsvarande *produktionsmedlen*. Realiserandet av denna del kommer följaktligen att bestå i att *konsumtionsvaran* byts mot produkter som tjänar som *produktionsmedel*. Nu återstår det bara att förklara realiserandet av en del av den samhällliga produkten, nämligen det konstanta kapitalet i den avdelning som framställer produktionsmedel. Denna del realiserar partiellt genom att en del av produkten i sin naturaform återgår till produktionen (en del av det kol, som bryts av ett stenkolsföretag, går t ex åter till att bryta kol; säd, som skördats av arrendatorn, går åter till utsäde o d); partiellt realiserar den också genom utbyte mellan enskilda kapitalister inom samma avdelning: i produktionen av järn behövs t ex stenkol, och i produktionen av stenkol behövs järn. De kapitalister, som framställer dessa båda produkter, realiserar just genom inbördes utbyte

* Men just så resonerar våra narodistiska ekonomer, herrar V V och N-on. Vi har ovan avsiktligt uppehållit oss särskilt utförligt vid Sismondi irrande kring frågan om produktiv och personlig konsumtion, om konsumtionsartiklar och produktionsmedel (Adam Smith kom ännu närmare ett särskiljande av dem än Sismondi). Vi har velat visa läsaren att den felaktiga teorins *klassiska* representanter *kände på sig* att den var otillfredsställande, såg motsägelsen och gjorde försök att komma ut ur den. Våra egna ”originella” teoretiker däremot varken ser eller känner på sig något, ja de känner inte ens till vare sig teorin eller historien om den fråga de så ihärdigt orerar om.

den del av dessa produkter som går till att ersätta deras konstanta kapital.

Denna analys (som vi som sagt har redovisat i högst komprimerad form, av tidigare nämnd orsak) löser en motsägelse som alla ekonomer varit medvetna om och som de uttryckt i frasen ”kapital för den ene, inkomst för den andre”. Denna analys har visat hur totalt felaktigt det är att reducera den samhällseliga produktionen till enbart personlig konsumtion.

Nu kan vi övergå till att undersöka de slutsatser som Sismondi (och andra romantiker) har dragit av sin felaktiga teori. Men låt oss först citera ett omdöme, som författaren till den nämnda analysen har avgett om Sismondi efter att utförligt och allsidigt ha analyserat Adam Smiths teori, till vilken Sismondi inte har fogat någonting alls utan bara utelämnat Smiths försök att rättfärdiga sin motsägelse:

”Sismondi, som speciellt sysslat med förhållandet mellan kapital och reventy och i själva verket gör den speciella uppfattningen av detta förhållande till *differentia specifica** i sin 'Nouveaux Principes', har inte haft *ett* [kurs. av förf.] vetenskapligt ord att säga i saken, inte på minsta sätt bidragit till problemets lösning.” (”Das Kapital”, II, S. 385, 1:te Auflage”†).

V. Ackumulationen i det kapitalistiska samhället

Den första felaktiga slutsatsen av den felaktiga teorin gäller ackumulationen. Sismondi har absolut inte begripit den kapitalistiska ackumulationen, och i den heta dispyt han hade i denna fråga med Ricardo hade den senare egentligen sanningen på sin sida. Ricardo hävdade att produktionen själv skapar sig en marknad, medan Sismondi förnekade detta och byggde upp sin kristeori på detta förnekande. Visserligen förmådde inte heller Ricardo korrigera Smiths tidigare nämnda grundläggande misstag och kunde därför inte lösa frågan om det samhällseliga kapitalets förhållande till inkomsten och om realiserandet av produkten (Ricardo hade inte heller tagit upp dessa frågor), men instinktivt karakteriserade han det borgerliga produktions-sättets själva väsen när han noterade det helt obestridliga faktum, att ackumulation är produktionsöverskott utöver konsumtionen. Enligt senaste analys förhåller det sig just så. Produktionen skapar sig verkligen en marknad: för produktionen behövs produktionsmedel – och dessa utgör i den samhällseliga produktionen ett särskilt område, som sysselsätter en viss del av arbetarna och framställer en särskild produkt, som delvis realiserar inom själva detta område, delvis i utbytet med ett annat område – produktionen av konsumtionsartiklar. Ackumulation är verkligen produktionsöverskott utöver inkomsten (utöver konsumtions-artiklarna). För att utvidga produktionen (”ackumulation” i termens kategoriska bemärkelse) måste man först framställa produktionsmedel‡, och för den skull krävs följaktligen en utvidgning av den avdelning av den samhällseliga produktionen, som framställer produktionsmedel, krävs en *rekrytering* av arbetare *till denna*, arbetare som redan *efterfrågar också konsumtionsartiklar*. ”Konsumtionen” utvecklas alltså *tätt efter* ”ackumulationen” eller *tätt efter* ”produktionen” – hur underligt detta än må förefalla kan det inte vara på annat sätt i det kapitalistiska samhället. Följaktligen är likmässighet i utvecklingen av dessa två avdelningar av den kapitalistiska produktionen inte obetingat nödvändig, utan tvärtom är olikmässighet ofrånkomlig. Som bekant är det en lag för kapitalets utveckling att det konstanta kapitalet tillväxer snabbare än det variabla, dvs att en ständigt större del av det nybildade kapitalet går

* Utmärkande skillnad – Red

† *Kapitalet*, b II, s 385, 1:a upplagan – Red

‡ Vi vill påminna läsaren om hur Sismondi närmade sig denna fråga, där han tydligt avskilde dessa produktionsmedel för en enskild familj och försökte sig på att göra samma avskiljning också för samhället. Den som ”närmade sig” var egentligen Smith och inte Sismondi, som bara relaterade vad denne hade sagt.

till den avdelning av samhällsekonomin som framställer produktionsmedel. Denna avdelning tillväxer följaktligen med nödvändighet snabbare än den avdelning som producerar konsumtionsartiklar, dvs just det sker som Sismondi förklarade vara ”omöjligt”, ”farligt” etc. Produkter för personlig konsumtion upptar följaktligen ett allt mindre utrymme i den kapitalistiska produktionens hela massa. Detta motsvarar helt och fullt kapitalismens historiska ”mission” och dess specifika sociala struktur: den förstnämnda består just i att utveckla samhällets produktivkrafter (produktionen för produktion), den andra utesluter att befolkningens massa utnyttjar dem.

Vi kan nu ge ett fullständigt omdöme om Sismondis syn på ackumulationen Hans påståenden om att *snabb* ackumulation leder till olycka är helt felaktiga och beror endast på att han inte begriper ackumulationen, och detsamma gäller hans upprepade uttalanden och krav om att produktionen inte får överstiga konsumtionen, eftersom konsumtionen bestämmer produktionen. I verkligheten är det precis tvärtom, och Sismondi vänder helt sonika ryggen åt verkligheten i dess särskilda, historiskt bestämda form och ersätter analys med småborgerligt moraliserande. Ett särskilt roande intryck gör Sismondis försök att dölja detta moraliserande bakom en ”vetenskaplig” formel. ”Herrar Say och Ricardo”, säger han i förordet till 2:a upplagan av ”Nouveaux Principes”, ”har kommit fram till doktrinen ... att konsumtionen inte har några andra gränser än gränserna för produktionen, medan den i verkligheten begränsas av inkomsten ... De borde ha varnat producenterna att de bara får räkna med konsumenter som har inkomst.” (I, XIII)* En sådan naivitet väcker numera bara löje. Men är inte skrivierna av våra samtida romantiker i stil med herrarna V V och N-on fulla med sådana saker? ”Må bankföretagarna tänka noga efter ...” huruvida det kommer att finnas en marknad för varorna (II, 101-102). ”När ökning av rikedomen antas vara samhällets mål offras alltid målet för medlen.” (II, 140) ”Om vi, i stället för att invänta en impuls från den efterfrågan som skapas genom arbetet (dvs en impuls till produktion genom arbetarnas efterfrågan på produkter), tror att impulsen skall ges av den föregående produktionen, så skulle vi göra nästan samma sak som vi skulle göra med en klocka, om vi vred tillbaka ett annat hjul än hjulet med kedjan [la roue qui porte la chaîne] : vi skulle ha sönder hela mekanismen och få den att stanna.” (II, 454) Så säger Sismondi. Låt oss nu lyssna till hr Nikolaj-on. ”Vi har tappat ur sikte, på vilket sätt denna utveckling [dvs kapitalismens utveckling] äger rum, vi har också glömt syftet med all produktion ... en ytterst ödesdiger villfarelse.” (N-on, ”Essäer om vår samhällsekonomi efter reformen”, 298) Båda dessa författare talar om kapitalismen, om kapitalistiska länder; båda röjer en total oförmåga att förstå den kapitalistiska ackumulationens väsen. Men vem skulle tro att den andre skriver 70 år efter den förste?

Hur oförmåga att förstå den kapitalistiska ackumulationen hänger samman med felet att reducera hela produktionen till produktion av konsumtionsartiklar framgår åskådligt av ett exempel, som Sismondi anför i kapitel VIII ”Resultaten av kampen för att förbilliga produktionen” (bok IV, ”Om den kommersiella rikedomen”).

Låt oss anta, säger Sismondi, att ägaren till en manufaktur har ett omsättningskapital på 100 000 franc, som inbringar honom 15 000, varav 6 000 utgör ränta på kapital och överlämnas till kapitalisten, medan 9 000 utgör fabrikantens företagarvinst. Låt oss anta att han använder 100 arbetare, vilkas löner utgör 30 000 franc. Låt det vidare ske en ökning av kapitalet, en ut-

* I denna fråga (huruvida produktionen själv skapar sig en marknad) har den moderna teorin som bekant helt anslutit sig till klassikerna, som besvarat den jakande, mot romantiken, som svarat nekande. ”*Det verkliga hindret för den kapitalistiska produktionen är kapitalet självt.*” (*Das Kapital*, III., I, 231) (*Kapitalet*, b III, avd I, s 231 – Red)

vidgning av produktionen ("ackumulation"). I stället för 100 000 franc blir kapitalet 200 000 franc, investerade i anläggningsskapital, och 200 000 i omsättningsskapital, dvs totalt 400 000 franc; profit och ränta = 32 000 + 16 000 franc, ty räntan har sjunkit från 6 till 4 procent. Antalet arbetare har fördubblats, men lönen har sjunkit från 300 franc till 200 – sammanlagt alltså 40 000 franc. Produktionen har sålunda fyrdubblats.* Och Sismondi räknar ut resultaten: "inkomsten" eller "konsumtionen" var först 45 000 franc (löner 30 000 + ränta 6 000 + profit 9 000) och nu är den 88 000 (löner 40 000 + ränta 16 000 + profit 32 000). "Produktionen har fyrdubblats", säger Sismondi, "medan konsumtionen inte ens har fördubblats. *Konsumtionen hos de arbetare, som har tillverkat maskinerna, behöver inte medräknas. Den är täckt av de 200 000 franc, som har använts för detta; den utgör numera en del av kalkylen på en annan manufaktur, där fakta kommer att vara desamma.*" (I, 405-406)

Sismondis uträkning bevisar att inkomsten minskar då produktionen ökar. Detta är ett obestriddigt faktum. Men Sismondi märker inte att han med sitt exempel slår sönder sin egen teori om produktens realiserande i det kapitalistiska samhället. Besynnerlig är hans anmärkning att konsumtionen hos de arbetare som tillverkat maskinerna "inte behöver medräknas". Varför inte det? För det första därför att den är täckt av de 200 000 francen. Alltså har kapital överförts till den sfär som framställer *produktionsmedel* – men det märker inte Sismondi. Den "hemmamarknad", som enligt Sismondi "krymper", inskränker sig alltså inte till konsumtionsartiklar, utan består också av *produktionsmedel*. Dessa produktionsmedel utgör ju en särskild produkt, som inte "realiseras" i *personlig konsumtion*, och ju snabbare ackumulationen går, desto starkare utvecklas följaktligen den sfär av den kapitalistiska produktionen, som framställer produkter inte för personlig utan för produktiv konsumtion. För det andra, svarar Sismondi, är detta arbetare på en annan manufaktur, där fakta kommer att vara desamma (oil les mêmes faits pourront "se représenter). Som ni ser är detta en upprepning av det smithska sättet att hänvisa läsaren "från Pontius till Pilatus". Men också på denna "andra manufaktur" förbrukas ju *konstant kapital*, och framställningen av detta ger också en marknad åt den avdelning av den kapitalistiska produktionen, som tillverkar produktionsmedel! Hur mycket vi än må hänskjuta frågan från den ene kapitalisten till den andre, från den andre till den tredje, så försvinner ändå inte den nämnda avdelningen och reduceras ändå inte "hemmamarknaden" till enbart konsumtionsvaror. När Sismondi säger, att "denna kalkyl vederlägger .. ett axiom, som förfäktats mest av alla i den politiska ekonomin, nämligen att den friaste konkurrensen ger den gynnsammaste utvecklingen av industrin" (I, 407), märker han därför inte att "denna kalkyl" även vederlägger honom själv. Det är ett obestriddigt faktum att införandet av maskiner tränger bort arbetare och därigenom försämrar deras situation, och det kan obestriddigen räknas Sismondi till godo att han som en av de första har påpekat detta. Men detta hindrar inte det minsta att hans teori om ackumulationen och hemmamarknaden är allt igenom felaktig. Hans egen beräkning visar ju åskådligt den företeelse, som Sismondi inte bara har förnekat utan också förvandlat till ett argument mot kapitalismen, när han säger att ackumulationen och produktionen måste motsvara konsumtionen, ty annars blir det kris. Beräkningen visar just att ackumulationen och produktionen *överträffar* konsumtionen, och

* "Konkurrensens första resultat", säger Sismondi, "är en sänkning av lönen och samtidigt en ökning av antalet arbetare." (I, 403) Vi skall här inte ta upp felaktigheterna i Sismondis uträkning: han räknar t ex med att profiten blir 8 procent på anläggningsskapitalet och 8 procent på omsättningsskapitalet, att antalet arbetare stiger i proportion till ökningen av omsättningsskapitalet (som han inte ordentligt förmår skilja från det variabla kapitalet), att anläggningsskapitalet helt ingår i produktens pris. I detta fall är allt detta oviktigt, eftersom den slutsats han kommer till blir riktig: ackumulationen resulterar med nödvändighet i att det variabla kapitalets andel i det totala kapitalet minskar.

annorlunda kan det heller inte gå till, eftersom ackumulationen huvudsakligen sker genom produktionsmedel, som inte ingår i ”konsumtionen”. Vad som helt enkelt föreföll Sismondi vara ett misstag, en motsägelse i Ricardos doktrin – att ackumulationen är ett produktionsöverskott utöver inkomsten – stämmer i själva verket helt med verkligheten och uttrycker en för kapitalismen kännetecknande motsättning. Detta överskott är *nödvändigt* vid varje ackumulation, som öppnar en ny marknad *för produktionsmedel, utan en motsvarande ökning av marknaden för konsumtionsvaror och t o m med en minskning av denna marknad.** När Sismondi sedan förkastar teorin om den fria konkurrensens fördelar märker han inte, att han tillsammans med den ihåliga optimismen också kastar överbord en otvivelaktig sanning, nämligen att den fria konkurrensen *utvecklar samhällets produktivkrafter*, något som återigen framgår av hans egen kalkyl. (Detta är egentligen bara ett annat sätt att uttrycka samma faktum att det inom industrin skapas en speciell avdelning, som framställer produktionsmedel, och att denna utvecklas särskilt snabbt.) Denna utveckling av samhällets produktivkrafter utan en motsvarande utveckling av konsumtionen är naturligtvis en motsättning, men en motsättning som förekommer i verkligheten, som härrör ur kapitalismens själva väsen och som man inte kan prata bort med sentimentala fraser.

Men just på det sättet försöker romantikerna komma undan. För att läsaren inte skall misstänka oss för att obestyrkt anklaga nutida ekonomer på basis av misstag av en så ”föråldrad” författare som Sismondi, skall vi ge ett litet smakprov av en ”modern” författare, hr N-on. På s 242 i sina Essäer resonerar han om kapitalismens utveckling i det ryska kvarnväsendet. Författaren hänvisar till uppkomsten av stora ångkvarnar med förbättrad produktionsutrustning (omkring 100 miljoner rubel har sedan 70-talets början satsats på ombyggnad av kvarnar) och med en mer än fördubblad arbetsproduktivitet och beskriver företeelsen så här: ”Kvarnväsendet har inte utvecklats utan endast koncentrerats till de stora företagen.” Därefter utsträcker han denna karakteristik till *alla* industrigrenar (s 243) och drar slutsatsen att ”i samtliga fall utan undantag entledigas en massa arbetande människor, finner de ingen sysselsättning” (243) och att ”den kapitalistiska produktionen har utvecklats på bekostnad av folkets konsumtion” (241). Vi frågar läsaren om detta resonemang åtminstone på något sätt skiljer sig från Sismondys nyss anförda resonemang. Denne ”moderne” författare konstaterar två fakta, samma som vi har sett också i Sismondys exempel, och avfärdar dessa båda fakta med en likadan sentimental fras. För det första säger hans exempel att kapitalismen utvecklas just genom produktionsmedlen. Det innebär att kapitalismen utvecklar samhällets produktivkrafter. För det andra säger hans exempel att denna utveckling följer just den specifika väg av motsättningar som kännetecknar kapitalismen: produktionen utvecklas (en utgift på 100 miljoner rubel – en hemmamarknad för produkter som realiseras genom ickepersonlig konsumtion) utan någon motsvarande utveckling av konsumtionen (folkets näringssituation försämras); dvs det produceras för produktionens skull. Och hr N-on tror att denna motsättning i det verkliga livet kommer att försvinna om han, med samma naivitet som gamlingen Sismondi, framställer den enbart som en doktrinär motsättning, som en ”ödesdiger villfarelse”: ”vi har glömt produktionens syfte”!! Vad kan vara mer karakteristiskt än en sådan fras: ”inte utvecklats utan *endast* koncentrerats”? Tydligt känner hr N-on till någon kapitalism där utvecklingen *skulle kunna försiggå på annat sätt* än genom *koncentration*. Så synd att han inte har gjort oss bekant med denna ”originella” kapitalism, okänd inom hela den politiska ekonomin före honom!

* Av ovanstående analys framgår utan vidare att även en sådan möjlighet finns, beroende av i vilken proportion det nya kapitalet fördelas på den konstanta och den variabla delen och av i vilken utsträckning minskningen av det konstanta kapitalets relativa andel inverkar på de gamla industrierna.

VI. Utrikesmarknaden som ”utväg ur svårigheten” att realisera mervärdet

Sismondis nästa fel, som härrör ur hans felaktiga teori om samhällsinkomsten och samhällsprodukten under kapitalismen, är teorin om att det är omöjligt att realisera produkten i allmänhet och mervärdet i synnerhet och att som en följd härav en utrikesmarknad är nödvändig. Vad beträffar realiserandet av produkten i allmänhet, så visar den ovan anförda analysen att ”omöjligheten” helt beror på att det konstanta kapitalet och produktionsmedlen felaktigt uteslutits. Har en gång detta fel rättats till, så försvinner också ”omöjligheten”. Men detsamma måste också sägas om mervärdet i synnerhet: denna analys klargör också dess realiserande. Det finns absolut inga förnuftiga skäl att avskilja mervärdet från hela produkten vad gäller dess realiserande. Att Sismondi (och våra narodniker) påstår motsatsen beror helt enkelt på att de inte förstår realiserandets grundläggande lagar överhuvudtaget och inte förmår åtskilja produktens tre (och inte två) delar i fråga om värdet och de två typerna av produkter i fråga om den materiella formen (produktionsmedel och konsumtionsartiklar). Påståendet att kapitalisterna inte kan förbruka mervärdet är bara en vulgariserad upprepning av de smithska missförstånden beträffande realiserandet överhuvudtaget. Endast *en del* av mervärdet består av konsumtionsartiklar, medan den andra delen utgörs av produktionsmedel (t ex en järnfabrikants mervärde). ”Konsumtionen” av *detta sistnämnda mervärde sker genom att det återgår till produktionen*; de kapitalister, som framställer en produkt i form av produktionsmedel, konsumerar emellertid själva inte mervärdet, utan konsumerar *konstant kapital* som de bytt till sig från andra kapitalister. Just därför måste narodnikerna, när de ordar om att det är omöjligt att realisera mervärdet, logiskt komma fram till att erkänna att också det konstanta kapitalet är omöjligt att realisera – och därmed skulle de välbehållna ha återvänt till Adam ... Ett sådant återvändande till ”den politiska ekonomins fader” skulle givetvis vara ett jättekliv framåt för de författare som serverar oss gamla misstag garnerade såsom sanningar, som de ”nått fram till genom sitt eget förstånd”...

Och utrikesmarknaden? Inte förnekar vi väl att kapitalismen behöver en utrikesmarknad? Naturligtvis inte. Men saken är bara den att frågan om utrikesmarknaden har *absolut ingenting gemensamt med frågan om realiserandet*, och försöket att knyta dem samman till en helhet vittnar bara om en romantisk önskan att ”fördröja” kapitalismen och om en romantisk oförmåga till logiskt tänkande. Den teori, som klargör frågan om realiserandet, har visat detta med fullständig exakthet. Romantikern säger: kapitalisterna kan inte förbruka mervärdet och måste därför få avsättning för det utomlands. Man frågar sig om kapitalisterna ger bort sina produkter gratis till utlänningarna eller kastar produkterna i sjön. De säljer dem, och det betyder att de får något ekvivalent; de exporterar en del produkter, och alltså importerar de några andra. Om vi talar om den samhällseliga produktens realiserande, så utesluter vi därmed penningcirkulationen och förutsätter endast utbyte av produkter mot produkter, ty frågan om realiserandet består just i att analysera *ersättandet* av den samhällseliga produktens alla delar i fråga om värde och materiell form. Att inleda resonemanget om realiserandet och att avsluta det med att ”man kommer att avsätta produkten mot pengar” är därför lika löjligt som att besvara frågan om realiserandet av det konstanta kapitalet i form av konsumtionsartiklar med ett ”man kommer att sälja det”. Detta är helt enkelt en grov miss i logiken: människorna leds bort från frågan om den samhällseliga totalproduktens realiserande till att inta samma ståndpunkt som en enskild företagare, som inte är intresserad av något annat än ”försäljning till utlänningen”. Att knyta ihop utrikeshandeln, exporten med frågan om realiserandet innebär bara att slingra sig undan frågan, *skjuta undan* den till ett vidare fält men *på intet sätt*

*klargöra den.** Frågan om realiserandet kommer inte att röra sig en millimeter framåt, om vi i stället för ett enda lands marknad tar marknaden i en viss grupp av länder. När narodnikerna bedyrar att utrikesmarknaden är ”utvägen ur den svårighet” † kapitalismen ställer sig själv inför vad gäller produktens realiserande, så döljer de med denna fras bara den sorgliga omständigheten att ”utrikesmarknaden” för dem är ”utvägen ur den svårighet” de hamnat i därför att de inte förstår teorin ... Men inte nog med det. Den teori, som knyter utrikesmarknaden till frågan om hela samhällsproduktens realiserande, visar inte bara oförmåga att förstå detta realiserande, utan innehåller dessutom också en *ytterst ytlig uppfattning om de motsättningar som kännetecknar detta realiserande.* ”Arbetarna kommer att konsumera lönen, men kapitalisterna kan inte konsumera mervärdet.” Tänk er in i denna ”teori” ur utrikesmarknadens synvinkel! Hur vet vi att ”arbetarna kommer att konsumera lönen”? På vilka grunder kan man tro att de produkter, som av ett lands hela kapitalistklass avsetts att konsumeras av landets alla arbetare, verkligen skall visa sig ha *samma värde som deras lön* och ersätta den, att det för dessa produkter inte behövs någon utrikesmarknad? Det finns absolut ingen grund för att tro något sådant, och i praktiken är det inte alls så. Inte bara de produkter (eller den del av produkterna), som ersätter mervärdet, utan också de produkter, som ersätter det variabla kapitalet, inte bara de produkter, som ersätter det variabla kapitalet, utan också de produkter, som ersätter det konstanta kapitalet (vilket glöms bort av våra ”ekonomer”, som inte minns släktskapet ... med Adam), inte bara de produkter, som existerar i form av konsumtionsvaror, utan också de produkter, som existerar i form av produktionsmedel – alla dessa realiserar på samma sätt endast under ”svårigheter”, under ständiga fluktuationer, som blir allt starkare ju mer kapitalismen tillväxer, under ursinnig konkurrens, som *tvingar* varje företagare att försöka öka produktionen obegränsat, att därvid gå utanför den givna statens gränser och ge sig ut och söka nya marknader i länder, som ännu inte dragits in i den kapitalistiska varucirkulationen. Nu har vi också nått fram till frågan varför en utrikesmarknad är nödvändig för ett kapitalistiskt land. Det är inte alls därför att produkten överhuvudtaget inte kan realiserar i det kapitalistiska systemet. Sådant är struntprat. Utrikesmarknaden är nödvändig därför att den kapitalistiska produktionen har en *inneboende* strävan till *obegränsad* utvidgning – i motsats till alla gamla produktionssätt, som inskränks av byalagets, godsets, stammens, det territoriella områdets eller statens gränser. Medan produktionen under alla gamla ekonomiska förhållanden alltid upprepades i samma form och i samma skala som tidigare, blir en sådan upprepning i samma form *omöjlig* i det kapitalistiska systemet, och *obegränsad* utvidgning, evig rörelse framåt blir lag för produktionen. ‡

Den skiljaktiga uppfattningen om realiserandet (eller, rättare sagt, å ena sidan förmågan att förstå det och å den andra romantikernas totala oförmåga att förstå det) leder alltså till två diametralt motsatta åsikter om utrikesmarknadens betydelse. För de ena (romantikerna) är utrikesmarknaden en indikation på den ”svårighet” kapitalismen *ställer* samhällsutvecklingen inför. För de andra visar tvärtom utrikesmarknaden hur kapitalismen undanröjer de svårigheter för samhällsutvecklingen som historien rest i form av olika byalags-, stam-, territorie-

* Detta är så uppenbart att t o m Sismondi insåg att det var nödvändigt att bortse från utrikeshandeln vid analysen av realiserandet. ”För att noggrannare kunna följa dessa beräkningar”, säger han om överensstämelsen mellan produktion och konsumtion, ”och för att förenkla frågan har vi hittills helt utelämnat utrikeshandeln; vi har förutsatt en isolerad nation; det mänskliga samhället är självt en sådan isolerad nation, och allt som gäller för en nation utan utrikeshandel gäller också precis på samma sätt för hela människosläktet.” (I, 115)

† N-on, s 205

‡ Jfr Ziber, *David Ricardo osv*, S:t Petersburg 1885, s 446, not.

och nationsbarriärer.*

Som ni ser ligger skillnaden bara i ”synvinkeln” ... Ja, ”bara”! Skillnaden mellan kapitalismens romantiska domare och de andra ligger överhuvudtaget ”bara” i ”synvinkeln”, ”bara” i att de ena bedömer bakifrån, de andra framifrån, de ena utifrån det system, som kapitalismen bryter ner, de andra utifrån det system, som kapitalismen skapar.†

Romantikernas oriktiga uppfattning om utrikesmarknaden brukar förenas med hänvisningar till ”särdragen” i den internationella ställning kapitalismen i det givna landet har, till omöjligheten att hitta en marknad o d; alla dessa argument har till syfte att ”avhålla” kapitalisterna från att söka efter en utrikesmarknad. När vi säger ”hänvisningar” uttrycker vi oss förresten inte exakt, eftersom romantikern inte ger oss någon faktisk analys av landets utrikeshandel, dess framträngande till nya marknader, dess kolonialiseringsverksamhet o d. Han är inte alls intresserad av att studera och klargöra den verkliga processen; vad han behöver är bara att *moralisera mot denna process*. För att läsare skall kunna övertyga sig om att de nutida ryska romantikerna den franske romantikern moraliserar på identiskt samma sätt skall vi ge några små prov på den sistnämndes resonemang. Hur Sismondi hotade kapitalisterna med att de inte skulle finna någon marknad har vi redan sett. Men han påstod inte bara detta. Han påstod, att ”världsmarknaden redan är nog försörjd” (II, 328), och försökte bevisa att det var omöjligt att gå kapitalismens väg och nödvändigt att välja en annan väg ... Han försäkrade de engelska företagen att kapitalismen inte skulle kunna sysselsätta alla arbetare som hade uteslutits ur arrendjordbruket (I, 255-256). ”Kommer de, som jordbrukarna offras för, att själva dra någon fördel av det? Jordbrukarna är ju de engelska manufakturernas närmaste och pålitligaste konsumenter. Ett slut på deras konsumtion skulle tillfoga industrin ett mer förödande slag än stängningen av någon av de största utrikesmarknaderna.” (I, 256) Han försäkrade de brittiska arrendatorerna att de inte skulle klara konkurrensen från den fattige polske bonden, för vilken spannmålen inte kostade någonting (II, 257), och att de hotades av ännu värre konkurrens från den ryska spannmålen från hamnar vid Svarta havet. Han utbrast: ”Amerikanerna har följt den nya principen: att producera utan att beräkna marknaden [produire sans calculer le marché] och att producera så mycket som möjligt”, och ”det utmärkande draget i Förenta staternas handel, från den ena ändan av landet till den andra, är överskott på allehanda varor utöver konsumtionen ... ständiga konkurser är resultatet av detta övermått av handelskapital som inte kan utbytas mot inkomst” (I, 455-456). Den gode Sismondi! Vad skulle han säga om dagens Amerika – om det Amerika som har utvecklats så kolossalt just tack vare den ”hemmamarknad” som enligt romantikernas teori måste ”krympa”!

VII. Krisen

Sismondis tredje felaktiga slutsats av den oriktiga teori han lånat av Adam Smith är teorin om kriserna. Sismondis uppfattning, att ackumuleringen (produktionsökningen överhuvudtaget) bestäms av konsumtionen, och den oriktiga förklaringen av hur hela samhällsprodukten realiserar (den reduceras till arbetarnas andel och kapitalisternas andel i inkomsten) ledde naturligt och oundvikligt till teorin att kriserna beror på oöverensstämmelse mellan produktion och konsumtion. Sismondi höll helt fast vid denna teori. Även Rodbertus övertog den och ändrade bara litet på formuleringen: han förklarade kriserna med att arbetarnas andel av produkten minskar när produktionen ökar, varvid han lika felaktigt som Adam Smith

* Jfr längre fram: *Rede über die Frage des Freihandels*.

† Jag talar här endast om bedömningen av kapitalismen, inte förmågan att förstå den. I det sistnämnda avseendet står romantik som vi sett inte högre än klassikerna.

delade upp hela samhällsprodukten i arbetslön och ”ränta” (enligt hans terminologi är ”räntan” mervärdet, dvs profiten och jordräntan tillsammans). Den vetenskapliga analysen av ackumuleringen i det kapitalistiska samhället* och av produktens realiserande har undergrävt alla grundvalar för denna teori och även påvisat att arbetarnas konsumtion stiger just under de epoker, som föregår kriserna, att otillräcklig konsumtion (som ju sägs förklara kriserna) har förekommit under de mest olika ekonomiska system, medan kriserna är kännetecknande bara för ett enda system – det kapitalistiska. Denna teori förklarar att kriserna beror på en annan motsättning, nämligen motsättningen mellan (den av kapitalismen församhälleligade) produktionens samhälleliga karaktär och det privata, individuella sättet att tillägna sig den. Den djupa skillnaden mellan dessa teorier kan tyckas vara självklar, men vi måste gå in på den mer utförligt, eftersom just de ryska efterföljarna till Sismondi försöker *utplåna* denna skillnad och trassla till frågan. De två teorier vi talar om ger helt olika förklaringar på kriserna. Den första teorin förklarar kriserna med att det råder en motsättning mellan produktionen och arbetarklassens konsumtion, den andra med att det råder en motsättning mellan produktionens samhälleliga karaktär och tillägnandets privata karaktär. Den första ser alltså roten till företeelsen *utanför* produktionen (härav kommer så t ex Sismondis generella attacker mot klassikerna för att de ignorerar konsumtionen och sysslar bara med produktionen); den andra ser roten just i produktionsförhållandena. Kort sagt förklarar den första teorin att kriserna beror på otillräcklig konsumtion (Unterkonsumtion), den andra att de beror på oordningen i produktionen. Båda teorierna förklarar sålunda, att kriserna beror på en *motsättning* i själva det ekonomiska systemet, men de går helt isär när det gäller att peka ut denna motsättning. Man frågar sig dock: förnekar den andra teorin att det finns en faktisk motsättning mellan produktionen och konsumtionen, en faktisk underkonsumtion? *Givetvis inte*. Den erkänner helt detta faktum, men tilldelar det den underordnade plats som tillkommer det, såsom ett faktum som endast gäller den ena avdelningen av hela den kapitalistiska produktionen. Den säger att detta faktum inte kan förklara kriserna som framkallas av en annan, djupare och mer fundamental motsättning i det nuvarande ekonomiska systemet, nämligen motsättningen mellan produktionens samhälleliga karaktär och tillägnandets privata karaktär. Vad skall man då säga om de personer som, samtidigt som de egentligen hyllar den första teorin, gömmer sig bakom hänvisningar till hur den andra teorins företrädare konstaterar en motsättning mellan produktionen och konsumtionen? Tydligt har dessa personer *inte satt sig in* i grundvalen för skillnaden mellan de två teorierna och inte riktigt förstått den andra teorin. Till dessa personer hör t ex hr N-on (för att inte tala om hr V V). Att dessa tillhör Sismondis efterföljare har i vår litteratur redan påpekats av hr Tugan-Baranovskij (”De industriella kriserna”, s 477, med det egendomliga förbehållet ”synbarligen” beträffande hr N-on). Men när hr N-on talar om ”hemmamarknadens minskning” och om ”nedgången i folkets konsumtionsförmåga” (de centrala punkterna i hans åskådning) hänvisar han inte desto mindre till den andra teorins företrädare, som *konstaterar* att motsättningen mellan produktion och konsumtion är ett faktum, att otillräcklig konsumtion är ett faktum. Det är klart att sådana hänvisningar bara demonstrerar den för denne författare överhuvudtaget utmärkande förmågan att komma med malplacerade citat och ingenting annat. Alla läsare, som är bekanta med hans Essäer, minns naturligtvis t ex ”citatet” om att ”arbetarna såsom varuköpare är viktiga för marknaden”, ”men samtidigt har det kapitalistiska samhället en tendens att hålla priserna

* Adam Smiths och senare ekonomers felaktiga uppfattning om ”det enskilda kapitalets ackumulation” har samband med teorin att hela produkten i den kapitalistiska ekonomin består av två delar. Just de har förkunnat att profitens ackumulerade del helt förbrukas på arbetslön, medan den i verkligheten förbrukas på 1) konstant kapital och 2) arbetslön Sismondi upprepar även detta klassikernas misstag.

på den vara som arbetarna har att sälja – arbetskraften – nere på ett minimum” (Essäer, s 178), och de minns också att hr N-on härur vill härleda både ”hemmamarknadens krympning” (ibid, s 203 o a) och kriserna (s 298 o a). Men när vår författare anför detta citat (vilket, såsom vi klargjort, inte bevisar någonting) *utelämnar* han dessutom *slutet* på den fotnot, där han hämtat citatet. Detta citat utgjorde *en inskjuten anmärkning* i manuskriptet till Andra boken, andra avdelningen, av Kapitalet. Denna anmärkning sattes in ”avsedd att bearbetas”, och manuskriptets förläggare gjorde den till en fotnot. *Efter de citerade orden sägs i denna anmärkning: ”Detta problem tillhör emellertid nästa avsnitt”*^{*}, dvs tredje avdelningen. Och vilket avsnitt är det? Det är just det avsnitt som innehåller kritik mot Adam Smiths teori om den samhällsliga totalproduktens två delar (tillsammans med det tidigare anförda omdömet om Sismondi) och en analys av ”det samhällsliga totalkapitalets reproduktion och cirkulation”, dvs produktens realiserande. Som bekräftelse på sina åsikter, vilka är en upprepning av Sismondis, citerar vår författare alltså en anmärkning som gäller ”enbart den del” som vederlägger Sismondi, ”enbart den del” där det påvisas att kapitalisterna kan realisera mervärdet och att det är absurt att föra in utrikeshandeln i analysen av realiserandet ...

Ett annat försök att utplåna skillnaden mellan de två teorierna och försvara den gamla romantiska bråten genom en hänvisning till de nyaste teorierna återfinns i Efrusis artikel. Efrusi återger Sismondis kristeori och påpekar att den är oriktig (Russkoje Bogatstvo nr 7, s 162). Hans uppgifter är dock ytterst oklara och motsägelsefulla. A ena sidan upprepar han den motsatta teorins argument när han säger att den nationella efterfrågan inte inskränker sig till direkta konsumtionsartiklar. A den andra på står han att Sismondis förklaring på kriserna ”endast pekar på e av många omständigheter, som försvårar den nationella produktionens fördelning i överensstämmelse med befolkningens efter frågan och köpkraft”. Läsarna uppmanas alltså att tro att förklaringen på kriserna ligger just i ”fördelningen” och att Sismondis misstag inskränker sig till att han ofullständigt anger de orsaker som försvårar denna fördelning! Men det är inte det viktigaste ... ”Sismondi”, säger Efrusi, ”stannade inte vid den nämnda förklaringen. Redan i 1:a upplagan av 'Nouv. Princ.' finner vi ett mycket lärorikt kapitel med rubriken 'De la connaissance du marché'.[†] I detta kapitel avslöjar Sismondi för oss huvudorsakerna till rubbningen av jämvikten mellan produktionen och konsumtionen [märk väl!] med en klarhet, som vi i denna fråga finner bara hos ett fåtal ekonomer.” (Ibid) Och när Efrusi kommer med citat om att fabrikanten inte kan ha kunskap om marknaden säger han: ”Nästan samma sak säger Engels.” (S 163) Därefter följer ett citat om att fabrikanten inte kan ha kunskap om efterfrågan. Efrusi kommer sedan dessutom med citat om ”andra hinder för upprättande av jämvikt mellan produktion och konsumtion” (s 164) och bedyrar att det ”i dem ges just den förklaring på kriserna som blir alltmer förhärskande”! Ja, ännu mer: Efrusi finner att ”vi i frågan om orsakerna till folkhushållnings-kriserna med full rätt kan betrakta Sismondi som stamfader till de åsikter som senare utvecklats fullständigare och klarare” (s 168).

I allt detta avslöjar Efrusi att han it helt oförmögen att förstå frågan! Vad är kriser för något? Överproduktion, produktion av varor som inte kan avsättas, inte röner efterfrågan. Om varorna inte röner efterfrågan, så har alltså den fabrikant som tillverkar dem inte känt till efterfrågan. Frågan blir nu: Är verkligen ett påpekande av denna betingelse för krisers uppkomst detsamma som att ge en förklaring på kriserna? Har verkligen Efrusi inte förstått skillnaden mellan att påpeka att en företeelse är möjlig och att klargöra varför den är ound-

^{*} *Das Kapital*, II. Band, S. 304. Vår kursiv.

[†] *Om kunskapen om marknaden – Red*

viklig? Sismondi säger: kriserna är möjliga eftersom fabrikanten inte känner till efterfrågan; de är oundvikliga eftersom det i den kapitalistiska produktionen inte kan finnas någon jämvikt mellan produktion och konsumtion (dvs att produkten inte kan realiseras). Engels säger: kriser är möjliga eftersom fabrikanten inte känner till efterfrågan; de är oundvikliga, men inte alls därför att produkten överhuvudtaget inte kan realiseras. Ty det är fel: produkten kan realiseras. Kriserna är oundvikliga, emedan produktionens kollektiva karaktär kommer i motsättning till tillägnandets individuella karaktär. Och så kommer det en ekonom och bedyrar att Engels säger ”nästan samma sak”; att Sismondi ger ”samma förklaring på kriserna!” ”Därför förvånar det mig”, skriver Efrusi, ”att hr Tugan-Baranovskij ... har tappat bort det viktigaste och värdefullaste i Sismondis teori.” (S 168) Men hr Tugan-Baranovskij har inte tappat bort något.* Tvärtom har han alldeles exakt påpekat den grundläggande motsättning, som den nya teorin reducerar frågan till (s 455 o a), och förklarat betydelsen av Sismondi, vilken redan tidigare påpekat den motsättning, som kommer till uttryck i kriserna, men inte kunde förklara den korrekt (s 457: Sismondi påpekade före Engels att kriserna emanerar ur ekonomins nuvarande organisation; s 491: Sismondi har redovisat de betingelser, som gör kriser möjliga, men ”icke varje möjlighet blir verklighet”). Men Efrusi har inte alls hittat rätt här, lägger alltsammans i en klump och ”förvånar sig” över att allt blir en enda röra för honom! ”Visserligen”, säger Russkoje Bogatstvos ekonom, ”finner vi hos Sismondi inte de uttryck som nu allmänt vunnit burskap i stil med 'produktionsanarki' och 'planlöshet (Planlosigkeit) i produktionen', men den innebörd som döljer sig bakom dessa uttryck har hos honom framhållits helt klart.” (S 168) Hur lätt restaurerar inte den moderne romantikern gångna tiders romantiker! Frågan reduceras till en skillnad i ord! I själva verket reducerar sig frågan till att Efrusi inte förstår de ord han upprepar. ”Produktionsanarki”, ”planlöshet i produktionen” – vad säger oss dessa uttryck? De säger att det råder en motsättning mellan produktionens samhällliga och tillägnandets individuella karaktär. Och vi frågar envar som känner till den ekonomiska litteratur vi här granskar: Har Sismondi eller Rodbertus erkänt denna motsättning?

Har de härlett kriserna ur denna motsättning? Nej, det har de inte, och de har inte heller kunnat göra det, eftersom *ingen av dem alls har förstått denna motsättning*. Själva idén att en kritik av kapitalismen inte får baseras på fraser om allmän välfärd[†] eller om det felaktiga i en ”cirkulation som överlämnas åt sig själv”[‡] och att det är nödvändigt att basera den på den karaktär, som produktionsförhållandenas evolution har, är helt främmande för dem.

Vi förstår mycket väl varför våra romantiker i Ryssland gör allt de kan för att utplåna skillnaden mellan de båda nämnda kristeorierna. De gör det därför att principiellt olika inställningar till kapitalismen på det mest direkta, det mest intima sätt är knutna till de nämnda teorierna. Om vi förklarar kriserna med att det är omöjligt att realisera produkterna, med att det råder en motsättning mellan produktion och konsumtion, så kommer vi faktiskt därhän att vi förnekar att den väg kapitalismen följer är verklig och användbar, så förklarar vi att den är

* I *Kapitalismens utveckling* (s 16 o 19) har jag redan påpekat de inexaktheter och misstag hos hr Tugan-Baranovskij, som sedermera ledde honom till att helt gå över till de borgerliga ekonomernas läger. (Författarens anmärkning till 1908 års upplaga – Red)

[†] Jfr Sismondi, loc cit, I, 8.

[‡] Rodbertus. I förbigående kan vi notera att Bernstein i sin allmänna restauration av den borgerliga ekonomins fördomar har trasslat till också denna fråga genom att påstå att Marx' kristeori inte skiljer sig särskilt mycket från Rodbertus' (*Die Voraussetzungen etc.*, Stuttgart 1899, S. 671/*Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter* – Red!) och att Marx motsäger sig själv genom att erkänna att begränsningen i massornas konsumtion är krisernas yttersta orsak. (Författarens anmärkning till 1908 års upplaga – Red)

en ”falsk” väg och griper vi oss an att söka ”andra vägar”. Om vi härleder kriserna ur denna motsättning, måste vi tro att ju längre kapitalismen utvecklas, *desto svårare* blir det att komma ur denna motsättning. Vi har sett att Sismondi högst naivt har uttalat just den uppfattningen, när han säger att om kapitalet ackumuleras långsamt, så kan detta ännu fördras, men om detta sker snabbt, så blir det outhärdligt.

Om vi tvärtom förklarar kriserna med att det råder en motsättning mellan produktionens samhälleliga och tillägnandets individuella karaktär, så erkänner vi därmed att den kapitalistiska vägen är verklig och progressiv och förkastar sökandet efter ”andra vägar” som befängd romantik. Vi erkänner därmed, att ju längre denna motsättning utvecklas, *desto lättare* blir utvägen ur den, och att utvägen består just i att utveckla detta system.

Som läsaren ser möter vi också här en skillnad i ”synpunkter” ...

Det är fullt naturligt att våra romantiker söker efter teoretiska bekräftelser på sina uppfattningar. Det är fullt naturligt att detta sökande leder dem bort till gammal bråte som Väst-europa för länge sedan har slängt ut. Det är fullt naturligt att de känner på sig detta och försöker restaurera denna bråte, än genom att direkt skönmåla Västeuropas romantiker, än genom att smuggla in romantiken under malplacerade och förvrängda citats flagg. Men de misstar sig grymt om de tror att sådant smuggelgods skall förbli oupptäckt.

När vi avslutar redogörelsen för Sismondis *grundläggande* teoretiska doktrin och de viktigaste teoretiska slutsatser han drog av den, måste vi göra ett litet tillägg, återigen beträffande Efrusi. I sin andra artikel om Sismondi (en fortsättning på den första) säger han: ”Ännu mer intressanta [jämfört med teorin om inkomsten och kapitalet] är Sismondis synpunkter på de olika slagen av inkomster.” (Russkoje Bogatstvo nr 8, s 42) Sismondi, säger han, delade liksom Rodbertus in nationalinkomsten i två delar: ”den ena går till ägarna av jorden och produktionsredskapen, den andra till arbetets företrädare” (ibid). Sedan följer citat, där Sismondi talar om en sådan uppdelning inte bara av nationalinkomsten utan också av totalprodukten: ”Årsproduktionen, eller resultaten av alla arbeten som utförts av folket under året, består också av två delar” osv. (”Nouv. Princ.”, I, 105, citerat i Russkoje Bogatstvo nr 8, s 43) ”De citerade ställena”, blir vår ekonoms slutsats, ”bevisar klart att Sismondi helt har tillgodogjort sig [!] samma klassificering av nationalinkomsten som spelar en så viktig roll hos de modernaste ekonomerna, nämligen nationalinkomstens uppdelning i inkomst, som grundar sig på arbete, och arbetsfri inkomst – arbetsloses Einkommen. Även om Sismondis åsikter i frågan om inkomsten allmänt sett inte alltid är klara och bestämda, skyntar i dem dock ett medvetande om den skillnad som råder mellan privatekonomisk och nationalekonomisk inkomst.” (S 43)

Det citerade stället, säger vi om detta, bevisar klart att Efrusi helt har tillgodogjort sig de tyska läroböckernas visdom, men trots detta (eller kanske just därför) har han totalt förbisett den teoretiska svårigheten i frågan om nationalinkomsten till skillnad från den individuella inkomsten. Efrusi uttrycker sig mycket oförsiktigt. Vi har sett hur han i första halvan av sin artikel betecknat teoretikerna från en enda bestämd skola som ”de moderna ekonomerna”. Läsaren kommer med all rätt att tro att det även denna gång är fråga om dessa. Men i själva verket menar författaren nu något helt annat. Som moderna ekonomer figurerar nu i stället de tyska katedersocialisterna. Försvaret av Sismondi består i att författaren för hans teori närmare deras. Vad utgör då dessa Efrusis ”moderna” auktoriteters teori? Jo, att nationalinkomsten indelas i två delar.

Men det är ju Adam Smiths och ingalunda de ”moderna ekonomernas” teori! När Smith

delade upp inkomsten i arbetslön, profit och ränta (bok I, kap VI av "Wealth of Nations"; bok II, kap II) ställde han mot den första delen de två sistnämnda, nämligen som arbetsfri inkomst, betecknade båda som avdrag från arbetet (bok I, kap VIII) och bestred uppfattningen att profiten också är en arbetslön för ett särskilt slags arbete (bok I, kap VI). Såväl Sismondi och Rodbertus som de "moderna" författarna till tyska läroböcker upprepar helt enkelt denna Smiths teori. Skillnaden mellan dem är bara den att Smith var medveten om att han inte helt lyckats skilja nationalinkomsten från nationalprodukten, medveten om att han hade hamnat i en motsägelse när han ur den sistnämnda utlämnade det konstanta kapitalet (enligt modern terminologi), som han dock inkluderade i den enskilda produkten. Men de "moderna" ekonomerna, som upprepar Smiths misstag, har bara klätt hans teori i svulstigare orddräkt ("klassificering av nationalinkomsten") och tappat bort medvetenheten om den motsägelse, som Smith hade hejdat sig inför. Dessa metoder är måhända lärda men ingalunda vetenskapliga.

VIII. Kapitalistisk ränta och kapitalistisk överbefolkning

Låt oss fortsätta med översikten över Sismondis teoretiska uppfattningar. Alla hans viktigaste uppfattningar – de som kännetecknar honom till skillnad från alla andra ekonomer – har vi redan granskat. Hans ytterligare åsikter spelar antingen inte en så viktig roll i hans teori eller utgör slutsatser av de föregående.

Det kan noteras att Sismondi, liksom Rodbertus, inte instämde i Ricardos teori om räntan. Utan att komma med någon egen teori försökte han rubba Ricardos med argument som var minst sagt svaga. Han framträder här som en ren ideolog för småbonden; han inte så mycket vederlägger Ricardo som han överhuvudtaget förkastar att varuekonomins och kapitalismens kategorier överförs till jordbruket. I båda avseendena är hans ståndpunkt i högsta grad kännetecknande för romantikern. Kap XIII i bok III* ägnas åt "hr Ricardos teori om jordräntan". Efter att genast ha förklarat att Ricardos teori strider mot hans egen kommer Sismondi med följande invändningar: någon allmän profitnivå (som Ricardos teori bygger på) upprättas aldrig, någon fri kapitalförflyttning i jordbruket förekommer inte. I jordbruket måste man behandla produktens inneboende värde (*la valeur intrinsèque*), som inte är beroende av marknadens fluktuationer och som ger ägaren en "nettoprodukt" (*produit net*), ett "naturens arbete". (I, 306) "Naturens arbete är en kraft, källan till jordens nettoprodukt, betraktad i sitt inneboende värde [*intrinsèquement*]." (I, 310) "Vi har betraktat räntan [*le fermage*] eller, rättare sagt, nettoprodukten såsom härrörande direkt från jorden till ägarens nytta; den tar inte bort någon andel vare sig från arrendatorn eller från konsumenten." (I, 312) Och denna upprepning av gamla fysiokratiska fördomar avslutas dessutom med en moral: "Överhuvudtaget bör man i den politiska ekonomin vara på sin vakt mot [*se défier*] absoluta antaganden lika väl som mot abstraktioner."! (I, 312) I en sådan "teori" finns det inte ens något att

* Kännetecknande är också själva systemet i redogörelsen: bok III handlar om "den territoriella rikedom" (*richesse territoriale*), jordrikiedom, dvs jordbruket. Den nästa, bok IV, om "den kommersiella rikedom" (*richesse commerciale*) handlar om industrin och handeln. Som om inte jordprodukten och själva jorden också hade blivit en vara under kapitalismens välde! Därför finns heller ingen överensstämmelse mellan dessa båda böcker. Industrin behandlas bara i sin kapitalistiska form sådan den var på Sismondis tid. Jordbruket däremot beskrivs i form av en brokig uppräknings av alla möjliga system för utnyttjande av jorden: patriarkaliskt jordbruk, slavhushållning, hälftenbruk, jordbruk med dagsverksplikt eller skattskyldighet mot jordägaren, kapitalistiskt arrendejordbruk, emphyteutiskt jordbruk (med evigt ärftligt arrende). Resultatet blir rena virrvarret: författaren ger oss varken jordbrukets historia, ty alla dessa "system" har ingen förbindelse med varandra, eller någon analys av jordbruket i den kapitalistiska ekonomin, trots att det sistnämnda är det egentliga ämnet för hans verk och han talar om industrin enbart i dess kapitalistiska form.

granska, ty redan en enda anmärkning från Ricardo mot "naturens arbete" räcker.* Det är helt enkelt en vägran att analysera och ett jättesteg bakåt jämfört med Ricardo. Helt tydlig inverkan har också här romantiken hos Sismondi, som skyndar sig att fördöma ifrågasvarande process men är rädd för att beröra den med en analys. Lägg märke till att han ju inte förnekar det faktum, att jordbruket i England utvecklas kapitalistiskt, att bönderna där ersätts av arrendatorer och daglönare och att utvecklingen på kontinenten går i samma riktning. Han vänder helt enkelt ryggen åt dessa fakta (som han var skyldig att undersöka när han resonerade om den kapitalistiska ekonomin) och föredrar sentimentalt prat om att det patriarkaliska systemet att exploatera jorden är att föredra. Precis så gör också våra narodniker: ingen av dem har ens försökt att förneka det faktum att varuekonomin håller på att tränga in i jordbruket och inte kan undgå att framkalla en radikal förändring i jordbrukets samhällsliga karaktär; men samtidigt tar ingen i sina resonemang om den kapitalistiska ekonomin upp frågan om det kommersiella jordbrukets tillväxt utan föredrar att avfärda hela saken med sentenser om "folklig produktion". Eftersom vi här t v begränsar oss till att granska Sismondis teoretiska ekonomi, uppskjuter vi den närmare bekantskapen med denna "patriarkaliska exploatering" till längre fram.

En annan teoretisk punkt, som Sismondis redogörelse kretsar kring, är teorin om befolkningen. Låt oss notera Sismondis inställning till Malthus' teori och till den överskotts-befolkning kapitalismen skapar.

Efrusi försäkrar att Sismondi är ense med Malthus endast om att befolkningen kan öka ytterst snabbt och därmed ge upphov till ytterst stora lidanden. "Fortsättningsvis är de varandras totala antipoder. Sismondi ställer hela frågan om befolkningen på en social-historisk grundval." (Ruskoje Bogatstvo nr 7, 148) Även i denna formulering skyler Efrusi helt över Sismondis karakteristiska (nämligen småborgerliga) ståndpunkt och hans romantik.

Vad betyder det att "ställa frågan om befolkningen på socialhistorisk grundval"? Det betyder att studera befolkningslagen för varje historiskt ekonomiskt system för sig och undersöka denna lags förbindelse med och relation till detta system. Vilket system har Sismondi studerat? Det kapitalistiska. Medarbetaren i Ruskoje Bogatstvo tror alltså att Sismondi har studerat den kapitalistiska befolkningslagen. I detta påstående finns ett korn av sanning, men bara ett korn. Eftersom Efrusi inte har haft en tanke på att undersöka vad som brister i Sismondis resonemang om befolkningen och eftersom Efrusi påstår att "Sismondi här är föregångare till de mest framstående moderna ekonomerna" † (s 148), så blir resultatet en precis likadan skönmålning av den småborgerlige romantikern som vi sett i frågan om kriserna och om nationalinkomsten. Vari bestod då likheten mellan Sismondis teori och den moderna teorin i dessa frågor? I att Sismondi påpekade de motsättningar som kännetecknar den kapitalistiska produktionen. Denna likhet har Efrusi noterat. Vari bestod skillnaden mellan Sismondi och den moderna teorin? För det första i att han inte förde den vetenskapliga analysen av dessa motsättningar en enda millimeter framåt utan i vissa avseenden t o m tog ett

* Ricardo. *Verk*, Zibers ryska översättning, s 35: "Gör naturen ingenting för människan i manufakturindustrin? Har kraften hos vinden och vattnet, som driver våra maskiner och tjänar sjöfarten, ingen som helst betydelse? Atmosfärens tryck och ångans elasticitet varmed vi sätter de mest häpnadsväckande maskiner i rörelse – är inte de naturens håvor? För att inte tala om effekten av värme, som får metaller att mjukna och smälta, eller om luftens medverkan i färgnings- och jäsningsprocesser. Det finns inom manufakturen inte en enda bransch, där inte naturen hjälper människan och därtill gör det gratis och generöst."

† Vi gör förresten ett förbehåll för att vi inte säkert kan veta vem som här hos Efrusi figurerar som "mest framstående modern ekonom". Är det en representant för en känd skola, absolut främmande för romantiken, eller författaren till den tjockaste handboken?

steg bakåt jämfört med klassikerna och, för det andra, i att han försökte dölja sin oförmåga till analys (delvis sin ovilja att företa en analys) bakom småborgerligt moraliserande om att nationalinkomsten måste fås att stämma med utgifterna, produktionen med konsumtionen o d. Denna skillnad har Efrusi *inte noterat* på någon enda av de nämnda punkterna och därmed har han gett en helt felaktig framställning av Sismondis nuvarande betydelse och hans förhållande till den moderna teorin. Precis samma sak ser vi även i denna fråga. Sismondis likhet med den nyaste teorin begränsar sig också här till *påpekandet av motsättningen*. Skillnaden ligger också här i avsaknaden av vetenskaplig analys och i det småborgerliga moraliserandet i stället för en sådan analys. Vi skall klargöra detta.

Den kapitalistiska maskinindustrins utveckling sedan slutet av förra seklet har medfört att det uppkommit en överskottsbefolkning, och den politiska ekonomin har ställts inför uppgiften att förklara denna företeelse. Malthus försökte som bekant förklara den med naturhistoriska orsaker, varvid han helt förnekade, att den härrörde ur ett visst, historiskt bestämt samhälls-ekonomiskt system, och helt blundade för de motsättningar som avslöjas genom detta faktum. Sismondi pekade på dessa motsättningar och på att befolkningen hade trängts undan av maskinerna. Detta påpekande är obestridligen hans förtjänst, ty under den epok då han verkade var ett sådant påpekande något nytt. Men låt oss se hur han ställde sig till detta faktum.

I bok VII ("Om befolkningen") handlar kap VII speciellt "om den befolkning, som gjorts överflödigt till följd av uppfinnandet av maskiner". Sismondi konstaterar att "maskiner tränger undan människor" (p. 315, II, VII) och ställer genast frågan huruvida uppfinnandet av maskiner är en fördel för nationen eller en olycka. Det är självklart att "lösningen" på denna fråga för alla länder och tider överhuvudtaget, och inte för ett kapitalistiskt land, blir en högst meningslös banalitet: det är en fördel när "efterfrågan på konsumtionsvaror överstiger befolkningens produktionsmedel" (les moyens de produire de la population) (II, 317) och en olycka "när produktionen är fullt tillräcklig för konsumtionen". Konstaterandet av motsättningen tjänar m a o bara som en förevändning för Sismondi att resonera om något slags abstrakt samhälle, i vilket det inte längre finns några motsättningar och på vilket den omtänksamme bondens moral är tillämplig! Sismondi gör inte ens ett försök att analysera denna motsättning, undersöka hur den uppkommer, vart den leder osv i det givna kapitalistiska samhället. Nej, han utnyttjar denna motsättning enkom som material för sin moraliska upprördhet över denna motsättning. Allt det övriga innehållet i kapitlet har absolut ingenting att ge i denna teoretiska fråga, utan inskränker sig till jämmer, veklagan och fromma önsningar. De undanträngda arbetarna var konsumenter ... hemmamarknaden krymper ... vad utrikesmarknaden beträffar, så är världen redan tillräckligt väl försörjd ... måttligt välstånd hos bönderna skulle bättre garantera avsättning ... det finns inget mer slående, skräckinjagande exempel än England, som staterna på kontinenten följer – sådana sentenser kommer Sismondi med i stället för en analys av företeelsen! Hans inställning till ämnet är precis densamma som våra narodnikers. Narodnikerna begränsar sig också till att blott och bart konstatera befolkningsöverskottet som ett faktum och begagnar detta faktum enbart för jämmer och veklagan över kapitalismen (jfr N-o V V osv). Liksom Sismondi inte ens försöker analysera, i vilket förhållande denna överskottsbefolkning står till den kapitalistisk produktionens krav, har våra narodniker inte ens ställt sig en sådan fråga.

Genom en vetenskaplig analys av denna motsättning har det klargjorts hur alltigenom felaktig denna metod är. Denna analys har slagit fast att överskottsbefolkningen, även om den otvivelaktigt representerar en motsättning (vid sidan av överskottsproduktion och överskotts-

konsumtion) och är ett oundvikligt resultat av den kapitalistiska ackumuleringen, samtidigt är en nödvändig *beståndsdel* av den kapitalistiska mekanismen. * Ju mer storindustrin utvecklas, desto mer fluktuerar efterfrågan på arbetare allt efter kriserna eller blomstringsperioderna i hela den nationella produktionen eller i någon enskild bransch. Dessa fluktuationer är en lag för den kapitalistiska produktionen, som inte skulle kunna existera om det inte fanns en överskottsbefolkning (dvs en befolkning som överstiger kapitalismens genomsnittliga efterfrågan på arbetare), som är beredd att när som helst förse varje industrigren eller varje enskilt företag med arbetskraft. En analys har visat att överskottsbefolkning uppkommer i alla industribranscher, där kapitalismen tränger in, i jordbruket på precis samma sätt som i industrin, och att överskottsbefolkning existerar i olika former. Tre former är de viktigaste:† 1) *Flytande överbefolkning*. Dit hör icke sysselsatta arbetare i industrin. I och med kapitalismens utveckling ökar med nödvändighet även deras antal. 2) *Dold överbefolkning*. Dit hör landsbefolkning, som i och med industrins utveckling förlorar sina gårdar och inte finner sysselsättning utanför jordbruket. Denna befolkning är alltid redo att förse vilka som helst företag med arbetskraft. 3) *Stagnerande överbefolkning*. Den har en ”genomgående oregelbunden sysselsättning” under förhållanden som ligger under den vanliga nivån. Dit hör huvudsakligen sådana som har hemarbete åt fabriker och affärer, invånare såväl på landsbygden som i städerna. Totalsumman av alla dessa befolkningsskikt utgör just *den relativa överbefolkningen* eller *reservarmén*. Den senare termen visar vad slags befolkning det gäller. Det är arbetare som kapitalismen behöver för en eventuell utvidgning av företagen men som aldrig kan bli permanent sysselsatta.

Även i denna fråga har teorin alltså kommit fram till en slutsats, som är diametralt motsatt romantikernas. För dessa innebär överskottsbefolkningen att kapitalism är omöjlig eller ”felaktig”. Men i själva verket är det precis tvärtom: överskottsbefolkningen är en nödvändig komplettering till överskottsproduktionen och utgör för den kapitalistiska ekonomin ett oundgängligt attribut, varförutan den varken skulle kunna existera eller utvecklas. Efrusi har också här framställt saken helt felaktigt genom att förtiga denna tes i den moderna teorin.

Man behöver bara ställa de båda nämnda uppfattningarna mot varandra för att kunna bedöma vilken av dem våra narodniker ansluter sig till. Sismondis ovan presenterade kapitel skulle med all rätt kunna figurera i hr N-ons ”Essäer om vår samhällsekonomi efter reformen”.

När narodnikerna konstaterat, att det uppkommit en överskottsbefolkning i Ryssland efter reformen, har de aldrig tagit upp frågan om kapitalismens behov av en reservarmé av arbetare. Skulle det ha kunnat byggas järnvägar, om det inte ständigt hade uppkommit en överskottsbefolkning? Det är ju bekant att efterfrågan på sådana arbetare fluktuerar starkt år från år.

* Såvitt vi vet framfördes denna synpunkt på överskottsbefolkningen första gången av Engels i *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (1845) (Arbetarklassens läge i England – Red). Efter att ha beskrivit den vanliga industriella cykeln i den engelska industrin säger författaren:

”Härav framgår att den engelska industrin vid varje tidpunkt, bortsett från de korta perioderna av högsta blomstring, måste ha en icke sysselsatt reservarmé av arbetare för att just under de livaktigaste månaderna kunna producera de massor av varor som krävs på marknaden. Denna reserv är mer eller mindre talrik, allt efter som marknadsläget mer eller mindre försakar sysselsättning av en del av densamma. Och även om vid marknadens högsta blomstringsnivå jordbruksdistrikten ... och de av uppsvinget mindre berörda branscherna åtminstone tidvis kan leverera ett antal arbetare, så utgör dock dessa å ena sidan en minoritet och tillhör å den andra likaledes reserven, bara med den skillnaden att först det aktuella uppsvinget visar att de tillhör den.”

I de sista orden är det viktigt att notera, att den del av den *jordbrukande* befolkningen, som temporärt vänder sig till industrin, räknas till reservarmén. Det är just detta som den senaste teorin har betecknat som en *dold* form av överskottsbefolkning (se Marx' *Kapitalet*).

† Jfr Ziber, *David Ricardo osv*, s 552-553, S:t Petersburg 1885.

Skulle industrin ha kunnat utvecklas utan denna förutsättning? (I tider av febril aktivitet kräver den massor av byggnadsarbetare för att uppföra nya fabriker, byggnader, magasin .o d och allehanda dagavlönade hjälparbetare, som utgör största delen av de s k vandrande förvärvsarbetande utanför jordbruket.) Skulle våra utkantsområdens kapitalistiska jordbruk ha kunnat skapas utan denna förutsättning, ett jordbruk som kräver hundratusentals, miljoner daglönare, varvid fluktuationerna i efterfrågan på denna arbetskraft som bekant är omåttligt stora? Skulle skogsindustri-företagarna ha kunnat avverka skogar så fenomenalt snabbt för fabrikernas behov om det inte hade bildats en överskottsbefolkning? (Skogsarbetena hör också till de sämst betalda arbetena med de sämsta arbetsförhållandena liksom andra former av landsbygdsinvånarens arbeten för företagarna.) Skulle det system, som betyder att köpmän, fabrikanter, butiker lämnar ut arbete till hemmen i städer och byar, något som utgör en så vanlig företeelse i de s k hantverksnäringarna, ha kunnat utvecklas utan denna förutsättning? I alla dessa arbetsgrenar (som huvudsakligen utvecklats efter reformen) är fluktuationerna i efterfrågan på lejd arbetskraft ytterst stora. Hur stora fluktuationerna i denna efterfrågan blir bestäms ju av storleken av den överskottsbefolkning som kapitalismen *kräver*. De narodistiska ekonomerna har ingenstans visat att de känner till denna lag. Vi ämnar naturligtvis inte här närmare undersöka dessa frågor.* Detta hör inte till vår uppgift. Ämnet för vår artikel är den västeuropeiska romantiken och dess relation till den ryska narodismen. I detta fall visar sig relationen vara densamma som i alla föregående: i frågan om överskottsbefolkningen delar narodnikerna helt romantikens ståndpunkt, som är diametralt motsatt den moderna teorins. Kapitalismen ger inte de friställda arbetarna sysselsättning, säger de. Det betyder att den är omöjlig, ”felaktig” o d. Det ”betyder” det inte alls. Motsättning är inte detsamma som omöjlighet (Widerspruch är inte detsamma som Widersinn). Den kapitalistiska ackumuleringen, som verkligen är produktion för produktionens skull, är också en motsättning. Men det hindrar den inte att existera och vara lag för ett bestämt ekonomiskt system. Detsamma kan sägas även om kapitalismens alla andra motsättningar. Narodnikernas anförda resonemang ”betyder” bara att svagheten för att avfärda alla dessa motsättningar med fraser har trängt djupt in bland Rysslands intellektuella.

Sismondi har alltså inte på något sätt bidragit till *den teoretiska analysen av överskottsbefolkningen*. Men hur såg han då på den? Hans uppfattning utgörs av en originell kombination av småborgerliga sympatier och malthusianism. ”Det stora felet med den nutida sociala organisationen”, säger Sismondi, ”är att den fattige aldrig kan veta vilken efterfrågan på arbete han kan räkna med” (II, 261), och Sismondi längtar tillbaka till den tid då ”byskomakaren” och småbonden precis kände sina inkomster. ”Ju mer den fattige berövas varje egendom, desto mer riskerar han att missta sig på sin inkomst och bidra till att skapa en befolkning [contribuer á accroitre une population ...] som, emedan den inte står i överensstämmelse med efterfrågan på arbete, inte kommer att finna medel till sitt uppehälle.” (II, 263-264) Som synes nöjer sig denne småbourgeoisins ideolog inte med att vilja hejda hela samhällsutvecklingen för att bevara en halvt barbarisk befolknings patriarkaliska relationer. Han är beredd att föreskriva vilken som helst stympning av den mänskliga naturen bara det bidrar till att bevara småbourgeoisin. Här följer ytterligare några utdrag, som inte kvarlämnar några tvivel beträffande den sistnämnda punkten:

Veckolönen på fabriken har lärt den halvfattige arbetaren att inte se längre in i framtiden än

* Därför skall vi här inte beröra den ytterst originella omständigheten att motiveringen för de narodistiska ekonomerna att inte räkna alla dessa mycket talrika arbetare är att det inte förekommer någon registrering av dem.

till nästa lördag: ”på så sätt har man avtrubbat hans moraliska egenskaper och sympatikänsla” (II, 266), vilka, såsom vi nu skall få se, består i ”äktenskapligt förnuft” ...! – ”hans familj blir desto talrikare, ju mer den betungar samhället, och nationen kommer att stöna [gémira] under trycket av en befolkning, som inte bringats i överensstämmelse [disproportionnée] med medlen för dess uppehälle” (II, 267) . Bevara småegendomen till varje pris – det är Sismondis paroll – även om priset rentav blir att levnadsnivån sänks och den mänskliga naturen vanställs! Och efter att med statsmannamässig min ha omtalat när en ökning av befolkningen är ”önskvärd”, ägnar Sismondi ett helt kapitel åt att attackera religionen för att den inte har fördömt ”oförnuftiga” äktenskap. Så snart hans ideal – småborgarens – antastas blir Sismondi mer malthusiansk än Malthus själv. ”Barn, som föds endast till armod”, mästrar Sismondi religionen, ”föds också endast till vanart ... Okunnigheten i frågor om det sociala systemet har fått dem [religionens företrädare] att stryka kyskheten bland de dygder, som kännetecknar äktenskapet, och har varit en av de ständigt verkande orsaker, som förstör den överensstämmelse som på ett naturligt sätt brukar upprättas mellan befolkningen och dess existensmedel.” (II, 294) ”Den religiösa moralen måste lära männen att de efter att ha bildat familj är minst lika skyldiga att leva i dygd med sina hustrur som ungarlarna är skyldiga att göra detta med kvinnor som inte tillhör dem.” (II, 298) Och Sismondi, som överhuvudtaget gör anspråk på att kallas inte bara ekonomisk teoretiker utan också klok administratör, räknar genast ut att det för ”familjens förnyelse” krävs ”i stort sett och genomsnitt tre födslar”, och han ger regeringen rådet att ”inte lura människorna med hoppet om en oberoende ställning, som gör det möjligt att skaffa sig familj, eftersom denna bedrägliga inrättning [cet établissement illusoire] överlämnar dem åt lidandenas, armodets och dödlighetens godtycke” (II, 299) . ”När den sociala organisationen inte avskilde den arbetande klassen från den klass, som besitter egendom av något slag, var enbart den allmänna opinionen nog för att avvärja armodets gissel [le fléau] . För jordägaren innebär det alltid något skamligt att sälja sina faders arvegods, för hantverkaren att förlösa sitt lilla kapital ... Men under det nuvarande systemet i Europa ... kan de människor, som dömts att aldrig ha någon egendom, inte känna någon skam över att ha förvandlats till fattiga.” (II, 306-307) Det är svårt att tydligare ge uttryck för småägarens inskränkthet och okänslighet! Teoretikern Sismondi förvandlas här till en praktisk rådgivare, som förkunnar den moral den franske bonden som bekant med sådan framgång följer. Detta är inte bara Malthus, utan dessutom en Malthus som avsiktligt tillskurits för att passa småborgarens mått. När man läser dessa kapitel av Sismondi kommer man osökt att tänka på de lidelsefullt vredgade attackerna från Proudhon, som argumenterade med att malthusianismen predikade ett äktenskapligt praktiserande av ... en viss onaturlig last.*

IX. Maskinerna i det kapitalistiska samhället

Frågan om överskottsbefolkningen är förknippad med frågan om betydelsen av maskinerna överhuvudtaget.

Efrusi ordar ihärdigt om Sismondis ”lysande anmärkningar” beträffande maskinerna, om att ”det är orättvist att räkna honom som motståndare till tekniska förbättringar” (nr 7, s 155), om att ”Sismondi inte var fiende till maskiner och uppfinningar?” (s 156) . ”Sismondi underströk upprepade gånger tanken att maskinerna och uppfinningarna i sig själva inte är skadliga för betarklassen, utan blir detta endast på grund av förhållandena det nutida ekonomiska systemet, där en höjning av arbetsproduktiviteten varken leder till att arbetarklassens konsumtion ökar eller att arbetstiden förkortas.” (S 155)

* Se bilaga till den ryska översättningen av Malthus' *Essä i befolkningsfrågan* (Bibikovs översättning, S:t Petersburg 1868). Utdrag ur Proudhons verk *Om rättvisan*.

Alla dessa påpekanden är helt riktiga. Ändå visar en sådan bedömning av Sismondi ytterst tydligt hur narodniken är absolut oförmögen att *förstå romantikern*, förstå den för romantiken utmärkande *synen* på kapitalismen och vad som radikalt skiljer denna syn från den vetenskapliga teorins. Narodniken kunde inte heller ha förstått detta, eftersom narodismen själv inte kommit längre än romantiken. Men om Sismondis påpekanden om den kapitalistiska maskin-användningens motsägelsefulla karaktär var ett stort framsteg på 1820-talet, så är det nu redan helt oförlåtligt att begränsa sig till en sådan primitiv kritik och inte inse hur småborgerligt inskränkt den är.

I detta avseende (dvs i fråga om skillnaden mellan Sismondis lära och den moderna teorin)* vidhåller Efrusi sin uppfattning. Han förmår inte ens ställa frågan. Efter att ha påpekat att Sismondi såg motsättningen nöjer han sig med detta, som om historien inte hade gett prov på de mest olikartade metoder och sätt att kritisera kapitalismens motsättningar. När Efrusi säger, att Sismondi inte ansåg maskinerna skadliga i sig utan till följd av deras funktion under det givna samhällssystemet, märker han inte ens vilket primitivt, ytligt sentimentalt synsätt som gör sig gällande redan i detta enda resonemang. Sismondi resonerade faktiskt så här: är maskinerna skadliga eller inte? Och han "löste" frågan med sentensen: maskiner är nyttiga endast när produktionen överensstämmer med konsumtionen (jfr citat i Russkoje Bogatstvo nr 7, s 156). Efter allt som ovan redovisats behöver vi inte här bevisa att en sådan "lösning" inte är något annat än att låta småborgerlig utopi ersätta en vetenskaplig analys av kapitalismen. Sismondi kan inte anklagas för att han inte företog en sådan analys. Historiska förtjänster bedöms inte efter vad de historiska personerna inte *åstadkom* jämfört med nutidens krav, utan efter *det nya de åstadkom* jämfört med sina föregångare. Men här är det inte Sismondi och hans primitiva, sentimentala uppfattning vi bedömer, utan ekonomen i Russkoje Bogatstvo, som fortfarande inte förstår skillnaden mellan denna uppfattning och den moderna. Han förstår inte att man för att kunna karakterisera denna skillnad inte bör fråga om Sismondi var fiende till maskinerna eller inte, utan om Sismondi förstod maskinernas betydelse i det kapitalistiska systemet, om han förstod maskinernas roll som *framstegsfaktor i detta system*. Då skulle Russkoje Bogatstvos ekonom ha kunnat märka att Sismondi ur sin *småborgerliga, utopiska synvinkel inte kunde ställa* denna fråga och att skillnaden består i att den nya teorin har ställt den och löst den. Då skulle Efrusi ha kunnat förstå att Sismondi, då han i stället för frågan om maskinernas historiska roll i det givna kapitalistiska samhället tog upp frågan om under vilka betingelser maskiner överhuvudtaget är "fördelaktiga" och "nyttiga", helt naturligt kom fram till teorin om kapitalismens och den kapitalistiska maskin-användningens "farlighet", vädjade om att kapitalismens tillväxt måste "hejdas", "modereras", "reglementeras" och på så sätt blev *reaktionär*. Oförståelsen för maskinernas historiska roll som framstegsfaktor är just en av orsakerna till att den moderna teorin anser Sismondis teori vara *reaktionär*.

Vi skall här givetvis inte redogöra för den moderna teorin (dvs Marx' teori) om den maskinella produktionen. Vi kan t ex hänvisa läsaren till N Zibers nämnda undersökning, kap X "Maskinerna och storindustrin" och särskilt kap XI "En granskning av teorin om den maskinella produktionen".[†] Låt oss endast i största korthet notera dess innebörd. Den går ut på två punkter: 1) en historisk analys, som fastställer den maskinella produktionens plats

* Vi har ju redan flera gånger sett att Efrusi *överallt* har försökt att göra denna jämförelse mellan Sismondi och den moderna teorin.

[†] "Sanningen att säga", skriver Ziber i början av detta kapitel, "utgör den redovisade teorin om maskinerna och om storindustrin en så outsinlig källa av nya tankar och originella undersökningar att om någon kom på tanken att helt och fullt bedöma denna teoris relativa förtjänster, så skulle han bli tvungen att skriva nästan en hel bok enbart på detta tema." (S 473)

bland andra stadier i kapitalismens utveckling och den maskinella industrins förhållande till dessa föregående stadier (den enkla kapitalistiska Kooperationen och den kapitalistiska manufakturen) och 2) en analys av maskinernas roll i den kapitalistiska ekonomin och speciellt en analys av den omvandling av befolkningens alla levnadsförhållanden som den maskinella industrin åstadkommer. På den första punkten har teorin fastställt, att den maskinella industrin bara är ett stadium (nämligen det högsta) i den kapitalistiska produktionen, och visat hur den uppkom ur manufakturen. På den andra punkten har teorin fastställt, att den maskinella industrin är ett gigantiskt framsteg i det kapitalistiska samhället inte bara därför att den i väldig grad ökar produktivkrafterna och församhälligar arbetet i hela samhället *, utan också därför att den bryter sönder manufakturers arbetsdelning, nödvändiggör arbetarnas övergång från en sysselsättning till en annan, definitivt bryter ner de efterblivna patriarkaliska relationerna, särskilt på landsbygden †, och ger en ytterst kraftig stimulans till en progressiv samhällsutveckling såväl av nämnda orsaker som till följd av industribefolkningens koncentration. Detta framåtskridande liksom kapitalismens framåtskridande på alla andra områden åtföljs också av ett ”framåtskridande” av motsättningarna, dvs de tillspetsas och utvidgas.

Läsaren kanske undrar varför det skulle vara så intressant att granska Sismondis åsikter i en så allmänt känd fråga och ge en så summarisk hänvisning till den nya teorin, som alla ”känner till”, som alla ”instämmer i”.

För att titta litet närmare på detta ”instämmande” skall vi därför nu ta upp den mest framträdande narodnikekonomen, hr N-on, som gör anspråk på att strikt tillämpa den moderna teorin. I sina Essäer ställde hr N-on som bekant såsom en av sina specialuppgifter att undersöka kapitaliseringen av den ryska textilindustrin, som kännetecknas just av att den använder maskiner i den största utsträckningen.

Man frågar sig vilken ståndpunkt hr N-on intar i denna fråga: Sismondis ståndpunkt (som vi sett har han samma syn som denne på många av kapitalismens aspekter) eller den moderna teorins ståndpunkt? Är han i en så viktig fråga romantiker eller – realist? ‡

Vi har sett att det första som utmärker den moderna teorin är den historiska analysen av hur den maskinella industrin uppkom ur den kapitalistiska manufakturen. Har hr N-on tagit upp frågan om den ryska maskinella industrins uppkomst? Nej. Han har visserligen påpekat att den föregicks av arbete i hemmen för kapitalisterna och av den manuella ”fabriken”§, men han har på intet sätt klargjort frågan om den maskinella industrins relation till det föregående stadiet, ja han har rentav inte ”märkt” att det enligt vetenskaplig terminologi inte är möjligt att använda ordet *fabrik* för *det föregående stadiet* (manuell produktion i hemmet eller i kapitalistens verkstad), som otvivelaktigt måste betecknas som *kapitalistisk manufaktur*.**

* När Ziber jämför ”arbetskombinationen” i byalaget och i ett kapitalistiskt samhälle med maskinell produktion gör han ett helt riktigt påpekande: ”Mellan byalagets 'addend' och ett maskinindustriellt samhälles 'addend' är skillnaden ungefär lika stor som t ex mellan *enheten* 10 och *enheten* 100.” (S 495)

† Ziber, a a, s 467

‡ Ordet ”realist” ersätter här ordet marxist uteslutande på grund av censuren. Av samma skäl har hänvisningar till *Kapitalet* ersatts med hänvisningar till Ziber, som har återgett Marx' *Kapitalet*. (Författarens anmärkning till 1908 års upplaga – *Red*)

§ S 108. Citat ur *Samling av statist. upplysn. om Moskvaguv.*, b VII, del III, s 32 (statistikerna redogör här för Korsaks *Om industrins former*): ”Näringens själva organisation har helt förändrats sedan 1822 – i stället för självständiga hemmaproducenter blir bönderna endast verkställare av vissa operationer i fabrikenas storproduktion och begränsar sig till att ta emot lön för styckarbete.”

** Ziber har helt riktigt påpekat att den vanliga terminologin (fabriker, verk o d) är oduglig för vetenskapliga undersökningar och att den maskinella industrin måste skiljas från den kapitalistiska manufakturen: s 474.

Läsaren skall inte tro att detta ”förbiseende” är oviktigt. Tvärtom har det en väldig betydelse. För det första identifierar hr N-on på så sätt *kapitalism* med *maskinell industri*. Detta är ett grovt fel. Den vetenskapliga teorins betydelse är just att den har klargjort den maskinella industrins verkliga plats såsom ett stadium av kapitalismen. Om hr N-on delade *denna teoris* ståndpunkt, skulle han då ha kunnat framställa *den maskinella industrins* tillväxt och seger som en ”*kamp mellan två ekonomiska former*”: något slags okänd ”form, baserad på böndernas ägande av produktionsredskapen”,* och ”kapitalism” (s 2, 3, 66, 198 m fl), medan vi själva verket åser en kamp mellan *den maskinella industrin* och den *kapitalistiska manufakturen*? Om denna kamp har hr N-on inte sagt ett ord, trots att det just i textilindustrin, som han utvalt speciellt för undersökning (s 79), enligt vad han själv påpekat har skett en avlösning mellan *två former av kapitalism*, något som hr N-on förvrängt till att ”folklig produktion” avlösts av ”kapitalism”. Är det inte uppenbart att han egentligen inte det minsta har intresserat sig för frågan om den maskinella industrins *verkliga* utveckling och att det bakom ”folklig produktion” döljer sig en utopi helt i Sismondis smak? Om, för det andra, hr N-on hade tagit upp frågan om den ryska maskinella industrins historiska utveckling, skulle han då ha kunnat tala om en ”inplantering av kapitalism” (s 331, 283, 323 m fl) och motivera detta med förekommande stöd och hjälp från regeringen, något som förekommit även i Europa? Man undrar om han imiterar Sismondi, som ju på precis samma sätt talade om ”inplantering”, eller någon representant för den moderna teorin som studerat hur manufakturen avlöses av den maskinella industrin. Om, för det tredje, hr N-on hade tagit upp frågan om den historiska utvecklingen av kapitalismens former i Ryssland (inom textilindustrin), skulle han då ha kunnat ignorera existensen av kapitalistisk manufaktur i de ryska ”hemmaindustriföretagen”?† Och om han *verkligt* följde teorin och försökte ge en vetenskaplig analys av åtminstone en liten vrå av denna produktion, som ju också är ”folklig produktion”, vad skulle det då bli av hans à la Suzdal målade bild av den ryska samhällsekonomin, en bild som föreställer något slags dimmig ”folklig produktion” och en från den lösryckt ”kapitalism”, som bara innefattar en ”handfull” arbetare? (S 326 m fl)

Sammanfattningsvis: på den första punkten, som skiljer den moderna teorin om den maskinella industrin från den romantiska, kan hr N-on *inte på något vis betraktas som anhängare till den förstnämnda*, eftersom han inte ens inser, att det är nödvändigt att ta upp frågan om den maskinella industrins uppkomst *såsom ett särskilt stadium av kapitalismen*, och förtiger existensen av den kapitalistiska manufakturen, detta kapitalismens stadium före maskinerna. I stället för en historisk analys försöker han pracka på oss utopin om ”folklig produktion”.

Den andra punkten gäller den moderna teorin om hur den maskinella industrin omvandlar samhällsrelationerna. Hr N-on har inte ens försökt att undersöka denna fråga. Han har beklagat sig mycket över kapitalismen och gråtit över fabriken (precis som Sismondi gjorde), men han har inte ens försökt att undersöka den omvandling av samhällsförhållandena som fabriken‡ åstadkommit. För detta skulle det ju ha krävts just en jämförelse mellan den

* N-on, s 322. Skiljer sig detta ens ett jota från Sismondis idealisering av det patriarkaliska bondehushållet?

† Vi förutsätter här att det är onödigt att bevisa detta välkända faktum. Man kan nämna klensmederna i Pavlovo, läderhantverket i Bogorodskoje, skomakerierna i Kimry, mösstillverkningen i Molvitinodistriktet, dragspels- och samovarverkstäderna i Tula, juvelerarnäringen i Krasnoje Selo och Rybnaja Sloboda, skedstillverkningen i Semjonov, hornhantverket i Ustijetrakten, filtvalkningen i Semjonovdistriktet i Nizjnij Novgorod-guvernamentet etc. Vi citerar ur minnet. Ta vilken undersökning av hemmaindustriföretagen som helst, så kan uppräknigen förlängas i all oändlighet.

‡ Vi ber läsaren att inte glömma att denna terms vetenskapliga betydelse inte är densamma som den vardagliga. Vetenskapen begränsar dess användning till den maskinella storindustrin.

maskinella industrin och *de föregående stadierna*, vilka inte förekommer hos hr N-on. Precis på samma sätt är den moderna teorins syn på maskinerna som en framstegsfaktor i *det nuvarande kapitalistiska samhället* honom helt främmande. Återigen har han inte ens tagit upp frågan om detta* och *inte heller kunnat ta upp den*, eftersom denna fråga endast är resultatet av en historisk undersökning av hur *en form av kapitalism* avlöser en annan, medan ”kapitalismen” hos hr N-on tout court† avlöser – ”folklig produktion”.

Om vi på basis av hr N-ons ”undersökning” av *textilindustrins kapitalisering i Ryssland* skulle ställa frågan ”Hur ser hr N-on på maskinerna?”, så skulle vi inte kunna få något annat svar än det vi redan känner till hos Sismondi. Hr N-on erkänner liksom Sismondi att maskinerna höjer arbetsproduktiviteten (fattas bara annat!). Hr N-on säger liksom Sismondi att det inte är maskinerna som är skadliga, utan den kapitalistiska användningen av dem. Hr N-on anser liksom Sismondi att ”vi” vid införandet av maskiner har tappat ur sikte att produktionen måste motsvara ”folkets konsumtionsförmåga”.

Och det är allt. Något mer anser hr N-on inte. De frågor, so den moderna teorin tagit upp och löst, vill hr N-on inte hö talas om, ty han har inte ens gjort ett försök att granska vare si den historiska växlingen mellan olika former av kapitalistisk produktion i Ryssland (t ex i det valda exemplet med textilindustrin eller maskinernas roll som framstegsfaktor i det *nuvarande kapitalistiska systemet*).

Även i frågan om maskinerna – denna stora fråga i den teoretiska ekonomin – intar alltså hr N-on samma ståndpunkt som Sismondi. Hr N-on *resonerar helt och fullt som en romantiker*, vilket givetvis inte alls hindrar honom att citera och åter citera.

Detta gäller inte enbart exemplet med textilindustrin, utan hr N-ons alla resonemang. Tänk på det tidigare anförda exemplet med kvarnindustrin. Hänvisningen till införandet av maskiner tjänar för hr N-on bara som förevändning för sentimentala lamentationer över att denna höjning av arbetsproduktiviteten inte motsvarar ”folkets konsumtionsförmåga”. De förändringar i samhällssystemet, som den maskinella industrin överhuvudtaget medför (och som den faktiskt har medfört i Ryssland), har han inte ens haft en tanke på att undersöka. Frågan om huruvida dessa maskiner varit ett framsteg i det nuvarande kapitalistiska samhället är helt obegriplig för honom.‡

Vad som sagts om hr N-on gäller *a fortiori*§ de övriga narodnikekonomerna: i frågan om maskinerna hyllar narodismen än idag den småborgerliga romantikens uppfattning och ersätter en ekonomisk analys med sentimentala önskningar.

X. Protektionismen

Den sista teoretiska fråga som intresserar oss i Sismondis åsiktssystem är frågan om protektionismen. I ”Nouveaux Principes” ägnas denna fråga åtskilligt med utrymme, men den granskas mer från den praktiska sidan – med anledning av rörelsen mot spannmålslagarna i England. Denna sistnämnda fråga skall vi analysera längre fram, eftersom den även innefattar andra, vidare frågor. Vad som här intresserar oss är t v endast Sismondis syn på protektionismen. Intresset för denna fråga gäller inte någon ny ekonomisk uppfattning hos Sismondi, som inte

* Såsom den t ex tagits upp av A Volgin i *Argumenteringen för narodismen i hr Vorontsovs (V V:s) arbeten*, S:t Petersburg 1896.

† Kort och gott – *Red*

‡ I texten skisseras på basis av Marx' teori de uppgifter för en kritik av hr N-ons åsikter, som jag senare utfört i *Kapitalismens utveckling*. (Författarens anmärkning till 1908 års upplaga – *Red*)

§ I ännu högre grad – *Red*

kommit med i den föregående redogörelsen, utan hur han uppfattar sambandet mellan ”ekonomi” och ”överbyggnad”. Efrusi försäkras Russkoje Bogatstvos läsare att Sismondi är ”en av de första och mest begåvade föregångarna till den moderna historieskolan”, att han vänder sig ”mot isoleringen av de ekonomiska företeelserna från alla andra sociala faktorer”. ”I Sismondis arbeten framläggs åsikten att de ekonomiska företeelserna inte får isoleras från de andra sociala faktorerna, att de måste studeras i förbindelse med fakta av social-politisk karaktär.” (Russkoje Bogatstvo nr 8, 38-39) Låt oss alltså enligt ett utvalt exempel se på hur Sismondi uppfattade de ekonomiska företeelsernas förbindelse med de socialpolitiska.

”Införsel förbud är”, säger Sismondi i kapitlet ”Om tullar” (1. IV, ch. XI), ”lika oförnuftiga och fördärvliga som utförsel förbud: de har uppfunnits för att skänka nationen en manufaktur som den tidigare inte haft; och det kan inte förnekas att de för en begynnande industri är lika med den starkaste uppmuntringspremie. Denna manufaktur producerar kanske knappt hundra delen av hela den mängd varor av ett givet slag, som en nation konsumerar: hundra köpare måste alltså konkurrera med varandra för att få varan från den ende säljaren, medan de nittionio han nekar att sälja till blir tvungna att klara sig med smuggelgods. I detta fall blir förlusten för nationen lika med 100 och nyttan lika med 1. Vilka fördelar denna nya manufaktur än ger nationen råder det inget tvivel om att de är alltför få för att rättfärdiga så stora offer. Det skulle alltid vara möjligt att hitta mindre slösaktiga medel att få igång en sådan manufaktur.” (I, 440-441)

Se så enkelt Sismondi löser denna fråga: protektionism är ”oförnuftig”, eftersom ”nationen” förlorar på den!

Vad är det för ”nation” vår ekonom talar om? Med vilka ekonomiska förhållanden förbinder han detta social-politiska faktum? Han anger inte några som helst bestämda förhållanden, han resonerar *generellt* om nationen sådan den *borde vara enligt hans föreställningar om hur det bör vara*. Som vi vet bygger dessa föreställningar om hur det bör vara på att kapitalismen elimineras och på att den självständiga småproduktionen dominerar.

Men detta är ju rena absurditeten – att förbinda en social politisk faktor, som hänför sig till ett givet ekonomiskt system och endast till detta, med ett slags imaginärt system. Protektionismen är en ”social-politisk faktor” hos kapitalismen, medan Sismondi inte förbinder den med kapitalismen utan med någon nation *allmänhet* (eller med en nation av självständiga småproducenter) Han kunde ju förbinda protektionismen med det indiska byalaget och få fram en ännu åskådligare ”oförnuftighet” och ”fördärvlighet”, men denna ”oförnuftighet” skulle återigen bara gälla hans förbindelsemetod och inte protektionismen. Sismondi kommer med ett barnsligt räknestycke för att bevisa att beskyddet gynnar ytterst få på massans bekostnad. Men detta behöver ju inte ens bevisas, eftersom det framgår redan av själva begreppet protektionism (det spelar ingen roll om det rör sig om direkta subsidier eller eliminering av utländska konkurrenter). Att protektionismen uttrycker en samhällelig motsättning är obestridligt. Men förekommer det kanske inga motsättningar i det ekonomiska livet i det system som skapat protektionismen? Tvärtom, det är helt fyllt av motsättningar, och Sismondi har själv påpekat dessa motsättningar i hela sin redogörelse. I stället för att *härleda* denna motsättning ur de motsättningar inom det ekonomiska systemet, som han själv konstaterat, *ignorerar* Sismondi de ekonomiska motsättningarna och förvandlar sitt resonemang till en helt substanslös ”from önskan”. I stället för att förbinda denna institution, som enligt honom gynnar en liten grupp, med denna grupps ställning i landets hela ekonomi och med denna grupps intressen förbinder han den med en abstrakt tes om ”det gemensamma bästa”. Vi ser alltså att Sismondi, tvärt emot vad Efrusi påstår, just *isolerar* de ekonomiska företeelserna från de övriga (genom att

betrakta protektionismen utanför dess samband med det ekonomiska systemet) och absolut *inte förstår sambandet* mellan ekonomiska och socialpolitiska fakta. Den av oss anförda tiraden innehåller *allt* han kan bidra med som teoretiker i frågan om protektionismen: det övriga är bara en parafra. ”Det kan betvivlas att regeringarna helt har insett till vilket pris de köper denna fördel [manufakturens utveckling] och vilka fruktansvärda offer de lägger på konsumenterna.” (I, 442-443) ”Europas regeringar har velat göra våld på naturen [faire violence á la nature].” Vilken natur? Är det kapitalismens natur som protektionismen ”gör våld på”? ”Nationen har så att säga [en quelque sorte] tvingats till falsk aktivitet.” (I, 448) ”Vissa regeringar har gått så långt att de betalar sina köpmän för att ge dem möjlighet att sälja billigare; ju egendomligare detta offer är, ju mer det strider mot de enklaste kalkyler, desto mer framställs det som högsta politik ... Regeringarna betalar sina köpmän på de egna undersåtarnas bekostnad” (I, 421) osv osv. Se vilka resonemang Sismondi trakterar oss med! På andra ställen drar han s a s slutsatsen av dessa reflexioner och betecknar kapitalismen som ”konstlad” och ”inplanterad” (I, 379, opulence factice), som en ”drivhusprodukt” (II, 456) o d. Efter att ha börjat med att ersätta en analys av de givna motsättningarna med fromma önskningsningar når han fram till att direkt förvränga verkligheten till förmån för dessa önskningsningar. Den kapitalistiska industrin, som man så ihärdigt ”stöder”, är sålunda enligt honom svag, utan bas o d, spelar ingen dominerande roll i landets ekonomi, denna dominerande roll tillkommer *följaktligen* småproduktionen osv. Det klara och obestridliga faktum, att protektionismen har skapats endast av ett bestämt ekonomiskt system och av bestämda motsättningar inom detta system, att den uttrycker reella intressen hos den reella klass, som spelar den *dominerande* rollen i folkhushållet, har genom några känslolagda fraser förvandlats till intet, ja t o m till sin motsats! Här följer ännu ett provstycke (med anledning av jordbruksprotektionismen – I, 265, kapitlet om spannmålslagarna) :

”Engelsmännen vill få oss att tro att deras stora farmer är det enda medlet att förbättra jordbruket, dvs skaffa sig ett större överflöd av jordbruksprodukter till lägre pris – medan de i själva verket tvärtom producerar dem dyrare ...”

Ett anmärkningsvärt betecknande utdrag, som så tydligt visar de metoder för romantiska resonemang som de ryska narodnikerna helt och fullt har tillägnat sig! Utvecklingen av arrendejordbruket och det dithörande tekniska framåtskridandet framställs som ett med avsikt infört system: engelsmännen (dvs de engelska ekonomerna) utger detta system för förbättring av jordbruket för att vara det enda medlet. Sismondi vill säga att det också ”skulle kunna finnas” andra medel att utveckla det än arrendejordbruket, dvs återigen ”skulle det kunna finnas” i något abstrakt samhälle, men inte i det reella samhället under en bestämd historisk period, det på varuproduktion grundade ”samhälle”, som de engelska ekonomerna talar om och som också Sismondi borde tala om. ”Att förbättra jordbruket, dvs skaffa sig [nationen? ett större överflöd av produkter.” Inget ”dvs” alls! En förbättring av jordbruket och en förbättring av livsmedelsläget för massorna är inte alls samma sak; i det ekonomiska system, som Sismondi så ivrigt vill undkomma, är det inte bara möjligt utan också nödvändigt att det ena och det andra inte sammanfaller. En ökning av potatisarealen t ex kan innebära att arbetsproduktiviteten i jordbruket höjs (införande av rotfrukter) och mervärdet ökar – samtidigt som arbetarnas föda försämras. Det är ännu ett exempel på narodnikens ... jag menar romantikerns sätt att med fraser försöka komma bort från det verkliga livets motsättningar.

”I själva verket”, fortsätter Sismondi, ”kan dessa så rika, så intelligenta, av allehanda vetenskapliga framsteg så understödda [secondés] arrendatorer, vilkas hästspann är så vackra, gårdsgårdar så stabila och åkrar så rensade från ogräs, inte klara konkurrensen från den

ömklige polske bonden, som avtrubbats av slaveriet och söker tröst endast i dryckenskap och vars jordbruk ännu befinner sig på konstens barnstadium. Den spannmål, som skördats i centrala Polen, är, trots att frakt betalats för många hundra mils transport på floder, till lands och till sjöss och importtullar erlagts till 30-40 procent av värdet, likväl billigare än spannmålen från de allra rikaste grevskapen i England.” (I, 265) ”De engelska ekonomerna är förlägna över denna kontrast.” De hänvisar till skatterna o d. Men det är inte det saken gäller. ”Själva exploateringssystemet är dåligt, det bygger på en farlig grund ... Detta system framhölls nyligen av alla skribenter som ett exempel, värt vår beundran, men vi måste tvärtom studera det väl för att undvika att ta efter det.” (I, 266)

Hur oändligt naiv är inte denne romantiker, som framställer den engelska kapitalismen (arrendejordbruket) såsom ett ekonomernas oriktiga system och som inbillar sig att ”förlägenheten” hos ekonomerna, som blundar för arrendejordbrukets motsättningar, är ett tillräckligt argument mot arrendatorerna! Hur ytlig är han inte i sin uppfattning, när han söker en förklaring på ekonomiska processer i ekonomers, skribenters och regeringars villfarelser och inte i olika gruppers intressen! Den gode Sismondi vädjar till de engelska arrendatorernas samvete och vill få dem att skämmas och med dem också arrendatorerna på kontinenten, så att de inte ”tar efter” sådana ”dåliga” system!

Glöm för övrigt inte att detta skrevs för 70 år sedan, att Sismondi iakttog de första stegen i dessa då helt nya företeelser. *Hans* naivitet är ännu ursäktlig, ty även de klassiska ekonomerna (hans samtida) ansåg minst lika naivt att dessa nya företeelser var en produkt av eviga och naturliga egenskaper hos den mänskliga naturen. Men vi frågar: har våra narodniker i sina ”invändningar” mot kapitalismen i dess utveckling i Ryssland fogat om så bara ett enda originellt ord till Sismondis argument?

Sismondis resonemang om protektionismen visar sålunda, att ett historiskt synsätt är honom helt främmande. Tvärtom resonerar han som 1700-talets filosofer och ekonomer helt abstrakt och skiljer sig från dem endast genom att det inte är det borgerliga samhället, utan ett samhälle av självständiga småproducenter som förklaras vara det normala och naturliga. Därför förstår han inte alls protektionismens samband med ett bestämt ekonomiskt system och avfärdar denna motsättning på det social-politiska området med samma känslolösa fraser om ”falskhet”, ”farlighet”, felaktighet, oförnuftighet o d som han har avfärdat motsättningarna på det ekonomiska området. Därför framställer han saken mycket ytligt och presenterar frågan om protektionism och frihandelsvänlighet¹³¹ som en fråga om ”fel” och ”rätt” väg (dvs enligt hans terminologi en fråga om kapitalism eller en ickekaptalistisk väg) .

Den moderna teorin har helt avslöjat dessa villfarelser genom att påvisa protektionismens förbindelse med ett bestämt historiskt samhällsekonomiskt system, med den i detta system dominerande klassens intressen, som får stöd av regeringarna. Den har visat att frågan om protektionism och frihandel är en fråga mellan företagarna (ibland mellan olika länders företagare, ibland mellan olika företagarfraktioner i ett givet land).

Om vi jämför dessa båda synpunkter på protektionismen med de narodistiska ekonomernas inställning till den, så finner vi att de också i denna fråga helt delar romantikernas synpunkt och inte förbinder protektionismen med ett kapitalistiskt land utan med något slags abstrakt land, med ”konsumenter” tout court, förklarar den vara ett ”felaktigt” och ”oförnuftigt” stöd åt den ”drivhusbetonade” kapitalismen osv. I exempelvis frågan om tullfri jordbruksmaskinimport, som framkallar en konflikt mellan industri- och jordbruksföretagarna, står narodnikerna givetvis som en man på samma sida som jordbrukets – företagare. Vi vill inte säga att de har fel. Men detta är en faktisk fråga, en fråga som gäller det nuvarande historiska ögon-

blicket, en fråga om vilken företagarfraktion som mest uttrycker de allmänna intressena av kapitalismens utveckling. Om narodnikerna har rätt, så har de det naturligtvis inte därför att beläggande med tullar skulle innebära ett ”konstlat” ”stöd åt kapitalismen” och ett avskaffande av dem betyda ett stöd åt en ”urgammal” folklig näring, utan helt enkelt därför att en utveckling av jordbrukskapitalismen (som behöver maskiner) påskyndar de medeltida relationernas utdöende på landsbygden och skapande av en hemmamarknad för industrin och därmed innebär en bredare, friare och snabbare utveckling av kapitalismen överhuvudtaget.

Vi förutser en invändning mot att narodnikerna på detta sätt räknas till romantikerna i denna fråga. Man kommer nog att säga att det här är nödvändigt att göra ett undantag för hr N-on, som ju rent ut säger, att frågan om frihandel och protektionism är en kapitalistisk fråga, och har sagt det flera gånger dessutom och som t o m ”citerar” ... Ja, ja, hr N-on t o m citerar! Men om man för oss anför detta ställe i hans *Essäer*, så skall vi anförä *andra ställen*, där han förklarar stöd åt kapitalismen vara en ”inplantering” (detta dessutom i ”Summering och slutsatser”!, s 331, 323 samt 283), förklarar att uppmuntran åt kapitalismen beror på en ”fördärlig villfarelse”, på att ”vi har förbisett”, ”vi har glömt”, ”man har fördunklat vår blick” o d (s 298. Jfr Sismondi!). På vilket sätt skall detta kunna förenas med hans påstående att stödet åt kapitalismen (exportpremier) är ”en av de många motsägelser som vårt ekonomiska liv vimlar av”, denna liksom alla de övriga har den form, som all produktion antar, att tacka för sin existens” (s 286). Märk väl: *all produktion!* Vi frågar varje opartisk person, vilken ståndpunkt som omfattas av denne skribent, som förklarar stöd åt den ”*form som all produktion antar*” vara en ”villfarelse”. Sismondis ståndpunkt eller den vetenskapliga teorin? Hr N-ons ”citat” visar sig också här (liksom i de tidigare undersökta frågorna) vara ovidkommande, klumpiga interpolationer, som inte på minsta sätt uttrycker någon verklig övertygelse om att dessa ”citat” är tillämpliga på den ryska verkligheten. Hr N-ons ”citat” är ett skyltande med den moderna teorin och vilseleder bara läsarna. De är en tafatt burens kostym för en ”realist”, bakom vilken det döljer sig en romantiker av renaste vatten.[†]

XI. Sismondis allmänna betydelse i den politiska ekonomins historia

Vi har nu bekantat oss med Sismondis alla viktigaste teser på den teoretiska ekonomins område. När vi gör en summering ser vi att Sismondi alltid förblir sig själv absolut trogen, att hans uppfattning är oföränderlig. På alla punkter skiljer han sig från klassikerna genom att han pekar på kapitalismens motsättningar. Detta är den ena sidan. Den andra är att han inte på någon enda punkt kan (och han vill det heller inte) föra klassikernas analys vidare och därför inskränker sig till att ur småborgarens synvinkel sentimentalt kritisera kapitalismen. Detta sätt att låta sentimentalt jämmer och veklagan ersätta en vetenskaplig analys gör att hans uppfattning blir ytterst ytlig. Den moderna teorin har anammat påpekandena om kapitalismens motsättningar, utsträckt den vetenskapliga analysen även till dem och på alla punkter kommit fram till slutsatser, som i grunden skiljer sig från Sismondis och därför leder till en rakt motsatt syn på kapitalismen.

* På samma sätt som *Essäer* ”vimlar” av appeller till ”oss”, utrop som ”vi” och liknande fraser, som ignorerar dessa motsättningar.

† Vi misstänker att hr N-on räknar dessa ”citat” som en talisman, som skyddar honom mot all kritik. Annars är det svårt att förklara varför hr N-on, sedan han av herrar Struve och Tugan-Baranovskij fått veta att hans teori jämförs med Sismondis doktrin, i en av sina artiklar i *Russkoje Bogatstvo* (1894, nr 6, s 88) ”citerade” en företrädare för den nya teorin, som räknar Sismondi till de småborgerliga reaktionärerna och utopisterna. Uppenbarligen är han djupt övertygad om att han med ett sådant ”citat” har ”vederlagt” jämförelsen av sin egen person med Sismondi.

I "Kritik av vissa teser i den politiska ekonomin" ("Zur Kritik", rysk översättning, Moskva, 1896) karakteriseras Sismondis allmänna betydelse i vetenskapens historia som följer:

"Sismondi är inte längre fången i Boisguilleberts föreställning att arbetet, som skapar bytesvärdet, förfalskas av pengarna, men han angriper det industriella storkapitalet på samma sätt som Boisguillebert angriper pengarna." (S 36)

Författaren vill säga: liksom Boisguillebert ytligt såg varubyttet som det naturliga systemet och angrep pengarna, i vilka han såg ett "främmande element" (s 30, *ibid*), betraktade Sismondi småproduktionen som det naturliga systemet och angrep storkapitalet, i vilket han såg ett främmande element. Boisguillebert förstod inte pengarnas oupplösliga och naturliga förbindelse med varubyttet, förstod inte att han ställde två former av "borgerligt arbete" mot varandra som främmande element (*ibid*, 30-31). Sismondi förstod inte storkapitalets oupplösliga och naturliga förbindelse med den självständiga småproduktionen, förstod inte att det är två former av varuekonomi. Boisguillebert "angriper det borgerliga arbetet i den ena formen", "medan han utopistiskt förhårligar det i den andra formen" (*ibid*). Sismondi angriper storkapitalet, dvs varuekonomin i sin mest utvecklade form, medan han utopistiskt förhårligar småproducenten (särskilt bönderna), dvs varuekonomin i en annan, endast rudimentär form.

"Om den politiska ekonomin", fortsätter "Kritiks" författare, "i Ricardo hänsynslöst drar sin sista konsekvens och avslutar ined det, så kompletterar Sismondi denna avslutning i det att han gestaltar dess tvivel på sig själv." (S 36)

Författaren till "Kritik" reducerar således Sismondis betydelse till att han *förde fram frågan* om kapitalismens motsättningar och på så sätt ställde en uppgift för fortsatt analys. Alla självständiga uppfattningar hos Sismondi, som också ville besvara denna fråga, anses av den citerade författaren vara ovetenskapliga, ytliga och återspeglade hans reaktionära småborgerliga ståndpunkt (se ovan anförda utlåtanden och ett senare utlåtande, i samband med ett "citat" av Efrusi).

Om vi jämför Sismondis doktrin med narodismen finner vi på nästan alla punkter (utom avvisandet av Ricardos ränteteori och de malthusianska förmaningarna till bönderna) en slående likhet, som ibland går så långt som till identiska uttryck. De narodistiska ekonomerna delar helt Sismondis ståndpunkt. Vi skall övertyga oss ännu mer härom längre fram, då vi övergår från teori till Sismondis åsikter i praktiska frågor.

Vad slutligen Efrusi beträffar, så har han inte på någon enda punkt gett en riktig bedömning av Sismondi. Då Efrusi påpekar, att Sismondi understryker kapitalismens motsättningar och fördömer dem, har han inte alls förstätt vare sig den starka skillnaden mellan dennes teori och den vetenskapliga materialismens teori eller den diametrala motsatsställningen mellan den romantiska och den vetenskapliga synen på kapitalismen. Narodnikens sympati för romantikern, deras rörande enhällighet har hindrat författaren till artiklarna i Russkoje Bogatstvo att ge en riktig karakteristik av denne klassiske representant för romantiken inom den ekonomiska vetenskapen.

Vi har här anför ett utlåtande om Sismondi att "han gestaltar" den klassiska ekonomins "tvivel på sig själv".

Men Sismondi hade inte en tanke på att begränsa sig till en sådan roll (som ger honom en hedersplats bland ekonomerna). Som vi sett försökte han skingra tvivlen och det på ett ytterst misslyckat sätt. Men inte nog med det. Hans beskyllning mot klassikerna och deras vetenskap gällde inte att den gjorde halt inför en analys av motsättningarna, utan att den använde fel

metoder. ”Den gamla vetenskapen lär oss varken att förstå eller att förebygga” nya olyckor (I, XV), säger Sismondi i förordet till 2:a upplagan av sin bok och förklarar inte detta med att denna vetenskaps analys är ofullständig och inkonsekvent, utan med att den har ”kastat sig in i abstraktioner” (I, 55: Adam Smiths nya lärjungar i England har kastat sig /se sont jetés/ in i abstraktioner och glömt bort ”människan”) och ”följer en falsk väg” (II, 448). Vilka är då de anklagelser från Sismondis sida mot klassikerna som gör att han kan dra en sådan slutsats?

”Ekonomerna, de mest namnkunniga av dem, har alltför litet uppmärksammat konsumtionen och avsättningen.” (I, 124)

Denna anklagelse har upprepats otaliga gånger sedan Sismondis tid. Det har ansetts nödvändigt att avskilja ”konsumtionen” från ”produktionen” såsom ett särskilt avsnitt av vetenskapen; det har sagts att produktionen är beroende av naturlagar, medan konsumtionen bestäms av fördelningen, som är avhängig av människors vilja etc etc. Våra narodniker hyllar som bekant samma idéer, varvid de skjuter fördelningen i förgrunden.*

Vad är innebörden i denna anklagelse? Den baserar sig endast på en ytterst ovetenskaplig uppfattning om själva ämnet för den politiska ekonomin. Dess ämne är inte alls ”produktionen av materiella värden”, såsom det ofta sägs (detta är ett ämne för teknologin), utan människornas samhälleliga relationer i produktionen. Endast om man uppfattar ”produktion” i den första innebörden kan man avskilja fördelningen speciellt från den, och i ”avsnittet” om produktionen kommer det då i stället för kategorier gällande samhällsekonomin historiskt bestämda former att figurera kategorier, som hänför sig till arbetsprocessen överhuvudtaget: sådana tomma banaliteter brukar sedan bara tjäna till att skyla över de historiska och sociala förhållandena. (Se t ex på uppfattningen om kapitalet!) Om vi däremot konsekvent ser på ”produktionen” såsom de samhälleliga relationerna i produktionen, så förlorar såväl ”fördelningen” som ”konsumtionen” varje självständig betydelse. Så snart relationerna i produktionen har klargjorts, har *därigenom* den andel av produkten, som tillfaller de olika klasserna, och följaktligen också ”fördelningen” och ”konsumtionen” klargjorts. Och vice versa: om produktionsförhållandena inte har klargjorts (t ex om man inte har förstått det samhälleliga totalkapitalets produktionsprocess i dess helhet), så förvandlas alla resonemang om konsumtion och fördelning till banaliteter eller fromma romantiska önskningar. Sismondi är stamfadern till sådant prat. Rodbertus har också talat mycket om ”nationalproduktens fördelning” och Efrusis ”moderna” auktoriteter har t o m bildat särskilda ”skolor”, vilka har haft som en av sina principer att särskilt uppmärksamma fördelningen.† Och alla dessa ”fördel-

* Det säger sig självt att Efrusi inte heller har försuttit tillfället att prisa Sismondi också för detta. ”Det viktiga i Sismondis teori”, läser vi i *Russkoje Bogatstvo* nr 8, s 56, ”är inte så mycket de enskilda, speciella åtgärder han föreslår som den allmänna anda, som genomsyrar hela hans system. Tvärtemot den klassiska skolan skjuter han särskilt starkt fram fördelningens intressen och inte produktionens.” Tvärt emot sina egna upprepade ”hänvisningar” till de ”moderna” ekonomerna har Efrusi absolut inte förstått deras teori och fortsätter att syssla med det sentimentala strunt, som kännetecknar den primitiva kritiken av kapitalismen. Vår narodnik vill även här rädda sig genom att jämföra Sismondi med ”många framträdande representanter för den historiska skolan”; det visar sig att ”Sismondi gick längre” (ibid), och Efrusi är helt nöjd med detta! ”Gick längre” än de tyska professorerna – vad mera höves oss? Liksom alla narodniker försöker Efrusi överföra tyngdpunkten till att Sismondi kritiserade kapitalismen. Att det finns olika slags kritik av kapitalismen, att kapitalismen kan kritiseras både från en sentimental och från en vetenskaplig ståndpunkt tycks ekonomen i *Russkoje Bogatstvo* inte ha någon aning om.

† Ingram för fullt riktigt Sismondi samman med ”katedersocialisterna” (s 212, *Den politiska ekonomins historia*, Moskva 1891), när han naivt förklarar: ”Vi är beredda [U] att ansluta oss till Sismondis åsikt om staten såsom en kraft, som har som uppgift ... att så långt som möjligt utsträcka den samhälleliga föreningens och det moderna framåtskridandets välsignelser till alla samhällsklasser” (215). Vilket djup som utmärker dessa Sismondis ”åsikter” har vi redan sett av exemplet med protektionismen.

ningens” och ”konsumtionens” teoretiker har inte ens förmått lösa den grundläggande frågan om skillnaden mellan samhällskapital och samhällsinkomst, och alla har fortsatt att trassla in sig i de motsägelser Adam Smith gjorde halt inför.* Problemet har kunnat lösas endast av en ekonom, som aldrig speciellt avskilt fördelningen och som högst energiskt protesterat mot de ”vulgära” resonemangen om ”fördelningen” (jfr Marx' anmärkningar till Gothaprogrammet, citerade av P Struve i ”Kritiska anteckningar”, s 129, motto till kap IV) . Inte nog med det. Själva lösningen på problemet bestod i en analys av det samhälleliga kapitalets *reproduktion*. Författaren gjorde varken konsumtionen eller fördelningen till någon särskild fråga; men båda står klara helt av sig självt, sedan analysen av produktionen förts till sitt slut.

”Den vetenskapliga analysen av det kapitalistiska produktionssättet bevisar ... att ... fördelningsförhållandena ... är väsentligt identiska med dessa produktionsförhållanden, den andra sidan av samma sak, varför båda har samma historiska, övergående karaktär.” ”Arbetslönen förutsätter lönarbete och profiten kapital. Dessa bestämda fördelningsformer förutsätter att produktionsbetingelserna har en bestämd samhällelig karaktär och att bestämda samhälleliga relationer existerar mellan de agerande i produktionen. Det bestämda fördelningsförhållandet är alltså bara ett uttryck för det historiskt bestämda produktionsförhållandet.” ”... varje fördelningsform försvinner med den bestämda form av produktionen som den härstammar ifrån och motsvarar.”

”Den tankegången, att fördelningsförhållanden men inte produktionsförhållanden är historiska, är å ena sidan bara en åsikt som den begynnande men ännu bundna [inkonsekventa, befängen] kritiken av den borgerliga ekonomin hyser. Men å andra sidan beror den på att man förväxlar och identifierar den samhälleliga produktionsprocessen med en enkel arbetsprocess, sådan som också en abnormt isolerad människa måste utföra utan någon samhällelig medverkan. Såvida arbetsprocessen bara är en process mellan människa och natur, förblir dess enkla beståndsdelar gemensamma för alla samhälleliga utvecklingsformer. Men varje bestämd historisk form av denna process vidareutvecklar de materiella grundvalarna och samhälleliga formerna för den.” (Kapitalet, b III, 2, s 415, 419, 420 i det tyska originalet”)

Större tur hade Sismondi inte heller med de attacker av ett annat slag mot klassikerna, som upptar ännu större plats i hans ”Nouveaux Principes”. ”Adam Smiths nya lärjungar i England har kastat sig in i abstraktioner och glömt bort människan .. ” (I, 55) För Ricardo ”är rikedom allt, människorna intet” (II, 331). ”De [de ekonomer som försvarar frihandeln] offrar ofta människorna och de reella intressena för en abstrakt teori” (II, 457) etc.

Hur gamla och samtidigt hur nya är inte dessa attacker! Jag avser hur de har förnyats av narodnikerna, som ställt till med sådant oväsen över att det öppet erkänns att Rysslands verkliga, reella och ofrånkomliga utveckling är en kapitalistisk utveckling. Var det inte detsamma de upprepade i olika tonarter när de väsnades om ”apologi för pengarnas makt”, ”socialborgerlighet” o d? På dem *i ännu mycket högre grad* än på Sismondi kan man tillämpa en anmärkning som gjorts mot den sentimentala kritiken av kapitalismen i allmänhet: Man schreie nicht zu sehr über den Zynismus! Der Zynismus liegt in der Sache, nicht in den Worten, welche die Sache bezeichnen! Man må inte skrika för mycket över cynismen! Cynismen ligger i saken och inte i de ord som betecknar saken!

* Se t ex Robert Meyers artikel *Inkomsten* i *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* (rysk översättning i antologin *Promysjlennost /Industrin/*), som visar hela den hjälplösa oredan i de ”moderna” tyska professorernas resonemang i detta ämne. Egendomligt nog har Meyer, som stöder sig direkt på Adam Smith och i litteraturhänvisningen refererar till *just de kapitel* i Andra boken av *Kapitalet*, där Smith helt vederläggs, inte nämnt detta i texten.

”I ännu mycket högre grad”, säger vi. Detta därför att de västeuropeiska romantikerna inte hade tillgång till någon vetenskaplig analys av kapitalismens motsättningar, därför att de var först med att påpeka dessa motsättningar och dundrade (med ”jämmerliga ord” för övrigt) mot de personer som *inte såg* dessa motsättningar.

Sismondi attackerade Ricardo hårt för att denne med skoningslös öppenhet drog alla slutsatser av iakttagandet och studiet av det borgerliga samhället: han formulerade öppet att det existerar produktion för produktionens skull, att arbetskraften förvandlas till en vara, som betraktas som varje annan vara, och att det viktiga för ”samhället” bara är nettoinkomsten, dvs profitens storlek. * Men Ricardo sade absolut sanningen: *i verkligheten förhåller det sig just så*. Om denna sanning föreföll Sismondi vara en ”nedrig sanning”, så borde han ingalunda ha sökt orsakerna till denna nedrighet i Ricardos teori och ingalunda ha riktat angreppen mot ”abstraktionerna”; hans utrop gentemot Ricardo hänför sig helt till området för ”det bedrägeri som gör oss upphöjda”.

Nå, våra moderna romantiker då? Tänker de förneka ”penningmaktens” verklighet? Tänker de förneka att den makten är allsmäktig inte bara bland industribefolkningen, utan också bland den jordbrukande befolkningen, i vilket ”byalag” som helst, i vilken undangömd liten by som helst? Tänker de förneka detta *faktums* ofrånkomliga samband med varuekonomin? De har inte ens försökt att dra detta i tvivelsmål. De försöker helt sonika låta bli att tala om detta. De är rädda för att kalla sakerna vid deras rätta namn.

Vi förstår mycket väl deras rädsla: ett öppet erkännande av verkligheten skulle rycka undan all grund för den sentimentala (narodistiska) kritiken av kapitalismen. Det är inget att förvåna sig över att de så lidelsefullt kastar sig in i striden utan att ens ha hunnit rengöra romantikens rostiga vapen. Det är inget att förvåna sig över att de inte är nogräknade med medlen och att de vill framställa fientligheten mot den *sentimentala* kritiken som fientlighet mot kritik överhuvudtaget. De kämpar ju för sin rätt att existera.

Sismondi försökte rentav upphöja sin sentimentala kritik till *en speciell metod inom samhällsvetenskapen*. Vi har redan sett att hans klander mot Ricardo inte gällde att dennes objektiva analys gjorde halt inför kapitalismens motsättningar (sådant klander skulle ha varit välgrundat), utan att analysen var *objektiv*. Sismondi sade att Ricardo ”glömmer människan”. I förordet till andra upplagan av ”Nouveaux Principes” hittar vi följande tirad:

”Jag anser det nödvändigt att protestera mot de vanliga, så ofta ytliga, så ofta falska metoderna att bedöma ett verk som gäller samhällsvetenskaperna. Det problem de har att lösa är ojämförligt mer komplicerat än naturvetenskapernas alla problem; samtidigt vänder sig detta problem lika mycket till hjärtat som till förståndet.” (I, XVI) Hur välkända för den ryske

* Efrusi t ex upprepar med viktig min Sismondis sentimentala fraser om att en ökning av företagarens nettoinkomst inte är någon vinst för folkhushållet o d och klandrar honom bara för att han ”ännu inte helt klart” var ”medveten” om detta (s 43, nr 8).

Skulle det inte passa att jämföra detta med resultaten av den vetenskapliga analysen av kapitalismen: Samhällets bruttoinkomst (Roheinkommen) består av arbetslön profit + ränta. Nettoinkomsten (Reineinkommen) är mervärde.

”Betraktas hela samhällets inkomst, består nationalinkomsten a arbetslön plus profit plus jordränta, alltså av bruttoinkomsten. Men även, detta är såtillvida en abstraktion som hela samhället på den kapitalistiska produktionens grundval utgår från en kapitalistisk ståndpunkt och därför bara ser den inkomst som upplöses i profit och jordränta som nettoinkomst.” (III, 2, 375f)

Författaren ansluter sig alltså helt till Ricardo och hans definition av ”samhällets” ”nettoinkomst”, till just den definition som framkallade Sismondis ”berömda invändning” (*Russkoje Bogatstvo* nr 8, s 44): ”Hur? Rikedomerna är allt, människorna intet?” (II, 331) I det nutida samhället – ja, naturligtvis.

läsaren är inte dessa idéer om en motsatsställning mellan natur- och samhällsvetenskaperna, om att de sistnämnda vänder sig till "hjärtat"! * Sismondi uttalar här samma tankar, som inom några decennier skulle "återupptäckas" långt borta i östra Europa av "den ryska sociologskolan" och figurera som en särskild "subjektiv metod i sociologin" ... Sismondi liksom våra inhemska sociologer vädjar givetvis "lika mycket till hjärtat som till förståndet". † Men vi har när det gäller de viktigaste problemen redan sett hur småborgarens "hjärta" har triumferat över den teoretiske ekonomens "förstånd".

Postskriptum[‡]

Att den bedömning som här getts av den sentimentale Sismondi i hans relation till den vetenskapligt "objektive" Ricardo är riktig bekräftas helt av Marx' utlåtande i andra bandet av "Teorier om mervärdet" som kom ut 1905 ("Theorien über den Mehrwert", II. B., I. T., S. 304 u. ff. "Bemerkungen über die Geschichte der Entdeckung des sogenannten Ricardoschen Gesetzes" §). Marx sätter Malthus som ömklig plagiator, de förmögnas mutade advokat och skamlös sykofant, i kontrast till Ricardo som en vetenskapens man och skriver:

"Ricardo betraktar det kapitalistiska produktionssättet som det fördelaktigaste för produktionen i allmänhet, som det fördelaktigaste för skapandet av rikedom, och Ricardo har helt rätt för sin epok. Han vill ha *produktion för produktionens skull*, och han har rätt. Att invända mot detta, såsom Ricardos sentimentala motståndare gjorde, genom att påpeka att produktionen som sådan inte är något självändamål innebär att man glömmer att produktion för produktionens skull inte är något annat än en utveckling av mänsklighetens produktivkrafter, dvs *en utveckling av den mänskliga naturens rikedom såsom självändamål*. Ställer man, såsom Sismondi gjorde, de enskilda individernas väl mot detta ändamål, så påstår man att hela mänsklighetens utveckling måste hejdas för att säkerställa de enskilda individernas väl, att alltså t ex inget krig får föras, där enskilda individer i alla fall går under. Sismondi har rätt bara mot de ekonomer som *försöker dölja* denna antagonism, förnekar den." (S 309) Ur sin synvinkel har Ricardo helt rätt när han likställer proletärerna med maskinerna, med varorna i den kapitalistiska produktionen. "Es ist dieses stoisch, objektiv, wissenschaftlich", "detta är stoiskt, objektivt, vetenskapligt" (s 313). Naturligtvis gäller detta omdöme endast för en bestämd epok, de första åren på 1800-talet.

* "Den politiska ekonomin är inte helt simpelt en räknevetenskap [n'est pas un science de calcul] , utan en moralisk vetenskap ... Den leder till målet endast när människornas känslor, behov och lidelser uppmärksammas." (I, 313) Dessa känslolagda fraser, där Sismondi precis som de ryska sociologerna av den subjektiva skolan i sina helt analoga uttalanden ser nya begrepp om samhällsvetenskapen, visar i själva verket i vilket barnsligt primitivt tillstånd kritiken av bourgeoisin befann sig. Ger kanske inte en vetenskaplig analys av motsättningarna, samtidigt som den förblir strängt objektiv "räkning", just en fast grund för att förstå "känslor, behov och lidelser" och dessutom inte lidelser hos "människor" i allmänhet – denna abstraktion som både romantikern och narodniken fyller med specifikt småborgerligt innehåll – utan hos människor *inom bestämda klasser*? Men saken är den att Sismondi *inte kunde teoretiskt vederlägga* ekonomerna och därför begränsade sig till sentimentala fraser. "Den utopiska dilettantismen nödgas göra teoretiska eftergifter för varje mer eller mindre lärd försvarare av det borgerliga systemet. För att lugna det inom honom uppkommande medvetandet om sin vanmakt tröstar utopisten sig med att förebrå sina motståndare för objektivitet: låt vara, säger han, att ni är mer lärda än jag, men i gengäld är jag mer godhjärtad." (Beltov, s 43)

† Som om de "problem" som härrör ur naturvetenskaperna inte också vänder sig till "hjärtat"?!

‡ Postskriptum skrevs till 1908 års upplaga – Red

§ *Teorier om mervärdet*, b II, del I, s 304 och följande. *Anmärkningar till historien om upptäckten av den s ricardoska lagen* – Red

Kapitel II. Karaktären av romantikernas kritik av kapitalismen

Med Sismondis ”förstånd” har vi redan sysslat tillräckligt. Låt oss nu titta närmare på hans ”hjärta”. Låt oss försöka sammanfatta alla hänvisningar om hans *synpunkt* (som vi hittills endast undersökt såsom ett element som berör teoretiska frågor) på, hans inställning till kapitalismen, om hans uppfattning om de ”social-politiska” uppgifterna under den epok då han var verksam.

I. Den sentimentala kritiken av kapitalismen

Ett utmärkande drag för den epok, då Sismondi skrev, var den snabba utvecklingen av *utbytet* (penningekonomin enligt modern terminologi), som särskilt starkt kom till uttryck efter det att den franska revolutionen hade förintat feodalismens rester. Sismondi fördömde utan att tveka denna utveckling och förstärkning av utbytet, angrep den ”ödesdigra konkurrensen”, uppmanade ”regeringen att skydda befolkningen mot konkurrensens följder” (ch. VIII, 1. VII) etc. ”Det snabba utbytet fördärvar folkets goda seder. De ständiga bemödandena om att sälja fördelaktigt kan inte undgå att leda till försök att få ut överpris och luras, och ju svårare det är att existera för den som lever på ständigt utbyte, desto mer frestas han att tillgripa bedrägeri.” (I, 169) Se där vilken naivitet som krävdes för att angripa penningekonomin så som våra narodniker gör! ”... Den kommersiella rikedomens är bara den näst viktigaste i det ekonomiska systemet; och jordrik(domen [richesse territoriale], som ger existensmedlen, måste öka först. Hela denna talrika klass, som lever på handel, bör få del av jordens produkter först när dessa produkter existerar; den [denna klass] bör öka endast i den mån också dessa produkter ökar.” (I, 322f) Har hr N-on, - som över hela sidor utgjuter sig i klagomål över att handeln och industrins tillväxt går snabbare än jordbrukets utveckling, tagit ens ett steg längre än denne patriarkaliske romantiker? Dessa romantikernas och narodnikens klagomål vittnar bara om att de absolut *inte förstår* den kapitalistiska ekonomin. *Kan det existera* en kapitalism, där handeln och industrin inte utvecklas snabbare än jordbruket? Kapitalismens tillväxt är ju en tillväxt för varuekonomin, *dvs* den samhällseliga arbetsdelningen, som från jordbruket *lösrycker* det ena slaget av råvaruförädling efter det andra, vilket från början varit förbundet med råvarornas utvinning, förädling och förbrukning i en enda naturhushållning. *Överallt och alltid* innebär därför kapitalismen en *snabbare* utveckling av handeln och industrin än av jordbruket, en *snabbare* tillväxt av handels- och industribefolkningen, en *större* vikt och betydelse för handeln och industrin i samhällsekonomin hela system. * *Det kan inte vara på* annat sätt. När hr N-on upprepar dylika klagomål bevisar han därmed om och om igen, att han i sina ekonomiska uppfattningar inte har kommit längre än till ytlig, sentimental romantik. ”Denna oförnuftiga företagsamhetsanda [esprit d'entreprise], detta övermått av all slags handel, vilket framkallar en sådan mängd konkurser i Amerika, måste utan tvivel tillskrivas ökningen av antalet banker och den lätthet, varmed illusorisk kredit ersätter reell förmögenhet [fortune réelle]” (II, 111) osv i all oändlighet. Vad var det då som fick Sismondi att angripa penningekonomin (och kapitalismen) ? Vad sätter han i dess ställe? Självständig småproduktion, böndernas naturhushållning på landsbygden, hantverket i städerna. Så här säger han om den förstnämnda i kapitlet ”Om det patriarkaliska jordbruket” (ch. III, 1. III, ”De l'exploitation patriarcale” – om den patriarkaliska jordanvändningen. Bok III handlar om den ”territoriella”

* Alltid och överallt under kapitalistisk utveckling ligger jordbruket efter handeln och industrin, alltid är det underordnat dem och exploateras av dem, alltid *dras* det först senare av dem in på den kapitalistiska *produktionens* väg.

rikedomen, eller jordrikedomen) :

”De första jordägarna var själva brukare av jorden, alla arbeten på åkrarna utfördes av deras barn och tjänstefolk. Ingen social organisation* garanterar större lycka och fler dygder åt nationens talrikaste klass, större överflöd [opulence] åt alla, större stabilitet åt samhällsordningen ... I de länder, där jordbrukaren är ägare [ou le fermier est propriétaire] och där produkterna helt [sans partage] tillhör just de människor, som utfört allt arbetet, dvs i de länder, vilkas jordbruk vi kallar patriarkaliskt, ser vi var vi än går spåren av jordbrukarens kärlek till huset han bor i, till jorden han sköter .. Själva arbetet är för honom ett nöje ... I de lyckliga länder, där jordbruket är patriarkaliskt, utforskas varje åkers särskilda natur, och dessa kunskaper går i arv från far till son ... Det stora arrendejordbruket, som leds av rikare människor, kommer kanske att höja sig över fördomar och slentrian. Men insikterna [l'intelligence, dvs insikterna i jordbruket] kommer inte att nå ut till dem som arbetar och kommer att tillämpas sämre ... Det patriarkaliska jordbruket förbättrar sederna och karaktären hos denna så talrika del av nationen, som det åligger att utföra allt jordbruksarbete. Ägandet ger vana vid ordning och sparsamhet, det ständiga välståndet undanröjer fallenhet för frosseri [gourmandise] och dryckenskap ... Eftersom han [jordbrukaren] nästan bara har utbyte med naturen har han färre anledningar än någon industriarbetare att misstro människorna och använda ohederlighetens vapen mot dem.” (I, 165-170) ”De första arrendatorerna var enkla brukare av jorden; de utförde största delen av jordbruksarbetena med egna händer; de anpassade sina företag till sina familjers krafter ... De har inte upphört att vara bönder: de går själva bakom plojen [tiennent eux-mêmes les cornes de leur charrue] ; de sköter själva sin boskap både på fältet och i ladugården; de lever i friska luften och är vana vid ständigt arbete och anspråklös föda, något som skapar stadiga medborgare och tappra soldater.[†] De använder nästan aldrig daglönare för gemensamma arbeten, utan endast tjänare [des domestiques], som de alltid utvalt bland sina likar, vilka de behandlar som likar, äter med vid samma bord, dricker samma vin och bär samma slags kläder. Jordbrukarna och deras tjänstefolk utgör sålunda en enda klass av bönder, som fylls av samma känslor, delar samma nöjen, är utsatta för samma inflytanden och är knutna till fäderneslandet med samma band.” (I, 221)

Där har ni den beryktade ”folkliga produktionen”! Och må ingen säga att Sismondi inte förstår behovet av att producenterna förenar sig: han säger rent ut (se nedan!) att han ”på samma sätt [som Fourier, Owen, Thompson, Muiron] önskar en association” (II, 365). Må ingen säga att han är just för ägandet: hans tyngdpunkt är tvärtom småhushållningen (jfr II, 355) och inte småägandet. Denna idealisering av bondesmåbruket ser naturligtvis annorlunda ut under andra historiska betingelser och levnadsförhållanden. Men att både romantiken och narodismen glorifierar just bondesmåbruket råder det inget tvivel om.

På samma sätt idealiserar Sismondi både det primitiva hantverket och skråna.

”Byskomakaren, som är köpman, fabrikant och arbetare på en och samma gång, gör inte ett enda par stövlar utan att de är beställda” (II, 262), medan en kapitalistisk manufaktur kan gå i

* Märk väl att Sismondi – precis som våra narodniker – i ett slag förvandlar böndernas självständiga hushållning till en ”social organisation”. En klar förvanskning. Vad är det egentligen som förenar dessa bönder från olika trakter sinsemellan? Det är just den samhälleliga arbetsdelningen och varuekonomin vilken ersatt de feodala förbindelserna. Här visar det sig genast hur ett led i varuekonomins system upphöjs till utopi medan de övriga leden inte blir förstådda. Jämför med hr N-on, s 322: ”Den form av industri som baserar sig på böndernas ägande av produktionsredskapen.” Att detta böndernas ägande av produktionsredskap är – både historiskt och logiskt – *utgångspunkten* för just *kapitalistisk* produktion har hr N-on inte den blekaste aning om!

[†] Jämför, bästa läsare, dessa honungssöta amsagor med den ”framstegsvänlige” publicist från slutet av 1800-talet, som hr Struve citerar i sina *Kritiska anmärkningar*, s 17.

konkurs eftersom den inte känner till efterfrågan. ”Såväl teoretiskt som faktiskt står det utom allt tvivel att inrättandet av skrån [corps de métier] hindrade och måste hindra uppkomsten av en överskottsbefolkning. Likaledes står det utom allt tvivel att en sådan befolkning nu existerar och att den är det ofrånkomliga resultatet av det moderna systemet.” (I, 431) Många sådana utdrag skulle kunna anföras, men vi uppskjuter undersökningen av Sismondis praktiska recept till längre fram. Här skall vi inskränka oss till det anförda för att penetrera Sismondis uppfattning. De anförda resonemangen kan sammanfattas som följer: 1) penningekonomin fördöms för att den förstör småproducenternas trygga ställning och närmandet dem emellan (i form av hantverkarens närhet till konsumenten eller jordbrukarens närhet till andra jordbrukare, som är hans likar); 2) småproduktionen prisas för att den tryggar producentens självständighet och eliminerar kapitalismens motsättningar.

Låt oss notera, att båda dessa idéer utgör ett väsentligt arvegods hos narodismen,^{*} och försöka penetrera deras innehåll.

Romantikernas och narodnikernas kritik av penningekonomin går ut på att konstatera den individualism[†] och antagonism (konkurrens) den ger upphov till samt producentens otrygghet och samhällsekonominns instabilitet.[‡]

Först något om ”individualismen”. Mot förbundet mellan bönderna i ett byalag eller mellan hantverkarna eller hemarbetarna inom ett yrke ställer man som kontrast upp kapitalismen, som bryter sönder dessa förbindelser, ersätter dem med konkurrens. Detta resonemang är en upprepning av ett typiskt romantiskt misstag, nämligen att man av kapitalismens motsättningar drar slutsatsen att den inte innehåller *en högre form av samhälllig organisation*. Sätter inte kapitalismen, som bryter sönder de medeltida byalags-, skrå-, artel- och liknande förbindelserna, andra i deras ställe? Är inte varuekonomin redan en förbindelse mellan producenterna, en *förbindelse* som upprättas av *marknaden*?[§]

Denna förbindelses antagonistiska karaktär, full av svängningar och motsättningar, ger ingen rätt att förneka *dess existens*. Och vi vet att just motsättningarnas utveckling allt starkare visar kraften i denna förbindelse, *tvingar* alla enskilda element och klasser i samhället att förenas, och då inte längre förenas inom de snäva gränserna för ett byalag eller ett distrikt utan förena alla representanter för en given klass *inom hela nationen* och t o m i olika stater. Endast en romantiker kan ur sin reaktionära synvinkel förneka dessa förbindelsers existens och deras djupare betydelse, som grundar sig på gemenskap i fråga om roller i folkhushållet och inte på territoriella, yrkesmässiga, religiösa och liknande intressen. Och om ett sådant resonemang har förskaffat benämningen romantiker åt Sismondi, som skrev och verkade under en epok, då dessa nya, av kapitalismen skapade förbindelser ännu var i sitt embryo, så har våra narodniker i ännu högre grad förtjänat ett sådant omdöme, eftersom endast helt blinda personer idag kan

* Även i denna fråga har hr N-on kommit med en sådan massa av motsägelser att man i den kan välja ut vilka teser som *helst*, som inte har något inbördes sammanhang. Obestridligt är dock att bondehushållningen idealiseras med hjälp av den dimmiga termen ”folklig produktion”. Dimma är en särskilt lämpligt atmosfär för förkländnader.

† Jfr N-on, s 321 in f. (in fine – i slutet – *Red*) m fl ställen.

‡ Ibid, s 335. S 184: kapitalismen ”berövar stabiliteten” och många andra ställen.

§ ”Faktiskt är *samhälle*, *association* benämningar som man kan ge alla samhällen, det feodala samhället såväl som det borgerliga, vilket är den på konkurrensen grundade associationen. Hur kan det alltså finnas skribenter som tror sig med blotta ordet association kunna vederlägga konkurrensen?” (Marx, *Das Elend der Philosophie* /Marx, Filosofins elände – *Red/*) Författaren kritiserar med skärpa det sentimentala fördömandet av konkurrensen och framhäver rent ut dennas *progressiva sida*, dess pådrivande kraft, som främjar ”det tekniska framåtskridandet och det sociala framåtskridandet”.

förneka dessa förbindelsers enorma betydelse.

Vad otrygghet, instabilitet o d beträffar, så är det samma gamla visa, som vi talade om i frågan om utrikesmarknaden. Just i sådana angrepp uppenbarar sig romantikern, som räddhågat fördömer just det som den vetenskapliga teorin uppskattar högst hos kapitalismen: dess inneboende strävan till utveckling, dess ohejdbara framåtsträvande, omöjligheten att stanna upp eller reproducera de ekonomiska processerna oförändrat inom de tidigare dimensionerna. Endast en utopist, som hittar på fantasifulla planer på att utvidga de medeltida föreningarna (i stil med byalaget) till att omfatta hela samhället, kan ignorera det faktum att just kapitalismens "instabilitet" är en väldig progressiv faktor, som påskyndar samhällsutvecklingen, drar in allt större massor av befolkningen i samhällslivets virvlar, tvingar dem att fundera över dess struktur, tvingar dem att själva "bli sin lyckas smed".

Hr N-ons fraser om den kapitalistiska ekonomins "instabilitet" om utbytets disproportionella utveckling, om rubbningen av jämvikten mellan industrin och jordbruket, mellan produktionen och konsumtionen, om krisernas abnormitet o d vittnar på det mest obestridda sätt om att han fortfarande helt och fullt delar *romantikens* uppfattning. Kritiken av den europeiska romantiken; gäller därför *ord för ord* också hans teori. Här är beviset:

"Låt oss lämna den gamle Boisguillebert ordet:

'Varornas pris', säger han, 'måste alltid vara *proportionerat*, eftersom endast ett sådant ömsesidigt samförstånd möjliggör för dem en existens, där de på nytt *i varje ögonblick alstrar varandra* ... Eftersom rikedomerna alltså inte är någonting annat än denna ständiga bytestrafik mellan människa och människa och affär och affär etc, så vore det en förskräcklig förblindelse att söka orsakerna till eländet någon annanstans än i den genom en förskjutning i prisproportionerna framkallade störningen i en sådan handel!...

Låt oss också höra en modern* ekonom:

'En stor lag som måste användas på produktionen är *proportionalitetens* (the law of proportion), som ensam kan upprätthålla värdets kontinuitet ... Ekvivalenten måste vara garanterad ... Alla nationer har i olika epoker medelst talrika kommersiella reglementen och inskränkningar sökt förverkliga denna proportionalitetens lag; men den i den mänskliga naturen inneboende egoismen har drivit dem att kasta överända varje sådant regleringssystem. En proportionerad produktion (*proportionate production*) är förverkligandet av den sanna socialekonomiska vetenskapen.' (W. Atkinson: Principles of political economy, London 1840, sid. 170-195).[†]

Fuit Troja![‡] Denna riktiga proportion mellan anbud och efterfrågan, som återigen börjar bli föremål för så många önskningar, har sedan länge upphört att finnas till. Den har överskridit gubbåldern. Den var möjlig endast i de tider, då produktionsmedlen var begränsade, då utbytet skedde inom utomordentligt trånga gränser. Med storindustrins uppkomst måste denna riktiga proportion försvinna och med naturnödvändighet måste produktionen i ständig följd genomgå växlingen av prosperitet och depression, kris, stockning, ny prosperitet o. s. v.

De som i likhet med Sismondi vill återvända till produktionens riktiga proportionalitet och samtidigt upprätthålla samhällets nuvarande grundvalar är reaktionära, eftersom de för att vara konsekventa också måste sträva att återinföra alla andra betingelser för föregående tidens

* Skrevs år 1847.

† W. Atkinson, *Principer för den politiska ekonomin*, London 1840, s 170 och 195 – Red

‡ Troja finns inte mer! – Red

industri.

Vad var det som höll produktionen i riktiga eller nästan riktiga proportioner? Det var efterfrågan som behärskade anbudet, som föregick detta. Produktionen följde steg för steg konsumtionen. Genom de redskap varöver den förfogar och tvungen att producera i allt större mängd, kan storindustrin inte avvakta efterfrågan. Produktionen går före konsumtionen, anbudet framtvingar efterfrågan.

I det nuvarande samhället, i den på det individuella utbytet baserade industrin, är produktionsanarkin, källan till så mycket elände, samtidigt orsaken till allt framsteg.

Följaktligen ett av två:

Antingen vill man tidigare århundradens riktiga proportioner med vår tids produktionsmedel, och då är man på en gång reaktionär och utopist.

Eller vill man framsteget utan anarki, och då får man, för att bibehålla produktivkrafterna, avstå från det individuella utbytet.” (”Das Elend der Philosophie”, S. 46 48.) 141

De sista orden gäller Proudhon, som författaren polemiserar mot, och karakteriserar följaktligen vad som skiljer den egna ståndpunkten från såväl Sismondis åsikter som Proudhons uppfattning. Hr N-on skulle naturligtvis i alla sina åsikter inte komma i närheten av vare sig den ene eller den andre.* Men tänk över innehållet i detta utdrag! Vad är den citerade författarens grundtes, hans grundtanke, som ställer honom i oförsonlig motsättning till hans föregångare? Det är utan tvivel att han placerar frågan om kapitalismens instabilitet (som *alla dessa tre* författare konstaterar) på *historisk* mark och betraktar denna instabilitet som *en progressiv faktor*. Med andra ord: han anser, för det första, att den pågående kapitalistiska utvecklingen, som försiggår via disproportjoner, kriser o d, är *en nödvändig utveckling*, och säger att redan produktionsmedlens (maskinernas) själva karaktär framkallar en obegränsad strävan att utvidga produktionen och leder till att tillgången ständigt överträffar efterfrågan. För det andra ser han i denna utveckling *framstegselement*, som består i att produktivkrafterna utvecklas, arbetet församhälleligas inom gränserna för hela samhället, befolkningens rörlighet och dess medvetenhet ökar m m. Dessa två punkter är allt som skiljer honom från Sismondi och Proudhon, vilka instämmer med honom i påpekandena om ”instabiliteten” och om de därigenom uppkomna motsättningarna och i den uppriktiga strävan att undanröja dessa motsättningar. Brist på insikt om att denna ”instabilitet” är ett *nödvändigt* drag hos all kapitalism och varuekonomi överhuvudtaget leder dem fram till *utopin*. Brist på insikt om de framstegselement, som är *inneboende* i denna instabilitet, gör deras teorier *reaktionära*.†

Nu uppmanar vi herrar narodniker att svara: Delar hr N-on den vetenskapliga teorins uppfattning på de två nämnda punkterna? Anser han instabilitet vara en egenskap hos det givna systemet och den givna utvecklingen? Erkänner han framstegselementen i denna instabilitet? Nej, var och en vet att hr N-on inte gör det, att han tvärtom förklarar, att denna

* Men den stora frågan är: *Varför* skulle han inte göra det? Är det därför att dessa författare tog upp frågorna på ett bredare sätt, avsåg det givna ekonomiska systemet överhuvudtaget, dess plats och betydelse i hela mänsklighetens utveckling och inte begränsade sin horisont till *ett enda land*, för vilket en *särskild* teori skulle kunna uppfinnas?

† Denna term används i *historiefilosofisk* mening och beskriver endast *felet* hos de teoretiker som i *förlegade* förhållanden hämtar modeller för sina konstruktioner. Den gäller varken dessa teoretikers personliga egenskaper eller deras program. Var och en vet att varken Sismondi eller Proudhon var reaktionärer i detta ords vanliga betydelse. Vi klargör dessa elementära sanningar därför att herrar narodniker, såsom vi senare skall få se, ännu inte har lärt sig dem.

kapitalismens ”instabilitet” är en abnormitet, en avvikelse osv, anser den vara ett förfall, en regress (jfr ovan: ”berövar stabiliteten”) och idealiserar just den ekonomiska stagnation (tänk på ”de sekelgamla grundvalarna”, ”de genom seklerna helgade principerna” o d), vars sönderbrytande är just den ”instabila” kapitalismens historiska förtjänst. Därför är det klart att vi hade helt rätt när vi hänförde honom till romantikerna och att inga ”citat” eller ”hänvisningar” från hans sida kommer att ändra *denna karaktär hos hans egna resonemang*.

Litet längre fram skall vi än en gång ta upp denna ”instabilitet” (med anledning av romantikens och narodismens fientliga inställning till en minskning av jordbruksbefolkningen till förmån för industribefolkningen), men nu skall vi citera ett ställe ur ”Kritik av vissa teser i den politiska ekonomin”, där de *sentimentala* angreppen mot penningekonomin undersöks.

”Dessa bestämda sociala karaktärer [nämligen säljarens och köparens] uppkommer alltså ingalunda ur den mänskliga individualiteten överhuvudtaget, utan ur bytesförhållandena mellan människor, som producerar sina produkter i den bestämda formen av vara. De förhållanden, som existerar mellan köpare och säljare, har i så föga grad rent individuell karaktär att båda ingår i detta förhållande, blott såvida deras arbetes individuella karaktär förnekas, nämligen som *icke* individuellt arbete förvandlas till pengar. Lika enfaldigt som det därför är att uppfatta dessa ekonomiska borgerliga karaktärer av köpare och säljare som eviga samhällseliga former av den mänskliga individualiteten, lika oriktigt är det att begråta dem som ett upphävande av individualiteten.

Hur djupt känsliga själar såras av till och med den helt ytliga form av antagonism, som framträder i köp och försäljning, visar följande utdrag ur herr Isaac Péreires 'Leçons sur l'industrie et les finances.' Paris 1832. * Den omständigheten, att samma Isaac är den Parisbörshaj, som blivit beryktad som Crédit mobiliers uppfinnare och diktator, visar tillika, vad hans sentimentala kritik av ekonomin har för betydelse. Herr Péreire, vid denna tid en St. Simons apostel, säger: 'Emedan individerna är isolerade, de ena skilda från de andra, vare sig det nu gäller deras arbeten eller konsumtionen, existerar dem emellan utbyte av produkterna av deras respektive yrken. Ur nödvändigheten att utbyta uppkommer nödvändigheten att bestämma föremålets relativa värde. Idéerna om värdet och om utbytet är alltså nära förbundna, och båda uttrycker i sin verkliga form individualismen och antagonismen ... Man kan blott fastställa produkternas värde, emedan det finns försäljning och köp, med andra ord, antagonism mellan samhällets olika leder. Man kan blott sysselsätta sig med pris, med värde, där det finns försäljning och köp, d. v. s. där varje individ är tvungen att *kämpa* för att förskaffa sig de för livsuppehållet nödvändiga föremålen.' ” (Op cit, s 68)143

Man frågar sig vari Péreires *sentimentalitet* här består. Han talar bara om individualism, antagonism, kamp, vilka är kännetecknande för kapitalismen, säger detsamma som våra narodniker säger i olika tongångar, och de tycks dessutom säga sanningen, eftersom ”individualism, antagonism och kamp” verkligen är ett nödvändigt attribut till utbytet, till varuekonomin. Sentimentaliteten består i att denne saint-simonist, hänryckt av sitt fördomande av kapitalismens motsättningar, *bakom dessa motsättningar förbiser* det faktum att *utbytet* också uttrycker en särskild form av samhällsekonomin, att det följaktligen *inte bara söndrar* (detta gäller bara de medeltida föreningarna, som kapitalismen bryter sönder) *utan också förenar* människorna genom att tvinga dem att ingå i relationer sinsemellan genom marknadens förmedling[†]. Det var just denna ytlighet i uppfattningen, framkallad av iveren att

* *Föreläsningar om industrin och finanserna*, Paris 1832 – Red

[†] Genom att ersätta de lokala, ståndsmissiga föreningarna med enhet i fråga om social ställning och sociala intressen inom en hel stat och tom i hela världen.

”läxa upp” kapitalismen (från utopisk synpunkt), som gav den citerade författaren anledning att kalla Péreires kritik *sentimental*.

Men varför bry oss om Péreire, en sedan länge bortglömd apostel för den glömda saint-simonismen? Borde vi inte hellre se på narodismens nyaste ”apostel”?

”Produktionen ... har berövats den folkliga karaktären och antagit en individuell, kapitalistisk karaktär.” (Hr N-on, *Essäer*, s 321f)

Ni ser hur denne förklädde romantiker resonerar: ”den folkliga produktionen har blivit individuell.” Och eftersom författaren med ”folklig produktion” menar byalaget, påpekar han följaktligen tillbakagången för produktionens *samhälleliga* karaktär, krympningen av produktionens *samhälleliga* form.

Men är det så? ”Byalaget” gav (om det gav; men vi är beredda att göra vilka medgivanden som helst för författaren) en produktionsorganisation endast inom ett enda enskilt byalag, avskilt från alla andra byalag. Produktionens samhällliga karaktär omfattade *endast medlemmarna av ett enda byalag*.* Kapitalismen däremot ger produktionen samhälllig karaktär i en hel stat. ”Individualismen” består i att de samhällliga förbindelserna bryts sönder, men de bryts sönder av marknaden, som i deras ställe sätter förbindelser mellan *massor av individer*, som inte är förbundna av vare sig byalag, stånd, yrke, begränsat område för sitt näringsfång el dyl. Den förbindelse kapitalismen skapar yttrar sig i form av motsättningar och antagonism, och det är *därför* vår romantiker inte vill se denna förbindelse (trots att byalaget såsom produktionsorganisation aldrig existerat utan andra former av motsättningar och antagonism, vilka är utmärkande för de gamla produktionssätten). Den utopiska ståndpunkten gör också hans kritik av kapitalismen till *sentimental* kritik.

II. Romantikens småborgerliga karaktär

Idealiseringen av småproduktionen visar oss också på ett annat utmärkande drag i romantikernas och narodnikernas kritik: dess *småborgerlighet*. Vi har sett hur den franske och den ryske romantikern på samma sätt förvandlar småproduktionen till en ”social organisation”, till en ”produktionsform”, och *ställer denna i kontrast till kapitalismen*. Vi har också sett att ett sådant kontrasterande inte innehåller någonting annat än en extrem ytlighet i uppfattningen, att det är ett konstlat och felaktigt framhållande av en enda form av varuekonomi (det industriella storkapitalet) och ett fördömande av denna form, samtidigt som *en annan form av samma* varuekonomi (småproduktionen) utopiskt idealiseras. Det olyckliga med såväl de europeiska romantikerna i 1800-talets början som de ryska romantikerna i slutet på 1800-talet är just att de hittar på ett slags abstrakt småproduktion, som står utanför de samhällliga produktionsförhållandena, och *förbiser* den lilla omständigheten att sådan småproduktion i verkligheten existerar under *varuproduktionen* – såväl den europeiska kontinentens småhushållning på 1820-talet som det ryska bondesmåbruket på 1890-talet. *I verkligheten* är därför den av romantikerna och narodnikerna glorifierade småproducenten en *småborgare*, som befinner sig i samma motsägelsefulla relationer som varje annan medlem av det kapitalistiska samhället, vilken försvarar sig på precis samma sätt genom kamp, som å ena sidan ständigt ger upphov till en liten minoritet storborgare och å den andra driver in majoriteten i proletariats led. Såsom envar ser och vet finns det i verkligheten inga småproducenter som inte befinner sig mella dessa båda motsatta klasser, och denna

* Enligt zemstvostatistikens uppgifter (Blagovesjtjenskijs *Sammanfattande samlingsverk*) för 123 distrikt i 22 guvernement omfattar ett *byalag* i genomsnitt 53 gårdar med 323 personer av båda könen.

mellanställning bestämmer med nödvändighet småbourgeoisins specifika karaktär, dess dualism, dess dubbelhet, dess dragning till minoriteten, som lyckligt kommer undan kampen, och dess fientliga inställning till de ”misslyckade”, dvs majoriteten. Ju längre varuekonomin utvecklas, desto starkare och skarpare framträder dessa egenskaper, desto uppenbarare blir det att idealiseringen av småproduktionen bara uttrycker en reaktionär, *småborgerlig* syn.

Vi får inte missta oss på betydelsen av dessa termer, som författaren till ”Kritik av vissa teser i den politiska ekonomin” använde just på Sismondi. Dessa termer betyder inte alls att Sismondi försvarar de efterblivna småborgarna. *Sismondi försvarar dem inte någonstans*: han vill inta samma ståndpunkt som de arbetande klasserna överhuvudtaget, han uttrycker sin medkänsla med alla representanter för dessa klasser, han gläder sig t ex åt fabrikslagstiftningen, han angriper kapitalismen och påpekar dess motsättningar. Han intar m a o samma ståndpunkt som de nutida narodnikerna.

Frågan blir då: på vilka grunder karakteriseras han då som småborgare? Jo, just därför att han inte förstår förbindelsen mellan småproduktionen (som han idealiserar) och storkapitalet (som han attackerar). Just därför att han inte ser hur hans älskade småproducent, bonden, i verkligheten blir småborgare. Man får aldrig glömma följande förklaring till att olika författares teorier kan återföras på olika klassers intressen och ståndpunkter:

”Man bör bara inte göra sig den bornerade föreställningen, att småborgerskapet principiellt vill genomdriva ett egoistiskt klassintresse. Det tror snarare, att de *speciella* betingelserna för dess befrielse är de *allmänna* betingelser, inom vilka ensamt det moderna samhället kan räddas och klasskamperna undvikas. Lika litet bör man inbilla sig, att alla de demokratiska representanterna är shopkeepers (småhandlare) eller svärmar för sådana. Till sin bildning och personliga ställning kan de vara himmelsvitt skilda från dessa. Vad som gör dem till representanter för småborgaren är, att de i sin tankevärld inte kommer utanför de skrankor som småborgaren i det praktiska livet aldrig kommer utanför, att de därför teoretiskt drives till samma uppgifter och lösningar, som småborgaren praktiskt drives till av sitt materiella intresse och sin ställning i samhället. Detta är överhuvudtaget förhållandet mellan en klass' *politiska och litterära representanter* och den klass de representerar.” (K Marx, ”Louis Bonapartes 18:e Brumaire”, Bazarovs och Stepanovs ryska översättning, s 179-180)

Mycket komiska är därför de narodniker, som tror att det enda syftet med att peka på småborgerlighet är att säga något giftigt, att detta helt enkelt är en polemisk fint. Med denna inställning visar de att de inte förstår sina motståndares allmänna åsikter och, vilket är viktigast, att de inte förstår själva grundvalarna för den kritik av kapitalismen, som de alla ”instämmer i”, och *skillnaden* mellan denna kritik och den sentimentala och småborgerliga kritiken. Redan den omständigheten att de så ihärdigt eftersträvar att kringgå själva frågan om dessa sistnämnda former av kritik, om deras existens i Västeuropa och om deras relation till den vetenskapliga kritiken visar åskådligt, *varför* narodnikerna inte vill förstå denna skillnad.*

Låt oss klargöra det sagda med ett exempel. I den bibliografiska avdelningen i Russkaja Mysl, årgång 1896, nr 5 (s 229ff) talas det om att det bland de intellektuella ”den senaste tiden har

* Efrusi har t ex skrivit två artiklar om hur Sismondi ”såg på kapitalismens tillväxt” (*Russkoje Bogatstvo* nr 7, s 139) och ändå *absolut inte förstått just hur* Sismondi såg på den. *Russkoje Bogatstvos* medarbetare *har inte märkt* Sismondis småborgerliga ståndpunkt. Eftersom Efrusi utan tvivel känner till Sismondi, eftersom han (som vi senare skall få se) känner till just den företrädare för den moderna teorin som gett Sismondi en sådan karaktäristik och eftersom han också vill ”instämma med” denne företrädare för den nya teorin, så får hans oförmåga att förstå en helt bestämd betydelse. Narodniken kunde ju inte hos romantikern märka vad han inte märker hos sig själv.

kommit fram en förvånansvärt snabbt växande grupp”, som principiellt och ovillkorligt ställer sig fientlig till narodismen. Herr recensenten pekar i all korthet på denna fientlighets orsaker och karaktär, och man måste erkännansamt notera att han därvid helt exakt redogör för *innebörden* i den mot narodismen fientliga ståndpunkten.* Herr recensenten delar inte denna ståndpunkt. Han förstår inte att idéerna om klassintressen osv skulle ha tvingat oss att förneka ”de folkliga idealen” (helt enkelt *folkliga* och inte narodistiska; *ibid*, s 229) som, säger han, består i välstånd, frihet och medvetenhet för bönderna, dvs befolkningens flertal.

”Naturligtvis”, säger herr recensenten, ”kommer man mot oss liksom mot andra att resa invändningen, att den författande bondens [det rör sig om önskemål som en bonde uttalat] ideal är småborgerliga och att vår litteratur därför hittills har företrätt och försvarat småbourgeoisins intressen. Men detta är ju helt enkelt en skräckbild, och vem utom personer med samma världsuppfattning och själsförmögenheter som en köpmannafru i Zamoskvoretjie[†] kan man skrämman med denna skräckbild ...?”

Starkt sagt! Men låt oss höra vidare:

”... Grundkriteriet såväl för den mänskliga samlevnadens villkor som för medvetna samhällsliga åtgärder består inte av ekonomiska kategorier, som dessutom lånats från för landet främmande, under andra omständigheter uppkomna förhållanden, utan av lycka och välstånd, såväl materiellt som andligt, för befolkningens flertal. Om en viss livsordning och vissa åtgärder för att upprätthålla och utveckla en sådan livsordning leder till denna lycka, så må de kallas småborgerliga eller något annat – det förändrar inte saken: de – denna livsordning och dessa åtgärder – kommer likväl att vara väsentligen progressiva och därför utgöra *det högsta ideal, som är uppnåeligt för samhället under de givna betingelserna och i dess givna tillstånd.*” (*Ibid*, s 229-230, kursiv av författaren.)

Ser verkligen herr recensenten inte att han i polemikens hetta har hoppat över frågan?

När han med största stränghet förklarar, att det ”helt enkelt” är en ”skräckbild” att anklaga narodismen för småborgerlighet, kommer han inte med några bevis för detta påstående utom följande otroligt häpnadsväckande tes: ”Kriteriet ... består inte av ekonomiska kategorier – utan av lycka för flertalet.” Det är ju detsamma som att säga, att kriteriet för vädret inte består av meteorologiska observationer, utan av flertalets självbefinnande! Och, undrar man, vad är egentligen dessa ”ekonomiska kategorier” om inte en *vetenskaplig formulering* av de ekonomiska förhållandena och levnadsvillkoren för befolkningen, och då inte ”befolkningen” i allmänhet, utan *bestämda* grupper av befolkningen, vilka innehar en bestämd plats i det *givna* samhällsekonomiska systemet? Genom att mot de ”ekonomiska kategorierna” ställa upp en högst abstrakt tes om ”lycka för flertalet” drar herr recensenten helt sonika ett streck över samhällsvetenskapens hela utveckling sedan slutet på förra århundradet och återgår till naiv rationalistisk spekulation, som ignorerar bestämda samhällsliga relationer och deras utveckling. Med ett enda penndrag stryker han ett streck över allt det som det mänskliga tänkandet, vilket eftersträvat att *förstå* de samhällsliga företeelserna, har uppnått genom århundradens sökande! Efter att sålunda ha gjort sig kvitt allt vetenskapligt bagage *anser* herr recensenten *redan frågan vara löst*. Han drar faktiskt direkt slutsatsen: ”Om en viss livsordning ... leder till denna lycka, så må den kallas vad som helst – det förändrar inte saken.” Där ser man! Men

* Det låter naturligtvis mycket konstigt att berömma en person för att han exakt förmedlar andras tankegångar!! Men vad kan man annat göra? Bland *Russkoje Bogatstvos* och gamla *Novoje Slovos* vanliga polemiker, herrar Krivenko och Vorontsov, hör *sådan* polemik verkligen till de sällsynta undantagen.

[†] Köpmannastadsdel i gamla Moskva – *Red*

frågan gällde ju just *hurudan* denna ordning är. Författaren har ju själv påpekat, att de personer, som i bondehushållet ser en särskild ordning ("folklig produktion" eller vad ni vill) har bemötts av andra, som hävdar att det inte alls är någon särskild ordning, utan den mest vanliga *småborgerliga* ordning, likadan som för varje annan småproduktion i ett land med varuekonomi och kapitalism. Om det av den första uppfattningen automatiskt följer att "denna ordning" ("folklig produktion") "leder till lycka", så följer av den andra uppfattningen också automatiskt, att "denna ordning" (den småborgerliga ordningen) leder till kapitalism och ingenting annat, leder till att "befolkningens flertal" drivs in i proletariats led och en minoritet förvandlas till landsbygdsbourgeois (eller industribourgeois). Är det inte uppenbart att herr recensenten har skjutit ett skott i luften och under knallen tagit såsom bevisat just det, vars förnekande utgör den andra uppfattningen, vilken så onödigt förklarats vara "helt enkelt en skräckbild"?

Om han på allvar hade velat granska den andra uppfattningen, så borde han uppenbarligen ha bevisat en av två saker: antingen att "småbourgeois" är en felaktig vetenskaplig kategori, att man kan föreställa sig kapitalism och varuekonomi *utan* småbourgeois (såsom herrar narodniker just gör, varigenom de helt vänder tillbaka till Sismondis ståndpunkt); *eller* att denna kategori *inte* är *tillämplig* på Ryssland, dvs att vi varken har kapitalism eller dominans för varuekonomin, att småproducenterna inte förvandlas till varuproducenter, att den sistnämnda processen, där majoriteten stöts ut och minoritetens "självständighet" stärks, inte äger rum bland dem. Men nu när vi ser, hur han betraktar påpekandet av narodismens småborgerlighet bara som en önskan att "såra" herrar narodniker, och därefter läser den nämnda frasen om "skräckbild", kommer vi osökt att tänka på ett välkänt yttrande: "Bevare oss, Kit Kitytj, vem skulle såra er? Själva sårar ni alla och envar!"

III. Frågan om industribefolkningens tillväxt på landsbygdsbefolkningens bekostnad

Låt oss återvända till Sismondi. Förutom idealiseringen av småbourgeoisin, förutom den romantiska oförmågan att förstå, hur "bönderna" under det givna samhällsliga ekonomiska systemet förvandlas till småbourgeois, har han en utomordentlig betecknande syn på landsbygdsbefolkningens minskning till industribefolkningens förmån. Denna företeelse – en av de mest slående yttringarna av ett lands kapitalistiska utveckling – kan som bekant observeras i alla civiliserade länder, och även i Ryssland.*

Såsom en framstående ekonom på sin tid kunde Sismondi givetvis inte undgå att se detta faktum. Han konstaterar det öppet men förstår inte alls dess nödvändiga samband med kapitalismens utveckling (t o m mer allmänt: med den samhällsliga arbetsdelningen, med den härav framkallade tillväxten av varuekonomin). Han *fördömer* helt enkelt denna företeelse som något slags brist hos "systemet".

Efter att ha pekat på det engelska jordbrukets väldiga framsteg säger Sismondi:

"Men samtidigt som vi beundrar dessa så omsorgsfullt odlade fält måste vi också se på den befolkning som odlar dem; den är hälften så stor som Frankrike skulle ha på samma areal. I vissa ekonomers ögon är detta en vinst; enligt min mening är det en förlust." (I, 239)

* Procenten stadsbefolkning har ökat i europeiska Ryssland efter reformen. Vi måste här inskränka oss till att påpeka detta mest bekanta kännetecken, trots att det uttrycker företeelsen *långtifrån fullständigt*, eftersom det inte beaktar Rysslands viktiga särdrag jämfört med Västeuropa. Detta är inte rätta platsen att undersöka dessa särdrag (avsaknad av rörelsefrihet för bönderna, existensen av industri- och fabriksbyar, inre kolonisering av landet osv).

Det är begripligt varför bourgeoisins ideologer räknat denna företeelse som en vinst (vi skall snart få se att även den vetenskapliga kritiken av kapitalismen har *samma* åsikt) : de formulerade därmed den borgerliga rikedomens, handelns och industrins tillväxt. I sin brådska att *fördöma* denna företeelse glömmar Sismondi att tänka på dessa orsaker.

”I Frankrike och Italien”, säger han, ”där man räknar med att fyra femtedelar av befolkningen tillhör den jordbrukande klassen, kommer fyra femtedelar av nationen att livnära sig av nationellt bröd, vilket priset på utländsk spannmål än må vara.” (I, 264) Fuit Troja! skulle man kunna säga till detta. Numera finns det inte längre några länder (ens bland de mest agrara), som inte är helt beroende av *spannmålspriserna*, dvs av den kapitalistiska världsproduktionen av spannmål.

”Om en nation inte kan öka sin inom handeln verksamma befolkning annat än genom att av envar kräva mer arbete för samma lön, så måste den hysa fruktan för en ökning av sin industribefolkning.” (I, 322) Som läsaren ser är detta helt enkelt välvilliga råd, berövade varje innebörd och betydelse, eftersom begreppet ”nation” här bygger på en konstlad uteslutning av motsättningarna mellan de klasser, som utgör denna ”nation”. Sismondi försöker som vanligt att helt enkelt komma ifrån dessa motsättningar genom fromma önskningar om att – motsättningarna inte skulle finnas.

”I England sysselsätter jordbruket endast 770 199 familjer, handel och industri 959 632, de övriga stånden i samhället 413 316. En så stor befolkningsandel, som existerar på den kommersiella rikedomens, av hela antalet familjer, 2 143 147, eller 10 150 615 personer, är i sanning fruktansvärd [effrayante] . Frankrike har lyckligtvis ännu långt kvar till att ha ett så väldigt antal arbetare, som är beroende av turen på en fjärran marknad.” (I, 434) Sismondi tycks här rentav glömma att denna ”lycka” bara beror på. att Frankrike släpar efter i den kapitalistiska utvecklingen.

När Sismondi tecknar de förändringar i det samtida systemet, som är ”önskvärda” ur hans synvinkel (vi skall ta upp dem längre fram), påpekar han att ”resultatet [av omdaningarna enligt romantikernas smak] utan tvivel skulle bli att mer än ett land, som nu lever bara på industrin, skulle få stänga en mängd verkstäder, den ena efter den andra, och att städernas befolkning, som ökat omåttligt, snabbt skulle minska, medan byarnas befolkning skulle börja öka” (II, 367) .

Hjälplösheten i den sentimentala kritiken av kapitalismen och den maktlösa förtrytelsen hos småborgaren visar sig särskilt tydligt i detta exempel! Sismondi helt enkelt *gnäller** över att sakerna utvecklas så och inte så. Vår ekonom är så bedrövad över förstörelsen av det Eden, som präglas av landsbygdsbefolkningens patriarkaliska trögsinne och betryckta läge, att han inte ens undersöker företeelsens orsaker. Han förbiser därför att industribefolkningens tillväxt står i ett nödvändigt och oupplösligt samband med varuekonomin och kapitalismen. Varuekonomin utvecklas allt efter som den samhällsliga arbetsdelningen utvecklas. Denna arbetsdelning består just i att den ena industrigrenen efter den andra, den ena formen av råvaruförädling efter den andra *lösrycks* från jordbruket och blir självständig och följaktligen frambringar industribefolkning. Att resonera om varuekonomi och kapitalism utan att beakta lagen om industribefolkningens relativa tillväxt betyder därför att inte ha någon som helst föreställning om de *grundläggande* egenskaperna hos det givna samhällsekonomiska systemet.

* ”I sin fortsatta utveckling har denna riktning [nämligen den riktning inom den småborgerliga kritiken, som Sismondi var ledande inom] utmynnat i ett fejt gnäll.”

”Det ligger i det kapitalistiska produktionssättets natur, att det oavlåtligt minskar antalet jordbrukare i förhållande till icke jordbrukare. Detta emedan tillväxten inom industrin (i trängre mening) av det konstanta kapitalet i proportion till* det variabla är förenad med absolut tillväxt, fastän relativ minskning†, av det variabla kapitalet; medan i jordbruket det variabla kapital, som erfordras för exploatering av ett visst jordstykke, absolut avtar. Det kan alltså växa endast om ny mark‡ odlas, och detta förutsätter i sin tur ännu större tillväxt av den icke jordbrukande befolkningen.” (III, 2, 177)

Den moderna teorins ståndpunkt är även på denna punkt diametralt motsatt romantiken med dess sentimentala veklagan. Insikt om en företeelses nödvändighet framkallar givetvis en helt annan inställning till den, en förmåga att bedöma dess olika sidor. Den företeelse vi nu sysslar med är också en av de djupaste och allmännaste motsättningarna i det kapitalistiska systemet. Stadens skiljande från landsbygden, motsatsställningen mellan dem och stadens exploatering av landsbygden – dessa den expanderande kapitalismens universella följd företeelser – är en nödvändig produkt av att den ”kommersiella rikedom” (för att använda Sismondis uttryck) dominerar över ”jordrikiedom” (jordbruksrikiedom). Stadens dominans över landsbygden (såväl ekonomiskt, politiskt och intellektuellt som i alla andra avseenden) är därför en allmän och ofrånkomlig företeelse i alla länder med varuproduktion och kapitalism, däribland i Ryssland: endast sentimentala romantiker kan sörja över denna företeelse. Den vetenskapliga teorin pekar tvärtom på den progressiva aspekt, som det industriella storkapitalet förlänar denna motsättning. ”I och med den ständigt växande övervikten för stadsbefolkningen, som den hopar samman i stora centra, koncentrerar den kapitalistiska produktionen ... samhällets historiska rörelsekraft” (die geschichtliche Bewegungskraft der Gesellschaft).§

Om stadens dominans är nödvändig, så kan endast en tillströmning av befolkning till städerna neutralisera (och neutraliserar faktiskt, såsom historien visar) den ensidiga karaktären av denna dominans. Om staden med nödvändighet skaffar sig en privilegierad ställning och lämnar kvar landsbygden underordnad, outvecklad, hjälplös och beträngd, så kan endast en tillströmning av landsbygdsbefolkning till städerna, endast en sådan blandning och sammanmältning av jordbrukande och icke-jordbrukande befolkning lyfta landsbygdsbefolkningen ur dess hjälplöshet. Som svar på romantikernas reaktionära klagan och lamentationer pekar den moderna teorin därför på hur just detta närmande mellan den jordbrukande och den icke-jordbrukande befolkningens levnadsvillkor skapar förutsättningar för att undanröja motsatsställningen mellan stad och land.

Man undrar nu vilken ståndpunkt våra narodistiska ekonomer intar i denna fråga. Otvivelaktigt den sentimentalt romantiska. De är inte bara oförmögna att förstå *nödvändigheten* av att

* Tyskans im Verhältnis zu (i förhållande till) har i Cavefors', utgåva översatts med ”i proportion till” – Red

† Läsaren kan efter detta bedöma hur skarpsinnig hr N-on är när han i sina Essäer ogenerat förvandlar den relativa minskningen av det variabla kapitalet och antalet arbetare till en absolut minskning och härav drar en massa högst befängda slutsatser om att hemmamarknaden ”krymper” o d.

‡ Det var just detta villkor vi avsåg när vi sade att Rysslands inre kolonisering gör det svårare för lagen om industribefolkningens större tillväxt att komma till uttryck. Man behöver bara erinra sig skillnaden mellan Rysslands redan för länge sedan befolkade centrala områden, där industribefolkningens tillväxt mindre gynnat städerna än fabriksbyarna och de små fabriksorterna, och t ex det efter reformen befolkade Novorossija, där städerna tillväxer i en takt som kan jämföras med den amerikanska. Vi hoppas att på annan plats utförligare kunna behandla denna fråga.

§ Jfr också den slående karakteristiken av industricentras progressiva roll i befolkningens intellektuella utveckling i *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*, 1845. Att erkännandet av denna roll inte hindrat författaren till *Den arbetande klassens läge i England* att djupt förstå den motsättning, som yttrar sig i stadens skiljande från landsbygden, bevisas av hans polemiska verk mot Dühring.

industriebefolkningen tillväxer under det givna samhällsekonomiska systemet, utan försöker t o m blunda för själva företeelsen likt en fågel som gömmer huvudet under vingen. Som väntat har det inte kommit något svar på P Struves påpekanden, att påståendet om en absolut minskning av det variabla kapitalet i hr N-ons resonemang om kapitalismen är ett grovt fel ("Kritiska anmärkningar", s 255), att det är orimligt* att på grund av den lägre procenten industriebefolkning i Ryssland ställa landet i motsatsställning till väst och inte beakta ökningen av denna procent till följd av kapitalismens utveckling (Sozialpolitisches Centralblatt, 1893, nr 1). Samtidigt som de narodistiska ekonomerna ständigt ordar om Rysslands särdrag har de inte ens förmått ta upp frågan om de verkliga särdragen i industriebefolkningens uppkomst i Ryssland†, vilken vi tidigare i korthet refererat till. Sådan är narodnikernas teoretiska inställning till frågan. Men i verkligheten, när narodnikerna obesvärade av teoretiska tvivel resonerar om böndernas ställning på landsbygden efter reformen, erkänner de att de bönder som stöts ut från jordbruket flyttar till städer och fabrikscentra, och de begränsar sig därvid endast till att begråta företeelsen liksom Sismondi begrät den.‡ Den djupgående omvandling av folkmassornas levnadsvillkor, som pågått i Ryssland efter reformen, en process som för första gången rubbat böndernas bofasthet och bundenhet vid orten, gjort dem rörliga och fört de jordbruksarbetande närmare de icke-jordbruksarbetande, landsbygdens arbetande närmare städernas§ har narodnikerna inte alls lagt märke till vare sig i dess ekonomiska eller i (kanske ännu viktigare) dess moraliska och bildningsmässiga betydelse, och denna process har bara gett dem anledning till sentimentalt romantiskt suckande.

IV. Romantikens praktiska önskemål

Vi skall nu försöka sammanfatta Sismondis allmänna syn på kapitalismen (som läsaren minns ställde sig också Efrusi denna uppgift) och granska romantikens praktiska program.

* Läsaren torde minnas att Sismondi gjorde just detta fel när han talade om Frankrikes "lycka" med dess 80 procent jordbruksbefolkning, som om detta vore särdraget i något slags "folklig produktion" o d och inte ett uttryck för eftersläpningen i kapitalistisk utveckling.

† Jfr A Volgin, *Argumenteringen för narodismen i hr Vorontsovs arbeten*, S:t Petersburg 1896, s 215f.

‡ I rättvisans namn måste det förresten sägas att Sismondi, när han iakttog industriebefolkningens tillväxt i vissa länder och erkände denna företeelses generella karaktär, här och där uttalade insikt om att detta inte bara var något slags "anomali" o d utan en djupgående förändring av befolkningens livsvillkor – en förändring där det också måste erkännas somligt som är gott. Hans följande resonemang om arbetsdelningens skadlighet visar åtminstone på mycket djupare åsikter än åsikterna hos t ex hr Michajlovskij, som hittat på en allmän "formel för framsteg" i stället för en analys av de bestämda former, som arbetsdelningen antar i olika samhällsekonomiska formationer och under olika utvecklingsperioder.

"Även om enformigheten i de operationer, som arbetarnas hela verksamhet på en fabrik är reducerad till, uppenbart måste skada deras utveckling [intelligence], måste det i rättvisans namn sägas att manufakturarbetarna i England enligt iakttagelser av de bästa domare [judes, kännare] står högre i fråga om utveckling, bildning och moral än jordbruksarbetarna (ouvriers des champs)." (I, 397) Sismondi pekar också orsakerna: Vivant sans cesse ensemble, moins épuisés par la fatigue, et pouvant se livrer davantage a la conversation, les idées ont circulé plus rapidement entre eux (Eftersom de ständigt lever tillsammans, är mindre uttröttade av arbetet och kan samtala mer med varandra, sprider sig idéerna snabbare bland dem – Red). Men, noterar han melankoliskt, aucun attachement á l'ordre établi (de hyser ingen hängivenhet för den etablerade ordningen – Red).

§ Även formerna för denna process är olika i europeiska Rysslands centrala del och utkantsområdena. Det är huvudsakligen jordbruksarbetare från de centrala svartjordsguvernemenen och delvis icke-jordbruksarbetare från industriguvernemenen som migrerar till utkantsområdena, där de sprider sina kunskaper i "hantverk" och "inplanterar" industri bland den rent jordbrukande befolkningen. Från industrizonen migrerar icke-jordbruksarbetare, delvis till Rysslands alla hörn men främst till huvudstäderna och stora industricentra, varvid denna industriella ström, om man kan uttrycka det så, är så stark att det blir brist på jordbruksarbetare, vilka just söker sig till industriguvernemenen (Moskva-, Jaroslavl- och andra guvernemenen) från de centrala svartjordsguvernemenen. Se S A Korolenko, *Det fria lönarbetet* osv.

Vi har sett att Sismondis förtjänst bestod i att han var bland de första att *påpeka* kapitalismens motsättningar. Men efter att ha påpekat dem underlät han att försöka analysera dem och förklara deras ursprung, utveckling och tendens och betraktade dem rentav som onaturliga eller felaktiga avvikelser från det normala. Mot dessa ”avvikelser” protesterade han naivt med sentenser, avslöjanden, råd om hur de skulle avhjälpas osv, som om dessa motsättningar inte uttryckte *reella intressen* hos reella befolkningsgrupper, vilka intar en bestämd plats i hela det nutida samhällsekonomiska systemet. Detta är romantikens mest framträdande drag: att tro att en intresse motsättning (som är djupt rotad i själva det samhällsekonomiska systemet) är en motsättning eller ett fel hos en doktrin, ett system, t o m vissa åtgärder osv. Den snäva synkretsen hos en Kleinbürger*, som själv står utanför de utvecklade motsättningarna och intar en mellanställning, en övergångsställning mellan de två antipoderna, förenas här med naiv idealism – vi är nästan beredda att säga byråkratism – som ser förklaringen till systemet i människornas (särskilt de makthavande människornas) åsikter och inte tvärtom. Vi skall ge exempel på Sismondis alla dylika bedömningar.

”Har inte England, när det glömmet människorna för tingens skull, offrat målet för medlen?

Englands exempel är desto mer frapperande som det är en fri, upplyst och välstyrd nation och alla dess olyckor enbart beror på att det har följt en *felaktig* ekonomisk riktning.” (I, p. IX)
Hos Sismondi spelar England överhuvudtaget rollen som avskräckande exempel för kontinenten – precis som hos våra romantiker, som inbillar sig att de kommer med något nytt och inte det allra äldsta skräpet.

”När jag riktade mina läsares uppmärksamhet på England ville jag visa ... vår egen framtids historia, om vi fortsätter att handla enligt de principer som det har följt.” (I, p. XVI)

”... Kontinentens stater anser det nödvändigt att följa England i dess manufakturkarriär.” (II, 330) ”Det finns ingen mer slående, mer förskräckande anblick än den England erbjuder.” (II, 332)[†]

”Vi får inte glömma att rikedom bara är det som representerar [n'est que la représentation] livets behag och bekvämligheter [den borgerliga rikedom har här redan ersatts av rikedom överhuvudtaget!], och det är att ta ordet för att vara saken [prendre le mot pour la chose] om man skapar konstlad rikedom och därmed dömer nationen till vad som i själva verket är fattigdom och lidande.” (I, 379)

”... Så länge nationerna följde enbart naturens anvisningar [befallningar, indications] och begagnade sig av de fördelar, som klimat, jordmån, läge och besittning av råvaror erbjöd, försatte de sig inte i en *onaturlig situation* [une position forcée], sökte de inte en *skenbar rikedom* [une opulence apparente], som för folkets massa förvandlas till reellt armod.” (I, 411)
Den borgerliga rikedom är endast skenbar!! ”Det är farligt för en nation att stänga sina dörrar för utrikeshandeln: nationen tvingas därigenom till en så att säga [en quelque sorte] *falsk aktivitet*, som leder till dess undergång.” (I, 448)[‡]

* Småborgare – Red

[†] För att åskådligt visa den *europiska* romantikens relation till den ryska skall vi i fotnoter citera några ställen hos hr N-on. ”Vi har inte velat dra nytta av de lärdomar som det ekonomiska utvecklingsförloppet i Västeuropa gett oss. Vi har så till den grad frapperats av glansen från kapitalismens utveckling i England och är så frapperade av kapitalismens omätligt snabba utveckling i de Amerikanska Staterna” osv. (323) Som synes är inte ens uttrycken hos hr N-on bländande nya! Han ”frapperas” av precis detsamma som ”frapperade” Sismondi i seklets början.

[‡] Oriktig är den ekonomiska väg vi gått de senaste 30 åren” (281) ... ”Vi har alltför länge identifierat

.. Arbetslönen innehåller en nödvändig del, som måste upprätthålla livet, kraften och hälsan hos dem som erhåller den ... Ve den regering som rör denna del – den offerar alltsammans [il sacrifice tout ensemble] – både människorna och hoppet om framtida rikedom ... Denna skillnad låter oss förstå hur falsk den politik är som förs av regeringar, vilka har sänkt de arbetande klasserna ner till den knappa arbetslön som erfordras för att öka fabrikanternas, köpmännens och egendomsägarnas nettointkomster.” (II, 169) *

”Det är äntligen dags att fråga: vart är vi på väg [où l'on vent aller] ?” (II, 328)

”Deras åtskiljande [egendomsägarnas klass och de arbetandes], deras intressemotsättning är en följd av den nuvarande konstlade organisation, som vi har gett människornas samhälle ... Den naturliga ordningen för socialt framåtskridande eftersträvade inte alls att skilja människorna från tingen eller rikedom från arbetet; på landsbygden kunde egendomsägaren förbli jordbrukare; i staden kunde kapitalisten förbli hantverkare [artisan]; avskiljandet av en arbetande klass och en sysslolös klass var inte alls absolut nödvändigt för samhällets existens eller för produktionen; vi införde detta för den största nyttan för alla; det ankommer på oss [il nous appartient] att reglera det så, att denna nytta verkligen uppnås.” (II, 348)

”Genom att på så sätt ställa producenterna i opposition mot varandra [dvs företagen mot arbetarna] har man tvingat dem att gå en väg som är *diametralt motsatt* samhällets intressen ... I denna ständiga kamp om att sänka arbetslönen glömmer alla bort det sociala intresset, som envar är delaktig i.” (II, 359-360) Även dessförinnan omnämns de vägar historien testamenterat: ”I början av samhällslivet *äger varje människa kapital*, varmed hon utövar sitt arbete, och nästan alla hantverkare lever på en inkomst som i lika mån består av vinst och arbetslön.” (II, 359) †

Detta torde räcka ... Man kan vara säker på att en läsare, som inte känner till vare sig Sismondi eller hr N-on, har svårt att säga vilken av de båda romantikerna, den i fotnoterna eller den i texten, som intar den mest primitiva och naiva ståndpunkten.

Detta motsvaras också helt av Sismondis praktiska önskemål, som han ägnade så mycket utrymme i sina ”Nouveaux Principes”.

Vad som skiljer oss från Adam Smith, säger Sismondi redan i första boken av sitt verk, är att ”vi nästan alltid kräver samma regeringsingripande som Smith förkastade” (I, 52). ”Staten rättar inte till fördelningen ...” (I, 80) ”Lagstiftaren skulle kunna tillförsäkra den fattige vissa garantier mot den allmänna konkurrensen.” (I, 81) ”Produktionen måste avpassas efter samhällsinkomsten, och de som uppmuntrar till obegränsad produktion utan att bry sig om att

kapitalismens intressen med folkhushållets – en ytterst fördärlig villfarelse ... De *synbara resultaten* av beskyddet av industrin ... har till den grad *bländat oss*, att vi helt har tappat bort den folklig-samhälleliga sidan ... vi har tappat ur sikte, på vems bekostnad en sådan utveckling sker, vi har också glömt syftet med all slags produktion” (298) – utom den kapitalistiska!

”Ringaktningen för det egna förflutna ... inplanteringen av kapitalism ...” (283) ”Vi ... har begagnat alla medel för att inplantera kapitalism ...” (323) ”Vi har förbisett ...” (Ibid)

* ”... Vi har inte hindrat de kapitalistiska produktionsformernas utveckling, trots att de baserar sig på expropriering av bönderna.” (323)

† ”I stället för att hålla fast vid våra sekellånga traditioner; i stället för att utveckla principen om nära samband mellan produktionsmedlen och den direkte producenten ... i stället för att höja deras [*böndernas*] arbetsproduktivitet genom att koncentrera produktionsmedlen i deras: händer ... i stället för allt detta har vi slagit in på en *helt motsatt väg*.”_s (322f) ”Vi har trott att kapitalismens utveckling är en utveckling av hela den folkliga produktionen ... vi har *förbisett* att den enas utveckling ... kan försiggå uteslutande på den andras bekostnad.” (323) Vår kursiv.

ta reda på denna inkomst driver nationen mot undergång, samtidigt som de tror sig öppna vägen för den till rikedom [le chemin des richesses].” (I, 82) ”När rikedomen ökar successivt [gradu ], n r den är proportionell till sig själv, när ingen av dess delar utvecklas om ttligt snabbt, då sprider den allmänt välstånd ... Kanske  r det regeringarnas skyldighet att fördröja [ralentir!!] denna rörelse i syfte att reglera den.” (I, 409-410)

Sismondi har inte minsta begrepp om den väldiga historiska betydelse som utvecklingen av samhällets produktivkrafter har, en utveckling som äger rum just på denna mots ttningarnas och disproportions v g!

”Om regeringen utövar ett reglerande och modererande inflytande på strävan till rikedom, kan detta få oändligt välgörande följder.” (I, 413) ”Vissa regleringar av handeln, vilka numera fördöms av den allmänna opinionen, kan, även om de förtjänar att fördömas såsom uppmuntringar åt industrin, kanske rättfärdigas såsom tyglar.” (I, 415)

Redan i dessa Sismondis resonemang visar sig hans slående oförmåga att hålla takt med historien: han har inte minsta idé om att befrielsen från medeltida regleringar var hela den historiska innebörden av den period, vars samtida han var. Han hade ingen känsla för att hans resonemang gav vatten på kvarnen åt l'ancien r gimes* dåtida försvarare, som fortfarande var så starka t o m i Frankrike för att inte tala om andra stater på den europeiska kontinenten, där de hade herraväldet.†

Utgångspunkten för Sismondis praktiska önskemål  r sålunda förmynderskap, fördröjande, reglementerande.

Denna ståndpunkt är helt naturlig och framspringer ofrånkomligen ur Sismondis hela id krets. Han levde just på den tid, då den maskinella storindustrin tog sina första steg på den europeiska kontinenten, då den tv ra och häftiga omvandlingen av alla samh llesrelationer inleddes under maskinernas inflytande (m rk väl: just under inflytande av den maskinella industrin och inte av ”kapitalismen” överhuvudtaget)‡, en omvandling som i den ekonomiska vetenskapen brukar kallas the industrial revolution (den industriella revolutionen). Så här karakteriseras den av en av de första ekonomer som förmådde bedöma hela djupet av omvälvningen, vilken ersatte de patriarkaliska, halvt medeltida samhällena med moderna europeiska samhällen:

” .. Historien om den engelska industriella utvecklingen de senaste 60 åren [detta skrevs 1844] har inget motstycke i m nskligens annaler. F r 60-80 år sedan var England ett land som alla andra, med små st der, med obetydlig och enkel industri, med gles men relativt stor jordbrukande befolkning. Nu  r det ett land som inget annat, med en huvudstad med 2,5 miljoner invånare, med stora industristäder, med en industri som f rs r hela världen med produkter och producerar nästan allt med hjälp av de mest komplicerade maskiner, med en flitig, intelligent, tät befolkning, som till två tredjedelar  r sysselsatt i industrin och handeln och består av helt andra klasser, ja som utg r en helt annan nation med andra seder och behov

* Det gamla systemet – *Red*

† Efrusi har i dessa Sismondis klagomål och önsknningar hittat ”civilkurage” (nr 7, s 139). Uttalandet av sentimentala önsknningar kräver civilkurage!! Ta bara en titt i vilken historiebok för gymnasiet som helst, så kan ni där l sa att de västeuropeiska staterna under 1800-talets första fjärdedel var organiserade efter den typ som statsr ttsvetenskapen betecknar med termen Polizeistaat (polisstat – *Red*). Ni l ser där att den historiska uppgiften inte bara under denna utan också under nästa fjärdedel av seklet just var att bekämpa den. Ni f rst r då att Sismondis ståndpunkt har en lukt av inskränktheten hos restaurationstidens franske sm bonde, att Sismondi  r ett exempel på hur den småborgerliga sentimentala romantiken förenas med fenomenal medborgerlig omogenhet.

‡ Kapitalismen i England dateras inte till 1700-talets slut, utan ojämförligt mycket tidigare.

än då för tiden. Den industriella revolutionen har för England samma betydelse som den politiska revolutionen för Frankrike och den filosofiska för Tyskland, och avståndet mellan England av år 1760 och England av år 1844 är minst lika stort som mellan l'ancien régime Frankrike och julirevolutionens.”*

Detta var den mest fullständiga ”sönderbrytning” av alla gamla, djuprotade relationer, som hade sin ekonomiska bas i småproduktionen. Sismondi med sin reaktionära, småborgerliga ståndpunkt kunde naturligtvis inte förstå betydelsen av denna ”sönderbrytning”. Vad han främst och mest önskade, bad om, vädjade om och krävde var naturligtvis att ”sönderbrytningen hejdas”.†

Hur skall man då ”hejda sönderbrytningen”? Givetvis främst genom att stödja den folkliga ... dvs ”patriarkaliska produktionen”, bönderna och småjordbruket överhuvudtaget. Sismondi ägnar ett helt kapitel (II, VII, ch. VIII) åt ”hur regeringen bör skydda befolkningen mot konkurrensens följder”.

”Gentemot den jordbrukande befolkningen består regeringens allmänna uppgift i att tillförsäkra de arbetande [a ceux qui travaillent] en del av egendomen eller framför allt annat ge företräde åt att stödja [favoriser] vad vi kallat det patriarkaliska jordbruket.” (II, 340)

”En statut från Elisabet, som inte efterlevdes, gjorde det förbjudet att i England bygga en lantstuga [*cottage*] annat än om den tilldelades fyra acres jord. Om denna lag hade följts, skulle inget äktenskap ha kunnat ingås mellan daglönare utan att de hade fått en egen *cottage*, och ingen *cottage* skulle ha bragts till yttersta armod. Detta skulle ha varit ett steg framåt [c'est quelque chose], men fortfarande otillräckligt; i Englands klimat skulle bondebefolkningen leva i nöd med 4 acres jord. *Cottagers* i England har nu mestadels bara 1,5-2 acres jord, som de betalar ett ganska högt arrende för .. Man borde i lag ålägga ... godsägaren, när han delar upp en av sina åkrar mellan många *cottagers*, att ge envar tillräckligt mycket jord för att kunna leva på den.” (II, 342-343) ‡

Läsaren ser att romantikens önskemål är helt likartade med narodnikernas önskemål och program: de är på precis samma sätt baserade på att den verkliga ekonomiska utvecklingen ignoreras och på att förhållanden, som reproducerar en grå forntids patriarkaliska förhållanden, helt orimligt överförs på epoken av maskinell storindustri, ursinnig konkurrens och kamp mellan intressen.

* Engels. *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*.

† Hr N-on, vågar vi hoppas, kommer inte att ta illa upp att vi av honom (s 345) lånar detta uttryck, som förefaller oss vara högst lyckat och karakteristiskt.

‡ ”Att hålla fast vid våra sekelgamla traditioner; [är inte det patriotism?] utveckla den nedärvda principen om nära förbindelse mellan produktionsmedlen och de direkta producenterna ...” (hr N-on, 322) ”Vi har vikit av från den väg vi följt i många sekler; vi har börjat undanröja den produktion, som grundar sig på nära förbindelse mellan den direkte producenten och produktionsmedlen, på nära förbindelse mellan jordbruket och förädlingsindustrin, och till grund för vår ekonomiska politik lagt principen om utveckling av den kapitalistiska produktionen, grundad på produktionsmedlens expropriering från de direkta producenterna, med alla åtföljande olyckor som Västeuropa nu lider av.” (281) Må läsaren med detta jämföra själva ”västeuropéernas” ovannämnda syn på dessa ”olyckor som Västeuropa lider av” osv. ”Principen att ... tilldela bönderna jord eller ... förse själva producenterna med arbetsredskap” (s 2) ... ”sekelgamla folkliga grundvalar” (75) ... ”I dessa siffror [just siffror som visar ”hur stor den minimängd jord är, som under rådande ekonomiska förhållanden krävs för jordbruksbefolkningens materiella trygghet”] har vi följaktligen ett av elementen för en lösning på det ekonomiska problemet, men just bara ett av elementen.” (65) Som synes älskade de västeuropeiska romantikerna minst lika mycket som de ryska att i ”sekelgamla traditioner” hitta ”sanktioner” för folklig produktion.

V. Romantikens reaktionära karaktär

Givetvis kunde Sismondi inte vara omedveten om *hur* den verkliga utvecklingen förlöpte. När han kräver ”uppmuntran åt småjordbruket” (II, 355) säger han därför rent ut att man borde ”ge jordbruket en inriktning diametralt motsatt den som det nu har i England” (II, 354-355).*

”England har lyckligtvis ett medel att göra mycket för sina fattiga på landsbygden genom att mellan dem fördela sina väldiga allmänningar [ses immenses communaux] ... Om dess allmänningar delades upp i fria jordlotter [en propriétés franches] på mellan 20 och 30 acres, så skulle de [engelsmännen] få bevittna pånyttfödelsen av den oavhängiga och stolta lantmannaklass, det *yeomanry*, vars nästan totala förintelse de nu beklagar.” (II, 357-358)

Romantikens ”planer” beskrivs som mycket lätta att genomföra just därför att de ignorerar de reella intressena, något som är romantikens väsen. ”Ett sådant förslag [att dela ut jord i små lotter till daglönarna och ålägga jordägarna att dra försorg om de sistnämnda] kommer sannolikt att uppröra de stora jordägarna, som nu ensamma åtnjuter lagstiftande makt i England; men det är likväl rättvist ... De stora jordägarna är de enda som har behov av daglönare; de har skapat dem - må de också underhålla dem.” (II, 357)

När man läser sådana barnsligheter som skrevs i seklets början, blir man inte förvånad: romantikens ”teori” överensstämmer med det primitiva tillstånd hos kapitalismen överhuvudtaget, som betingade en så primitiv ståndpunkt. Kapitalismens faktiska utveckling – den teoretiska uppfattningen om den – synen på kapitalismen, mellan allt detta rådde på den tiden ännu överensstämmelse, och Sismondi framstår i varje fall som en helhjärtad skriftställare som är sig själv trogen.

”Vi har redan påpekat”, säger Sismondi, ”vilket beskydd denna klass [nämligen hantverkarklassen] en gång fann i instiftandet av skrån och korporationer [des jurandes et des maîtrises] ... Det är inte fråga om att återupprätta deras egendomliga och restriktiva organisation ... Men lagstiftaren måste ställa som sitt mål att öka lönen för industriellt arbete, föra lönarbetarna ut ur den osäkra [*précaire*] situation de befinner sig i och slutligen underlätta för dem att skaffa sig vad de kallar en *ställning*[†] [un *état*] ... Arbetarna föds och dör nu som arbetare, medan arbetarens ställning förr var bara en förberedelse, ett första steg mot en högre ställning. Just denna möjlighet att avancera [*cette faculté progressive*] är det viktigt att återställa. Man måste se till att företagarna har intresse av att befordra sina arbetare till högre ställning, att den som tar anställning i en manufaktur verkligen börjar med att arbeta för vanlig lön men alltid framför sig har hoppet om att vid gott uppförande få del av företagets profiler.” (II, 344-345)

En småborgares ståndpunkt kan knappast uttryckas tydligare! Skråna är Sismondis ideal, och hans förbehåll om det icke önskvärda i att återställa dem betyder uppenbarligen endast att man bör ta skråets princip, dess idé (liksom narodnikerna vill ta byalagets princip, dess idé och inte den nutida fiskala förening som kallas byalag) och kasta bort dess medeltida vanskapligheter. Det befängda i Sismondis plan är inte att han helt och fullt skulle försvara skråna, vilja återupprätta dem – den uppgiften ställde han inte. Det befängda är att han som förebild tog ett *förbund*, som uppkom ur de snäva, primitiva behoven av att förena de lokala hantverkarna, och ville tillämpa detta mått, denna förebild på det kapitalistiska samhället, där det förenande, församhälleligande elementet utgörs av den maskinella storindustrin, som river ner de

* Jfr V V:s narodistiska program ”att dra historien längs en annan linje”. Jfr Volgin. lc (loco citato – det citerade stället – *Red*), s 181.

† Författarens kursiv.

medeltida skrankorna och utplånar orts-, ursprungs- och yrkesskillnader. Medveten om behovet av förbund, av sammanslutning överhuvudtaget i en eller annan form tar romantikern som förebild ett förbund, som tillgodoser de snäva behoven av sammanslutning i ett patriarkaliskt, orörligt samhälle, och vill tillämpa det på ett helt förvandlat samhälle – med rörlig befolkning, med församhälleligande av arbetet inte inom något byalag eller någon korporation, utan inom hela statens gränser och t o m utanför en enda stats gränser.*

Just detta misstag ger romantikern den välförtjänta beteckningen reaktionär, men med denna term avses inte någon önskan att helt sonika återupprätta medeltida institutioner, utan just försöket att mäta det nya samhället med den gamla patriarkaliska måttstocken, just önskan att hitta en förebild i den gamla ordningen och de gamla traditionerna, som inte alls motsvarar de förändrade ekonomiska förhållandena.

Denna omständighet har Efrusi absolut inte förstått. Karakteristiken av Sismondis teori såsom reaktionär har han uppfattat just i den grova, vulgära meningen. Efrusi blev upprörd Vad nu då, resonerade han, vad är Sismondi för en reaktionär när han ju säger rent ut, att han inte alls vill återupprätta skråna? Och Efrusi kom fram till att en sådan ”beskyllning” mot Sismondi ”för bakåtsträveri” var orättvis; att Sismondi tvärtom såg ”på skråorganisationen på ett riktigt sätt” och ”helt uppskattade dess historiska betydelse” (nr 7, s 147), såsom klargjorts genom de-ochde professorernas historiska undersökningar om skråorganisationens goda sidor.

Kvasilärda skriftställare har inte sällan en frapperande förmåga att inte se skogen för bara träd! Sismondis syn på skråna är betecknande och viktig *just därför* att han anknyter sina praktiska önskemål till dem.† Det är just därför som karakteristiken *reaktionär* har knutits till hans teori. Men Efrusi tar sig före att i ogjort väder prata om de senaste historiska arbetena om skråna!

Dessa malplacerade och kvasilärda utläggningar har resulterat i att Efrusi kringgått just frågans kärna: är det rätt eller orätt att karakterisera Sismondis doktrin som reaktionär? Han har förbisett just det som är det viktigaste – Sismondis *ståndpunkt*. ”Jag har”, sade Sismondi, ”i den politiska ekonomin framställts som en fiende till socialt framåtskridande, en anhängare av barbariska tvångsinstitutioner. Nej, jag önskar inte det som har varit, men jag önskar något bättre än det som nu är. Jag kan inte bedöma det nuvarande annat än genom att jämföra det med det förflutna, och jag vill långtifrån återuppbygga de gamla ruinerna när jag medelst dem försöker bevisa samhällets eviga behov.” (II, 433) Romantikernas *önskemål* (liksom narodnikernas) är mycket goda. Medvetandet om kapitalismens motsättningar höjer dem över de blinda optimisterna som förnekar dessa motsättningar. Orsaken till att Sismondi betecknas som reaktionär är inte alls att han skulle vilja återvända till medeltiden, utan just att han i sina

* Ett helt likartat misstag gör narodnikerna beträffande ett annat förbund (byalaget), som tillgodosåg de snäva behoven av att sammansluta lokala bönder, förenade av gemensamt jordäggande, bete o d (men främst av godsägarnas och ämbetsmännens förenade välde), men som inte alls motsvarar behoven hos varuekonomin och kapitalismen, som river ner alla lokala, stånds- och rangbetingade skrankor och vållar djup ekonomisk intresseoenighet inom byalaget. Behovet av förbund, av sammanslutning har inte blivit mindre i det kapitalistiska samhället utan tvärtom ökat ofantligt. Men det är helt befängt att tillämpa det gamla måttet för att tillgodose detta det nya samhällets behov. Detta nya samhälle kräver redan, för det första, att förbundet inte skall vara orts-, stånds- eller rangbetingat och, för det andra, att det skall utgå från den skillnad i ställning och intressen som har skapats genom kapitalismen och bondeklassens upplösning. Ett lokalt, stånds- och rangbetingat förbund, som förenar bönder vilka starkt skiljer sig åt i fråga om ekonomisk ställning och intressen, skulle däremot nu i kraft av sin *obligatoriska* karaktär bli *skadligt* både för bönderna själva och för hela samhällsutvecklingen.

† Se ovan, åtminstone rubriken på det kapitel, varur vi citerade resonemangen om skråna (citerade även av Efrusi, s 147).

praktiska önskemål ”jämförde det nuvarande med det förflutna” och inte med framtiden, just att han ”försökte bevisa samhällets eviga behov” * *medelst* ”ruinerna” och inte *medelst* de senaste utvecklingstendenserna. Just denna Sismondis småborgerliga ståndpunkt, som starkt skiljer honom från andra författare, vilka både samtidigt med honom och efter honom också försökt bevisa ”samhällets eviga behov”, var det som Efrusi inte förmådde begripa.

I detta Efrusis misstag yttrade sig samma snäva uppfattning av termerna ”småborgerlig” och ”reaktionär” som vi ovan talade om med anledning av den förstnämnda termen. Dessa termer refererar inte alls till de egoistiska begären hos en liten butiksägare eller till någon önskan att hejda samhällsutvecklingen, vända tillbaka: de talar endast om *felaktigheten* i vederbörande författares ståndpunkt, om inskränktheten i hans uppfattning och synkrets, som leder till valet av medel (för att uppnå ett mycket gott mål), vilka i praktiken inte kan bli effektiva, vilka kan tillfredsställa endast småproducenten eller göra det förflutnas försvarare en tjänst. Sismondi är t ex inte alls någon fanatiker för småägande. Han förstår minst lika bra som våra samtida narodniker behovet av sammanslutning, förbund. Han uttrycker önskan att ”halva profiten” i industriföretagen skall ”fördelas mellan de associerade arbetarna” (II, 346) . Han uttalar sig direkt för ett ”associationssystem”, där alla ”framgångar i produktionen skall komma dem tillgodo som är sysselsatta i den” (II, 438). Beträffande sin teoris förhållande till Owens, Fouriers, Thompsons och Muirons på den tiden välkända teorier förklarar Sismondi: ”Jag skulle liksom de vilja se en association genomförd mellan dem som gemensamt framställer en given produkt i stället för att de ställs i opposition mot varandra. Men jag tror inte att de medel, som de har föreslagit för att nå detta mål, någonsin skulle kunna leda dit.” (II, 365)

Skillnaden mellan Sismondi och dessa författare gäller just *ståndpunkten*. Därför är det helt naturligt att Efrusi, som inte förstått denna ståndpunkt, har gett en helt oriktig bild av Sismondis förhållande till dessa författare.

”Om Sismondi utövade ett alltför svagt inflytande på sina samtida”, läser vi i *Russkoje Bogatstvo* nr 8, s 57, ”om de av honom föreslagna sociala reformerna inte fick sitt förverkligande, så beror detta huvudsakligen på att han var betydligt före sin tid. Han skrev vid en tid, då bourgeoisin firade sin smekmånad ... Det är begripligt att rösten av en man, som krävde sociala reformer, under sådana förhållanden måste förbli en ropandes röst i öknen. Men vi vet ju att inte heller eftervärlden har behandlat honom särskilt mycket bättre. Detta beror kanske på att Sismondi, såsom vi redan förut sagt, är författare i en övergångsepok; även om han önskar stora förändringar kan han likväl inte helt avsvärja sig det förflutna. För moderata personer verkade han därför alltför radikal, medan han för mer extrema riktningars representanter framstod som alltför moderat.”

Att säga att Sismondi genom de av honom föreslagna reformerna ”var före sin tid” är, för det första, detsamma som att inte alls begripa själva innebörden i Sismondis doktrin; han säger om sig själv att han jämför det nuvarande med det förflutna. Det krävs ytterlig kortsynthet (eller ytterlig förkärlek för romantiken) för att kunna förbise den allmänna andan i och den allmänna betydelsen av Sismondis teori enbart därför att Sismondi hyste sympati för fabrikslagstiftningen † o d.

* Den omständigheten att han *försökte bevisa* dessa behovs existens höjer honom, upprepar vi, högt över de trångsynta borgerliga ekonomerna.

† Men Sismondi var inte heller i denna fråga ”före sin tid”, ty han gillade endast det som redan höll på att praktiseras i England utan att kunna förstå dessa omdaningars samband med den maskinella storindustrin och dess progressiva historiska funktion.

För det andra menar Efrusi alltså att skillnaden mellan Sismondi och de andra författarna bara låg i *graden av beslutsamhet* i de föreslagna reformerna: de gick längre, medan han inte helt avsvor sig det förflutna.

Det är inte detta saken gäller. Skillnaden mellan Sismondi och dessa författare ligger avsevärt djupare – inte alls i att somliga gick längre och andra var försagda*, utan i att de betraktade reformernas *själva karaktär* från två *diametralt motsatta* ståndpunkter. Sismondi försökte bevisa ”samhällets eviga behov”, och dessa författare försökte också bevisa samhällets eviga behov. Sismondi var utopist och grundade sina önskemål på en abstrakt idé och inte på reella intressen, och dessa författare var utopister och grundade också sina planer på en abstrakt idé. Men just deras planers karaktär skiljer sig helt åt, eftersom de betraktade den moderna ekonomiska utvecklingen, som ställde frågan om de ”eviga behoven”, från *diametralt motsatta* ståndpunkter. De nämnda författarna föregrep framtiden och gissade sig på ett genialt sätt till tendensen i den ”sönderbrytning”, som den förutvarande maskinella industrin höll på att genomföra inför deras ögon. De såg åt samma håll som den verkliga utvecklingen gick; de *var* verkligen *före* denna utveckling. Sismondi däremot vände utvecklingen *ryggen*; hans utopi föregrep inte framtiden utan restaurerade det förgångna; han såg inte framåt utan bakåt och drömde om att ”hejda sönderbrytningen”, just den ”sönderbrytning” *ur vilken* de nämnda författarna härledde sina utopier.† Det är därför som Sismondis utopi anses – och med rätta anses – vara reaktionär. Motiveringen för en sådan karakteristik består, upprepar vi än en gång, *enbart däri* att Sismondi inte förstod den progressiva betydelsen av den ”sönderbrytning” av de västeuropeiska staternas gamla, halvt medeltida, patriarkaliska samhällsförhållanden som den maskinella storindustrin började åstadkomma i slutet på förra seklet.

Denna Sismondis specifika ståndpunkt skiner igenom tom i hans resonemang om ”association” överhuvudtaget. ”Jag vill”, säger han, ”att äganderätten till manufakturerna [la propriété des manufactures] skall delas mellan ett större antal medelstora kapitalister och inte koncentreras i händerna på en enda person som äger många miljoner ...” (II, 365) Ännu tydligare kommer småborgarens ståndpunkt fram i följande tirad: ”Det är inte de fattigas klass utan daglönarnas klass som måste avskaffas; de bör återföras till egendomsägarnas klass.” (II, 308) ”Återföra” till egendomsägarnas klass – i dessa ord finns hela kärnan i Sismondis doktrin!

Givetvis måste Sismondi själv ha känt på sig att hans fromma önskningar var ogenomförbara, att det fanns en stark dissonans mellan dem och den dåtida intressekonflikten. ”Uppgiften att åter förena intressena hos dem som tillsammans deltar i samma produktion [qui concurrent á la même production] ... är utan tvivel svår, men jag tror inte att svårigheten är så stor som det antas.” (II, 450) ‡ Medvetandet om att de egna önskningarna och förväntningarna inte motsvarar de verkliga förhållandena och deras utveckling framkallar helt

* Vi vill inte säga att det i detta avseende inte finns någon skillnad mellan de nämnda författarna, men den *förklarar inte saken* och ger en felaktig bild av Sismondis relation till de andra författarna: det verkar som om de hade intagit samma ståndpunkt och skiljer sig åt bara i fråga om hur beslutsamma och konsekventa slutsatserna är. Saken gäller inte att Sismondi inte ”gick” *så långt*, utan att han ”gick” *bakåt* medan de nämnda författarna ”gick” *framåt*.

† ”Robert Owen, kooperationens fader, tog”, säger Marx, ”fabrikssystemet till utgångspunkt inte endast för sina praktiska försök utan också teoretiskt, i det han betraktade fabrikssystemet som den sociala revolutionens utgångspunkt. Han hade dock inte ... samma illusioner som sina efterföljare beträffande dessa isolerade omvandlingselements räckvidd.”

‡ ”Den uppgift som det ryska samhället har att lösa blir för varje dag alltmer komplicerad. För varje dag blir kapitalismens erövring alltmer omfattande ...” (Ibid)

naturligt en strävan att bevisa att det ”ännu inte är för sent” att ”vända tillbaka” o d. Romantikern försöker stödja sig på att det existerande systemets motsättningar är *outvecklade*, på att landet är *efterblivet*. ”Folken har tillkämpat sig det frihetssystem vi nu trätt in i [det är fråga om feodalismens fall] ; men vid den tid, då de krossade det ok de så länge burit, var de arbetande klasserna [les hommes de peine] inte berövade all egendom. På landsbygden ägde de jord [ils se trouvérent associés á la propriété du sol] såsom hälftenbrukare, räntebönder [censitaires] och arrendatorer. Såsom medlemmar av korporationer och hantverksföreningar [métiers], som de bildat för inbördes skydd, var de i städerna självständiga industriidkare [ils se trouvérent associés á la propriété de leur industrie] . Först i våra dagar, först den allra senaste tiden [c'est dans ce moment même] håller rikedomens och konkurrensens framåtskridande på att bryta sönder alla dessa associationer. Men denna sönderbrytning [révolution] är ännu till hälften oavslutad.” (II, 437)

”Visserligen befinner sig nu bara en enda nation i denna onaturliga situation; endast i en enda nation ser vi denna ständiga kontrast mellan skenbar rikedom [richesse apparente] och förfärande armod hos en tiondel av befolkningen som nödgas leva på offentlig välgörenhet. Men denna nation, så efterföljansvärd i andra avseenden, så bländande även i sina fel, har med sitt exempel förlett alla statsmän på kontinenten. Om dessa funderingar inte längre kan vara till nytta för den, så tror jag mig åtminstone göra mänskligheten och mina landsmän en tjänst genom att visa hur farlig den väg är, som den följer, och genom dess egna erfarenheter bevisa att ett baserande av den politiska ekonomin på principen om obegränsad konkurrens är detsamma som att offra mänsklighetens intresse för alla personliga lidelsers samtidiga verkan,” (II, 368)* Så slutar Sismondi sina ”Nouveaux Principes”.

Sismondis och hans teoris allmänna betydelse har klart o tydligt formulerats av Marx i följande kommentar, som först g en skildring av de förhållanden i det västeuropeiska ekonomisk livet, som gav upphov till en sådan teori (och dessutom gjord detta just i en epok då kapitalismen bara hade börjat skapa e maskinell storindustri där), och därefter också ett omdöme o: den.†

”Medeltidens småborgardöme och småbondestånd var den m derna bourgeoisins förelöpare. I de industriellt och kommersiellt mindre utvecklade länderna vegeerar denna klass vidare bred den uppväxande bourgeoisin.

I de länder, där den moderna civilisationen utvecklat sig, har uppstått ett nytt småborgerskap, som svävar mellan proletariatet och bourgeoisin, och som ständigt bildas på nytt som en kompletterande del av det borgerliga samhället, men vars medlemmar oupphörligt genom konkurrensen slungas ned i proletariatet och som med storindustrins utveckling t o m ser en tidpunkt närma sig, när de fullständigt försvinner som en självständig del av det moderna samhället och inom handel, industri och åkerbruk ersättes med arbetsupplysningsmän och tjänstemän.

I länder som Frankrike, där bondeklassen utgör långt mer än hälften av befolkningen, var det naturligt, att de skriftställare, som uppträdde för proletariatet ... anlade småborgarens och småbondens måttstock på sin kritik av den borgerliga regimen och tog arbetarnas parti från en småborgerlig ståndpunkt. Så bildades den småborgerliga socialismen. Sismondi är

* ”Det ryska samhället har en stor, ytterst svår men inte omöjlig uppgift att lösa – att utveckla befolkningens produktivkrafter i en sådan form att hela folket och inte bara en obetydlig minoritet skall kunna dra nytta av dem.” (N-on, 343)

† Jfr citat i *Russkoje Bogatstvo* nr 8, s 57, samt i hr N-ons artikel i *Russkoje Bogatstvo* nr 6, s 94.

huvudrepresentanten för denna litteratur ej blott för Frankrike utan också för England.

Denna socialism klarlade högst skarpsinnigt motsägelserna i de moderna produktionsförhållandena. Den avslöjade nationalekonomernas hycklande försköningar. Den uppvisade ovedersägligt de ödeläggande verkningarna av maskinerna och arbetsdelning, kapitalens och jorlegendomarnas koncentration, överproduktionen, kriserna, småborgarnas och småböndernas nödvändiga undergång, proletariats elände, anarkin i produktionen, de skriande missförhållandena i rikedomens fördelning, det industriella förintelsekriget nationerna emellan, de gamla sedernas, de gamla familjeförhållandenas och de gamla nationaliteternas upplösning.*

Till sitt positiva innehåll vill emellertid denna socialism antingen återställa de gamla produktions- och samfärdsmedlen och med dem de gamla egendomsförhållandena och det gamla samhället, eller också vill den med våld spärra in de moderna produktions- och samfärdsmedlen inom de gamla egendomsförhållandenas ram, som av de förra sprängts och måste sprängas. I båda fallen är den reaktionär och därtill utopisk.

Skråväsen i industrin och patriarkalisk hushållning på landsbygden är dess sista ord.” †

Att denna karakteristik är rättvis har vi försökt visa vid granskningen av varje enskilt led i Sismondis teori. Här skall vi bara notera det kuriösa trick som Efrusi tillgripit som kronan på alla missar i sin redovisning, kritik och bedömning av romantiken. Som läsaren minns förklarade Efrusi i själva början på sin artikel (i nr 7 av *Russkoje Bogatstvo*), att det var ”orättvist” och ”oriktigt” (1 c, s 138) att räkna Sismondi till reaktionärerna och utopisterna. För att bevisa sin tes lyckades Efrusi, för det första, med total tystnad kringgå det viktigaste, nämligen sambandet mellan Sismondis *ståndpunkt* och situationen för och intressena hos en särskild klass i det kapitalistiska samhället, småproducenterna; för det andra gav Efrusi vid genomgången av de enskilda satserna i Sismondis teori delvis en helt felaktig bild av hans förhållande till den moderna teorin, såsom vi ovan visat, eller ignorerade delvis helt enkelt den moderna teorin genom att försvara Sismondi med hänvisningar till tyska lärda, som ”inte gick längre” än Sismondi; för det tredje, slutligen, vill Efrusi sammanfatta bedömningen av Sismondi sålunda: ”Vår [!] syn på Simon-de de Sismondis betydelse”, säger han, ”kan [!!] vi sammanfatta i följande ord” av en tysk ekonom (*Russkoje Bogatstvo* nr 8, s 57), och sedan följer det av oss ovan citerade stället, dvs *endast en liten del* av denne ekonoms karakteristik, varvid just den del, där sambandet mellan Sismondis teori och den särskilda klassen i det moderna samhället klargörs, och den del, där den definitiva slutsatsen dras att Sismondi är reaktionär och utopist, har utelämnats! Men inte nog med det. Efrusi har inte inskränkt sig till att ta fram *en liten del* av utlåtandet, vilken inte ger något som helst begrepp om *hela* utlåtandet, och alltså gett en helt felaktig bild av denne ekonoms inställning till Sismondi. Han har dessutom velat skönmåla Sismondi och samtidigt låtsats att endast återge nämnde ekonoms åsikter.

”Låt oss tillfoga”, säger Efrusi, ”att Sismondi i fråga om vissa teoretiska uppfattningar är en föregångare till de mest framstående moderna ekonomerna ‡, låt oss minnas hans åsikter om inkomsten på kapital, om krisen, hans klassificering av nationalinkomsten osv.” (Ibidem) I

* Detta utdrag citerar Efrusi i nr 8 av *Russkoje Bogatstvo* på s 57 (från sista styckets början).

† Jfr *Russkoje Bogatstvo*, nämnda artikel, 1894, nr 6, s 88. Hr N-on gör sig skyldig till två inexactheter och ett utelämnande i översättningen av detta utdrag. I stället för ”småborgarens” och ”småbondens” skriver han ”en snävt kalkborgerlig” och ”snäv bonde-”. I stället för ”arbetarnas parti” skriver han ”folkets parti”, trots att det i originalet står der Arbeiter. Orden ”måste sprängas” (gesprengt werden mussten) utelämnar han.

‡ Såsom Adolf Wagner? *Författarens anmärkning*.

stället för att till den tyske ekonomens påpekande av Sismondis förtjänster *foga samme* ekonoms påpekande av Sismondis småborgerliga ståndpunkt, av hans utopis reaktionära karaktär *fogar alltså* Efrusi till *förtjänsterna* hos Sismondi *just de delar av hans teori* (såsom ”klassificeringen av nationalinkomsten”), i vilka det enligt samme ekonom utlåtande inte finns ett enda vetenskapligt ord.

Vi kommer att möta invändningen: Efrusi kanske inte alls delar åsikten att förklaringen till de ekonomiska doktrinerna bör sökas i den ekonomiska verkligheten; han är kanske djupt övertygad om att Adolf Wagners teori om ”klassificeringen av nationalinkomsten” är ”den mest framstående”. Det tror vi gärna. Men vilken rätt hade han att kokettera med den teori, om vilken herrar narodniker tycker så mycket om att säga att de ”instämmer” i den, medan han i verkligheten absolut inte har förstått denna teoris inställning till Sismondi och gjort allt som är möjligt (och även omöjligt) för att ge en helt felaktig bild av denna inställning?

Vi skulle inte ha brytt oss om att ägna så mycket utrymme åt denna fråga, om saken bara hade gällt Efrusi, en författare vars namn vi nog för första gången möter i den narodistiska litteraturen. Vad som är viktigt för oss är inte alls Efrusis personlighet eller ens hans uppfattningar, utan *narodnikernas inställning överhuvudtaget till den berömde tyske ekonomens teori, som de säger sig dela*. Efrusi utgör på intet sätt ett undantag. Tvärtom är han ett helt typiskt exempel, och det är för att bevisa detta som vi överallt har dragit paralleller mellan Sismondis ståndpunkt och teori och hr N-ons ståndpunkt och teori. * Analogin har visat sig vara högst fullständig: såväl de teoretiska uppfattningarna och synen på kapitalismen som karaktären av de praktiska slutsatserna och önskemålen har visat sig vara likartade hos båda författarna. Och eftersom hr N-ons uppfattningar kan kallas narodismens senaste ord, har vi rätt att dra slutsatsen att *narodnikernas ekonomiska teori bara är en rysk variant av den allmänneuropeiska romantiken*.

Det säger sig självt att Rysslands historiska och ekonomiska särdrag å ena sidan och dess ojämförligt större efterblivenhet å den andra förläna narodismen speciellt stora avvikelser. Men dessa avvikelser går inte utanför gränserna för avvikelser inom arten och ändrar därför inte på det faktum att narodismen och den småborgerliga romantiken är *likartade*.

Det kanske mest framträdande och mest påfallande är de narodistiska ekonomernas strävan att dölja sin romantik genom att säga sig ”instämma” i den moderna teorin och så ofta som möjligt komma med ”hänvisningar” till den, trots att denna teori ställer sig starkt negativ till romantiken och har vuxit fram i hård kamp mot alla varianter av småborgerliga teorier.

Granskningen av Sismondis teori är av särskilt intresse just därför att den gör det möjligt att undersöka *de allmänna metoderna* vid en sådan omkostymering.

Vi har sett att *både* romantiken och den moderna teorin påpekar samma motsättningar i den nutida samhällsekonomin. Detta utnyttjas också av narodnikerna, som *hänvisar* till att den moderna teorin erkänner de motsättningar som kommer till uttryck i kriserna, i sökandet efter en utrikesmarknad, i ökningen av produktionen samtidigt som konsumtionen minskar, i tullskyddet, i den maskinella industrins skadliga effekter etc etc. Och narodnikerna har helt rätt: den moderna teorin *erkänner* verkligen *alla dessa* motsättningar, som också romantiken har erkänt. Men frågan är: har ens en enda narodnik någonsin tagit upp frågan om vad det är för skillnad mellan den vetenskapliga analysen av dessa motsättningar, vilken återför dem på

* Hr V V, en annan narodistisk ekonom, är helt solidarisk med hr Non i de viktiga ovannämnda frågorna och utmärker sig endast för en ännu primitivare ståndpunkt.

olika intressen som växer fram ur det givna ekonomiska systemet, och utnyttjandet av påpekandena om dessa motsättningar enbart för att komma med fromma önskningar? Nej, vi kan inte hos någon enda narodnik hitta en undersökning av denna fråga, som kännetecknar just vad som skiljer den moderna teorin från romantiken. Narodnikerna utnyttjar på samma sätt sina påpekanden om motsättningarna enbart för att komma med fromma önskningar.

Man frågar sig vidare: har ens en enda narodnik någonsin tagit upp frågan om vad som skiljer den sentimentala kritiken av kapitalismen från den vetenskapliga, dialektiska kritiken av den? Ingen enda har tagit upp denna fråga, som kännetecknar den andra viktiga skillnaden mellan den moderna teorin och romantiken. Ingen enda har ansett det nödvändigt att ta just de samhällsekonomiska relationernas nuvarande utveckling till kriterium på sina teorier (och att tillämpa detta kriterium är just vad som främst utmärker den vetenskapliga kritiken).

Man frågar sig slutligen: har ens en enda narodnik någonsin tagit upp frågan om vad som skiljer romantikens ståndpunkt, som idealiserar småproduktionen och begrävar att "kapitalismen bryter sönder" dess grundvalar, från den moderna teorins ståndpunkt, som räknar den kapitalistiska maskinella storproduktionen som utgångspunkt för sina teoriser och förklarar denna "sönderbrytning av grundvalarna" vara en progressiv företeelse? (Vi begagnar detta vedertagna narodnikuttryck, som åskådligt beskriver den omvandling av samhällsförhållandena under den maskinella storindustrins inverkan, som *överallt* och inte bara i Ryssland har försiggått i en för det samhälleliga tänkandet frapperande tvär och skarp form.) Återigen nej. Ingen narodnik har ställt sig denna fråga, ingen har försökt att på den ryska "sönderbrytningen" tillämpa de måttstockar, som har fått den västeuropeiska "sönderbrytningen" erkänd som progressiv, och alla gråter de över grundvalarna och rekommenderar att sönderbrytningen hejdas, varvid de genom tårarna bedyrar att just detta är "den moderna teorin" ...

Jämförelsen mellan deras "teori", vilken de har presenterat som en ny och självständig lösning på frågan om kapitalismen på basis av den västeuropeiska vetenskapens och verklighetens senaste ord, och Sismondis teori visar åskådligt under vilken primitiv period i kapitalismens och det samhälleliga tänkandets utveckling denna teori uppkom. Men det väsentliga är inte att denna teori är gammal. Finns det kanske inte åtskilliga mycket gamla europeiska teorier som för Ryssland skulle vara mycket nya! Det väsentliga är att *denna teori var en småborgerlig och reaktionär teori även då den uppkom.*

VI. Romantikens och den vetenskapliga teorins bedömning av frågan om spannmålstullarna i England

Vi skall komplettera jämförelsen mellan romantikens teori om den moderna ekonomins huvudpunkter och den moderna teorin med en jämförelse av hur de bedömer en *praktisk* fråga. En sådan jämförelse är desto intressantare som, å ena sidan, denna praktiska fråga hör till kapitalismens största, mest principiella frågor och, å den andra, båda de mest framstående representanterna för dessa inbördes fientliga teorier havskaffande. den.

Vi avser *spannmålslagarna* i England och deras avskaffande.¹⁸⁰ Under innevarande sekels andra fjärdedel intresserade sig inte bara engelska utan också kontinentala ekonomertullpo-för denna fråga: alla förstod att detta ingalunda var någon tullpolitisk specialfråga utan en allmän fråga om frihandeln, om den fria konkurrensen, om "kapitalismens öde". Det gällde nämligen att kröna kapitalismens byggnad med en fullt genomförd fri konkurrens, att bana vägen för slutförandet av den "sönderbrytning" som den maskinella storindustrin påbörjade i England i slutet av förra seklet, att undanröja de hinder som inom *jordbruket* fördröjde denna

”sönderbrytning”. Just så betraktades denna fråga av båda de kontinentala ekonomer vi här ämnar tala om.

Sismondi satte i andra upplagan av sina ”Nouveaux Principes” in ett särskilt kapitel om ”lagarna beträffande spannmålshandeln” (I. III, ch. X) .

Han konstaterar först och främst frågans brännande karaktär: ”Halva det engelska folket kräver nu att spannmålslagarna avskaffas, kräver det under djup irritation mot dem som stöder dessa; medan den andra halvan kräver att de bevaras och utstöter indignerade rop mot dem som vill avskaffa dem.” (I, 251)

I sin undersökning av frågan påpekar Sismondi, att de engelska farmarnas intressen kräver spannmålstull för att tillförsäkra dem ett *remunerating price* (fördelaktigt eller lönsamt pris). Manufakturägarnas intressen kräver däremot att *spannmålslagarna* avskaffas, eftersom manufakturerna inte kan existera utan utrikesmarknader och en fortsatt utveckling av den engelska exporten bromsas av de lagar som hämmar importen: ”Manufakturägarna sade att den övermättnad av marknaden, som de mötte på avsättningsställena, var ett resultat av samma spannmålslagar, att de rika på kontinenten inte kunde köpa deras varor, eftersom de inte fick avsättning för sin spannmål.” (I, 254)*

”Öppnandet av marknaderna för den utländska spannmålen kommer sannolikt att ruinera de engelska jordägarna och göra arrendepriiserna ojämförligt mycket lägre. Detta vore otvivelaktigt en stor olycka, men ingen orättvisa.” (I, 254) Och Sismondi tar sig före att på det mest naiva sätt försöka bevisa att jordägarnas inkomst måste motsvara den tjänst (sic!!) de gör ”samhället” (det kapitalistiska?) osv. ”Arrendatorerna”, fortsätter Sismondi, ”kommer – åtminstone delvis – att dra bort sitt kapital från jordbruket.”

I detta Sismondis resonemang (och han begränsar sig till detta resonemang) visar sig den grundläggande bristen hos romantiken, som inte tillräckligt uppmärksammar den ekonomiska utvecklingsprocess som äger rum i verkligheten. Vi har sett att Sismondi själv pekar på arrendjordbrukets successiva utveckling och tillväxt i England. Men han skyndar sig att övergå till att fördöma denna process i stället för att undersöka dess orsaker. Denna brådska, lusten att påtruga historien hans fromma önskningar är det enda som kan förklara varför Sismondi förbiser den allmänna utvecklingstendensen för kapitalismen inom jordbruket och den oundvikliga *accelereringen av denna process* vid avskaffandet av spannmålslagarna, dvs förbiser jordbrukets kapitalistiska framåtskridande i stället för det förfall han förutsäger.

Men Sismondi förblir sig själv trogen. Så snart han har kommit fram till motsättningen i denna kapitalistiska process, tar han genast itu med att naivt ”vederlägga” den i sin strävan att till varje pris bevisa att den väg det ”engelska fäderneslandet” följer är felaktig.

”Vad skall daglönaren göra? ... Arbetet kommer att upphöra, åkrarna kommer att förvandlas till betesmarker ... Hur går det för de 540 000 familjer som kommer att förvägras arbete? †

* Hur ensidig denna förklaring från de engelska fabrikanterna, som ignorerar krisernas djupare orsaker och deras oundviklighet, när marknadens utvidgning är svag, än må vara innehåller den otvivelaktigt den helt riktiga tanken att realiserandet av en produkt genom avsättning utomlands i stort sett kräver en motsvarande import från utlandet. Vi meddelar detta de engelska fabrikanternas påpekande för kännedom till de ekonomer, som avfärdar frågan om produktens realiserande i det kapitalistiska samhället med den djupsinniga anmärkningen: ”De får avsättning utomlands.”

† Som ”bevis” för kapitalismens oduglighet hittar Sismondi genast på en approximativ beräkning (sådana som t ex vår ryske narodnik hr V V tycker så mycket om). 600 000 familjer, säger han, är sysselsatta i jordbruket. Om åkrarna avlöses av betesmarker, ”behövs” högst en tiondel av detta antal ... Ju mindre insikt i denna process i all

Finns det, om vi rentav antar att de duger till varjehanda industriellt arbete, för närvarande någon industri som skulle vara i stånd att ta emot dem? ... Går det att hitta en regering som frivilligt skulle våga utsätta halva den nation den styr för en sådan kris? ... Kommer de, för vilka jordbrukarna på så sätt offras, att själva få någon som helst nytta av detta? Dessa jordbrukare är ju de engelska manufakturernas närmaste och pålitligaste konsumenter. Ett upphörande av deras konsumtion skulle tillfoga industrin ett värre dråpslag än en stängning av en av de största utrikesmarknaderna." (255f) Den beryktade "krympningen av hemmamarknaden" gör sin entré. "Hur mycket skulle manufakturerna förlora om hela den engelska jordbrukarklassen, som utgör nästan halva nationen, upphörde med sin konsumtion? Hur mycket skulle manufakturerna förlora om de rika, vilkas inkomster från jordägandet nästan skulle försvinna, upphörde med sin konsumtion?" (267) Romantikern slår nästan knut på sig själv i sina försök att bevisa för fabrikanterna att de motsättningar, som är utmärkande för deras produktions och deras rikedom utveckling, bara är uttryck för ett misstag, en brist på omtänksamhet från deras sida. Och för att "övertyga" fabrikanterna om kapitalismens "farlighet" ger Sismondi en utförlig skildring av den hotande konkurrensen från den polska och den ryska spannmålen (257-261). Han tillgriper alla möjliga argument och vill t o m påverka engelsmännens självkänsla. "Hur går det med Englands ära om den ryske kejsaren, så snart han vill uppnå någon eftergift från dess sida, blir i stånd att plåga det med svält genom att stänga östersjöhamnarna?" (268) Läsaren minns hur Sismondi försökte bevisa det felaktiga i "apologin för pengarnas makt" med att det vid försäljning lätt förekommer bedrägerier . . . Sismondi vill "vederlägga" arrendejordbrukets teoretiska tolkar med påpekandet att de rika arrendatorerna inte kan klara konkurrensen från de eländiga bönderna (citerat ovan) och kommer så sist och slutligen fram till sin favoritslutsats, tydligen övertygad om att ha bevisat att den väg det "engelska fäderneslandet" följer är "felaktig". "Englands exempel visar oss att denna praktik [utvecklingen av penningekonomin, mot vilken Sismondi ställer l'habitude de se fournir soi-même, "vanan att försörja sig själv"] inte är utan faror." (263) "Själva hushållningssystemet [nämligen arrendeväsendet] är uselt, vilar på en farlig grund, och det är just det man bör försöka ändra." (266)

Den konkreta fråga, som framkallats av kollisionen mellan bestämda intressen i ett bestämt ekonomiskt system, dränks sålunda i en flod av fromma önskningar' Men de berörda parterna själva hade ställt frågan på ett så skarpt sätt att det redan var helt omöjligt att begränsa sig till en sådan "lösning" (liksom romantiken gör även i alla andra frågor).

"Men vad skall då göras?" frågar Sismondi i förtvivlan. "Öppna Englands hamnar eller stänga dem? Döma manufaktur- eller lantarbetarna i England till hunger och död? Det är i sanning en hemsk fråga; den situation den engelska ministären befinner sig i hör till de ömtåligaste statsmän kan hamna i." (260) Och Sismondi kommer om och om igen tillbaka till den "allmänna slutsatsen" om arrendejordbrukssystemets "farlighet", om "faran i att underordna hela jordbruket under ett spekulationssystem". Men "hur man i England skall kunna vidta effektiva men samtidigt successiva åtgärder, som åter skulle öka småfarmernas betydelse [remettaient en honneur], när den halva av nationen som är sysselsatt i manufakturerna lider av hunger och de åtgärder den kräver hotar den i jordbruket sysselsatta andra halvan av nationen med svält, det vet jag inte. Jag anser det nödvändigt att lagarna om spannmålshandeln undergår betydande förändringar; men jag råder dem som kräver deras fullständiga avskaffande att noga undersöka följande frågor" (267), varefter följer de gamla klagomålen och farhågorna över förfall inom jordbruket, krympning av hemmamarknaden o d.

dess komplicerade natur författaren ådagalägger, desto hellre tillgriper han barnsliga beräkningar "på en höft".

Vid sin allra första konfrontation med verkligheten gjorde romantiken sålunda totalt fiasko. Den nödgades utfärda ett testimonium paupertatis* åt sig själv och egenhändigt erkänna mottagandet av det. Kom ihåg hur lätt och enkelt romantiken ”löste” alla frågor i ”teorin”! Protektionism är oförnuftig, kapitalism en fördärvlig villfarelse, Englands väg felaktig och farlig, produktionen och konsumtionen skall hålla samma takt, industrin och handeln samma takt som jordbruket, maskiner är fördelaktiga endast när de leder till lönehöjning eller arbetstidsförkortning, produktionsmedlen bör inte skiljas från producenterna, utbytet får inte utvecklas snabbare än produktionen, får inte leda till spekulation etc etc. Romantiken täppte till varje motsättning med en lämplig sentimental fras, besvarade varje fråga med en lämplig from önskan och betecknade klistrandet av dessa etiketter på det verkliga livets alla fakta som en ”lösning” på frågorna. Det är inte förvånande att dessa lösningar var så rörande enkla och lätta: de ignorerade endast en liten omständighet – de reella intressen, vilkas konflikt just utgjorde motsättningen. När denna motsättnings utveckling ställde romantiken öga mot öga med en av de speciellt starka konflikterna, sådan som kampen mellan partierna före spannmålslagarnas avskaffande var, tappade vår romantiker helt koncepterna. Han mådde fint i drömmarnas och de fromma önskningarnas dimma, han var en sådan mästare i att hitta på sentenser som lämpade sig för ”samhället” i allmänhet (men inte lämpade sig för något historiskt bestämt samhällssystem), men när han från sin fantasivärld hamnade i det verkliga livets och intressekampens virvlar hade han inte tillgång till ens ett kriterium för hur de konkreta frågorna skulle lösas. Vanan vid abstrakta konstruktioner och abstrakta lösningar reducerade frågan till den nakna formeln: vilken befolkning bör ruineras – jordbrukets eller manufakturernas? Romantikern kunde naturligtvis inte annat än dra slutsatsen att ingendera borde ruineras, att man måste ”vika av från vägen” ... men de reella motsättningarna omger honom redan så tätt att de hindrar honom att än en gång sväva ut i de fromma önskningarnas dimma, och romantikern nödgas *ge ett svar*. Sismondi har rentav gett hela två svar: det första – ”jag vet inte”, det andra – ”å ena sidan kan man inte undgå att erkänna, å den andra måste man medge”.

Den 9 januari 1848 höll Karl Marx på ett offentligt möte i Bryssel ett ”tal om frihandelsfrågan”.† I motsats till romantiken, som förklarade att ”den politiska ekonomin inte är en räknevetenskap utan en moralvetenskap”, gjorde han just en enkel nykter *beräkning av intressena* till utgångspunkt för sin redogörelse. I stället för att betrakta frågan om spannmålslagarna som en fråga om det ”system” en nation väljer eller som en lagstiftningsfråga (såsom Sismondi betraktade den) började talaren med att framställa denna fråga som en kollision mellan fabrikanternas och jordägarnas intressen och visade hur de engelska fabrikanterna hade försökt att framställa frågan som en hela folkets sak och övertyga arbetarna att de agerade för folkets bästa. I motsats till romantikern, som redovisade frågan i form av överväganden som lagstiftaren måste ha i minnet vid reformens genomförande, reducerade talaren frågan till en kollision mellan de reella intressena hos de olika klasserna i det engelska samhället. Han visade att hela frågans grundval är att råvarorna för fabrikanterna måste bli billigare. Han beskrev misstroendet bland de engelska arbetarna, som såg ”dessa självupppoffrande herrar, Bowring, Bright och deras kolleger, som sina värsta fiender”.

Fabrikanterna ”bygger för stora kostnader palats, där AntiCorn-Law League [förbundet mot

* Fattigdomsbevis – Red

† *Discours sur le libre échange* (Tal om frihandeln – Red). Vi använder den tyska översättningen: *Rede über die Frage des Freihandels*.

spannmålslagarna] så att säga inrättar sitt residens, de skickar ut en hel armé av missionärer till alla hörn av England för att predika frihandelns religion. De låter trycka tusentals broschyrer och dela ut dem gratis för att upplysa arbetaren om hans egna intressen. De ger enorma summor för att göra pressen gynnsamt stämnd för deras sak. De organiserar en storslagen förvaltningsapparat för att leda frihandelsrörelsen och utvecklar hela sin vältalighet på offentliga möten. På ett sådant möte var det som en arbetare utropade: 'Om jordägarna sålde våra benknötar, så skulle ni fabrikanter vara de första att köpa dem för att kasta dem i en ångkvarn och göra mjöl av dem!' De engelska arbetarna har mycket bra förstått betydelsen av kampen mellan jordägarna och kapitalisterna. De vet mycket väl att Irran ville pressa ner brödspriset för att pressa ner lönen och att kapitalprofiten skulle stiga lika mycket som jordräntan föll”.

Redan själva *sättet att ta upp frågan* är alltså helt annorlunda än Sismondis. Talaren ställer som uppgift att, för det första, förklara vilken inställning de olika klasserna i det engelska samhället har till frågan utifrån sina intressen och, för det andra, belysa reformens betydelse i den engelska samhällsekonomin allmänna utveckling.

På denna sistnämnda punkt överensstämmer talarens åsikter med Sismondis i det avseendet att han häri inte ser en delfråga, utan *den allmänna frågan* om kapitalismens utveckling överhuvudtaget, om ”frihandeln” som system. ”Spannmålslagarnas avskaffande i England är den största triumf frihandeln uppnått under 1800-talet.” ”Genom spannmålslagarnas avskaffande drivs nämligen den fria konkurrensen, den nuvarande samhällsekonomin till sin spets.” * Frågan framstår följaktligen för båda författarna såsom en fråga om huruvida en fortsatt utveckling av kapitalismen är önskvärd eller bör hejdas, ”andra vägar” sökas osv. Och vi vet att deras jakande svar på denna fråga just var lösningen på den allmänna principiella frågan om ”kapitalismens öde” och inte på delfrågan om spannmålslagarna i England, ty den ståndpunkt som här fastslags kom också att tillämpas mycket senare på andra stater. Författarna företrädde sådana uppfattningar på 1840-talet såväl beträffande Tyskland som i fråga om Amerika[†], varvid de förklarade att den fria konkurrensen var progressiv för detta land; beträffande Tyskland skrev en av dem redan på 1860-talet att det inte bara led under kapitalismen, utan också under kapitalismens otillräckliga utveckling.

Låt oss återgå till det tal vi redogör för. Vi har pekat på den principiellt annorlunda ståndpunkten hos talaren, som reducerade frågan till intressena hos de olika klasserna i det engelska samhället. Samma djupgående skillnad finner vi också i hans sätt att ta upp den rent teoretiska frågan om betydelsen av spannmålslagarnas avskaffande för samhällsekonomin. För honom är detta ingen abstrakt fråga om vilket *system* England bör ha, vilken väg det bör välja (så ställer Sismondi frågan, varvid han glömmer att England har ett förflutet och en nutid, som redan bestämmer denna väg). Nej, han ställer genast frågan på *det givna samhällsekonomiska systemets* grund; han frågar sig vad som *måste bli nästa steg* i detta systems utveckling efter spannmålslagarnas avskaffande.

* *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (1845). Detta verk skrevs från helt samma ståndpunkt före spannmålslagarnas avskaffande (1846), medan det i texten redovisade talet hölls efter deras avskaffande. Men skillnaden i tid har ingen betydelse för oss: det räcker med att jämföra Sismondis ovan anförda resonemang, som daterar sig till 1827, med detta tal från 1848 för att man skall se att elementen i frågan är helt identiska hos båda författarna. Själva idén att jämföra Sismondi med den senare tyska ekonomen har vi hämtat ur *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, B. V, Art. *Sismondi* von Lippert. Seite 679. Parallellen visade sig ha ett så aktuellt intresse att hr Lipperts redogörelse genast förlorade all sin träaktighet ... dvs ”objektivitet” och blev intressant, levande och t o m lidelsefull.

[†] Jfr *Neue Zeit*, de nyligen upptäckta artiklarna av Marx i *Westphälisches Dampfboot*

Denna frågas svårighet ligger i att fastställa hur spannmålslagarnas avskaffande kommer att påverka *jordbruket*, ty beträffande industrin stod effekten klar för alla.

För att bevisa att ett sådant avskaffande skulle bli till nytta även för jordbruket satte Anti-Corn-Law League upp pris för de tre bästa essäerna om den välgörande inverkan ett avskaffande av spannmålslagarna skulle få för det engelska jordbruket. Talaren redogjorde i korthet för åsikterna hos alla de tre pristagarna, Hope, Morse och Greg, och framhöll genast den sistnämnde såsom den som i sitt verk mest vetenskapligt och mest strikt följde de principer, som fastslagits av den klassiska politiska ekonomin.

Greg, själv storfabrikant, som skrev företrädesvis för de stora arrendatorerna, söker bevisa att ett avskaffande av spannmålslagarna skulle driva bort de små arrendatorerna från jordbruket och dessa skulle söka sig till industrin, medan det skulle bli till fördel för de stora arrendatorerna, som finge möjlighet att arrendera jord på längre tid, investera mer kapital i jorden, använda mer maskiner och därmed klara sig med mindre arbetskraft, som måste bli billigare i och med att spannmålen förbilligas. Jordägarna däremot måste nöja sig med lägre jordränta till följd av att sämre jordar, som inte kunde klara konkurrensen från den billiga importerade spannmålen, skulle lämnas obrukade.

Talaren visade sig ha helt rätt när han ansåg denna förutsägelse och detta öppna försvar för kapitalismen inom jordbruket vara de mest vetenskapliga. Historien bekräftade förutsägelsen. ”Spannmålslagarnas avskaffande blev en stark stöt framåt för det engelska jordbruket ... En faktisk minskning av arbetarantalet har gått hand i hand med utvidgning av den odlade arealen, intensivare odlingsmetoder och en oerhörd ökning av det kapital, som är investerat i jordbruket. Samtidigt är jordbrukets produktion stegrad i en utsträckning, som saknar motstycke i det engelska jordbruket, varvid jordägarnas räntekonton sväller i takt med de kapitalistiska arrendatorernas rikedom ... Större kapital-utlägg per acre, alltså även påskyndad koncentration av arrendejorden till större enheter, var den nya metodens grundbetingelse.” *

Men talaren begränsade sig givetvis inte till att erkänna Gregs resonemang som de mest riktiga. Hos Greg var detta resonemang argument hos en frihandelsvän som talar om det engelska jordbruket i allmänhet och vill bevisa att ett avskaffande av spannmålslagarna skulle gynna nationen i dess helhet. Efter vår redogörelse ovan står det klart att detta inte var talarens åsikt.

Han klargjorde att den av frihandelsvännerna så lovprisade sänkningen av spannmålspriset betydde en ofrånkomlig sänkning av arbetslönen, ett förbilligande av varan ”arbete” (eller, rättare sagt, arbetskraft); att spannmålsprisets sänkning aldrig för arbetaren skulle kunna kompensera lönesänkningen, för det första, därför att det vid sänkning av brödpriset skulle bli svårare för arbetaren att spara in på brödkonsumtionen för att skaffa sig möjlighet att köpa

* Detta skrevs 1867. Vad beträffar ökningen av jordräntan, så måste man för att kunna förklara denna företeelse ta i beaktande den lag som fastställts genom den moderna analysen av differentialräntan, nämligen *att en höjning av jordräntan är möjlig samtidigt med en sänkning av spannmålspriset*. ”När de engelska spannmålstullarna avskaffades år 1846, trodde de engelska fabrikanterna att de därigenom hade gjort den jordägande aristokratin utfattig. I stället blev den rikare än någonsin. Hur gick det till? Mycket enkelt. För det första krävdes från och med nu i arrendekontrakten att arrendatorerna skulle ge 12 pund sterling i stället för 8 pund sterling årligen per acre, och för det andra beviljade godsägarna, som var mycket väl representerade även i underhuset, sig själva en stor statssubvention för dränering och övrig permanent jordförbättring på sina gods. Då den sämsta jorden inte blev totalt utträngd utan på sin höjd och mestadels bara tillfälligt användes till andra ändamål, steg jordräntorna i proportion till den stegrade kapitalinvesteringen, och jordaristokratin hade det bättre än någonsin.” (*Das Kapital*, III, 2, 259)

andra saker; för det andra därför att industrins framsteg förbilligar konsumtionsvarorna, då den ersätter öl med brännvin, bröd med potatis, ylle och linne med bomullstyg och därmed sänker arbetarens behovsnivå och levnadsstandard.

Vi ser sålunda att talaren *skenbart* fastställer elementen i frågan på samma sätt som Sismondi: han anser *också* att ruineringsen av de små arrendatorerna och armodet bland arbetarna i industrin och jordbruket är en oundviklig följd av frihandeln. Det är just här som våra narodniker, vilka även utmärker sig för sin oförlikneliga skicklighet i att "citera", brukar göra halt i sina "utdrag" och helt belåtet förklarar att de fullständigt "instämmer". Men sådana trick visar bara att de, för det första, inte förstår de enorma skillnader i sättet att ställa frågan, som vi ovan påpekat, och att de, för det andra, förbiser att det *här bara är själva början* på den fundamentala skillnaden mellan den nya teorin och romantiken: romantikern vänder sig från den verkliga utvecklingens konkreta frågor till drömmier, medan realisten tar konstaterade fakta som kriterium för att på ett bestämt sätt lösa den konkreta frågan.

Efter att ha hänvisat till den förestående förbättringen av arbetarens situation fortsatte talaren:

"På detta kommer ekonomerna att säga:

Nåja, vi medger att konkurrensen bland arbetarna, vilken säkerligen inte kommer att bli mindre under frihandelns herravälde, mycket snart kommer att bringa lönerna i samklang med det lägre priset på varorna. Men å andra sidan kommer det lägre priset på varorna att öka konsumtionen; den större konsumtionen kommer att kräva en större produktion, som kommer att dra med sig en större efterfrågan på arbetskraft, och på denna större efterfrågan på arbetskraft kommer det att följa en höjning av lönerna.

Hela denna argumentation går ut på följande: *frihandeln ökar produktivkrafterna*. Om industrin befinner sig i tillväxt, om rikedom, om produktivkrafterna, om kort sagt det produktiva kapitalet ökar efterfrågan på arbete, så stiger också priset på arbetet och följaktligen lönen. *Kapitalets tillväxt är den gynnsammaste betingelsen för arbetaren. Och detta måste man medge.** Om kapitalet förblir stationärt, kommer industrin att inte bara förbli stationär utan gå tillbaka, och i detta fall blir arbetaren det första offret. Han kommer att gå under före kapitalisten. Och vilket blir då hans öde i fall kapitalet tillväxer, alltså i detta, som sagt, *bästa* fall för arbetaren? Han kommer att gå under då också ..." Och talaren klargjorde utförligt med användning av uppgifter från engelska ekonomer, hur kapitalkoncentrationen ökar arbetsdelningen, som förbilligar arbetskraften genom att kvalificerat arbete ersätts av enkelt arbete, hur maskinerna tränger undan arbetare, hur storkapitalet ruinerar de små industriidkarna och små rentiererna och leder till en intensifiering av kriserna, som ännu mer ökar antalet arbetslösa. Slutsatsen av hans analys var att frihandeln inte innebär något annat än frihet för kapitalets utveckling.

Talaren förmådde alltså hitta kriteriet för lösningen på en fråga som vid första anblicken tycktes leda till samma hopplösa dilemma, inför vilket Sismondi gjorde halt: både frihandel och ett hämmande av frihandeln leder till ruin för arbetarna. *Detta kriterium är produktivkrafternas utveckling*. Det blev genast uppenbart att frågan hade ställts på historisk grund: i stället för att jämföra kapitalismen med något abstrakt samhälle, sådant det borde vara (dvs i själva verket en utopi), jämförde talaren dels med *de föregående stadierna* i samhälls-ekonomi, jämförde kapitalismens olika stadier i den ordning de avlöst varandra *och konstaterade det faktum att samhällets produktivkrafter utvecklas tack vare kapitalismens*

* Vår kursiv

utveckling. Genom att han kom med vetenskaplig kritik mot frihandelsvännernas argumentation kunde han undvika det vanliga felet hos romantikerna, vilka genom att frångå den sundaste kärnan, dvs det gigantiska tekniska framåtskridandet såsom ett obestridligt faktum. Våra narodniker skulle naturligtvis med det för dem utmärkande skarpsinnet ha dragit slutsatsen att denne författare, som så öppet ställer sig *på storkapitalets sida mot småproducenten*, är en ”penningmaktens apologet”, särskilt som han inför det kontinentala Europa sade att han utsträckte slutsatserna av livet i England även till sitt hemland, där den maskinella storindustrin på den tiden bara tog sina första, ännu blygsamma steg. Emellertid skulle de just genom detta exempel (liksom genom en massa liknande exempel ur västeuropeisk historia) kunna studera en företeelse som de inte på något vis kan (eller kanske inte vill?) förstå, nämligen att ett erkännande av storkapitalets progressiva karaktär jämfört med småproduktionen långtifrån är detsamma som en ”apologi” för det.

Det räcker med att erinra sig det ovan redovisade kapitlet av Sismondi och detta tal för att man skall kunna konstatera, hur överlägset det sistnämnda är såväl i teoretiskt avseende som i fråga om fientlighet mot varje ”apologi”. Talaren gav en vida exaktare, fullständigare, rakare och öppenhjärtigare karakteristik av de motsättningar som ledsagar storkapitalets utveckling än romantikerna någonsin har gjort. Men han nedlät sig ingenstans till att komma med någon sentimental fras, som begråter denna utveckling. Han fällde ingenstans minsta lilla ord om något slags möjlighet att ”vika av från vägen”. Han förstod att man med sådana fraser bara brukar försöka dölja att man själv ”viker av” åt sidan inför en fråga som man ställs inför av livet, dvs den aktuella ekonomiska verkligheten, den aktuella ekonomiska utvecklingen och de aktuella intressen som växer fram ur den.

Ovannämnda, helt vetenskapliga, kriterium gjorde att han kunde lösa denna fråga och därvid förbli en konsekvent realist.

”Tro dock inte, mina herrar”, säger talaren, ”att vi när vi kritiserar frihandeln har för avsikt att försvara skyddstullssystemet.” Och talaren påpekade sedan, att frihandeln och protektionismen har samma grundval i det samtida samhällsekonomiska systemet, pekade i korthet på den ”sönderbrytning” av det gamla ekonomiska livet och de gamla halvpatriarkaliska relationerna i de västeuropeiska staterna, som kapitalismen åstadkommit i England och på kontinenten, och pekade på det samhälleligt viktiga faktum att frihandeln under vissa betingelser *påskyndar* denna ”sönderbrytning”.^{*} ”Och endast i denna mening, mina herrar”, slutade talaren, ”röstar jag för frihandeln.”

Ffg publicerat i april – juli 1897 i nr 7-10 av tidskriften *Novoje Slovo*

V I Lenin, *Samlade skrifter*, 5:e ry uppl, b 2, s 123-262

Omtryckt 1898 i samlingsverket Vladimir Iljin, *Ekonomiska studier och essäer*, S:t Petersburg

^{*} Författaren till *Die Lage ...* pekade också klart på denna progressiva betydelse av spannmålslagarnas avskaffande *redan före detta avskaffande* (1 c, p. 179) och underströk särskilt vilken betydelse detta skulle få för producenternas självmedvetande.